

SÉD 13.

VESZPRÉMI KRITIKAI LAP

IV. évfolyam, 2018. 1-2. szám

séd

Veszprémi kritikai lap

2018. 1–2. szám

Megjelenik évente hatszor

Szerkesztik:

Demel Eszter, Géczy János, Gopcsa Katalin, Ladányi István, Perlaki Claudia

E szám szerkesztői:

Géczy János, Ladányi István

Szerkesztőségi titkár:

Mayer Lisa

Lapterv: Somody Péter

Tördelés: Dénes Tamás

Fotó: Gáspár Gábor

Felelős kiadó: Gelencsér András rektor

Kiadja a Pannon Egyetem

Levelezési cím: Séd folyóirat, Pannon

Egyetem MFTK, Sziveri János Intézet,

Egyetem u. 10., 8200 Veszprém

E-mail: seed.veszpreem@gmail.com

http://sziveriintezet.mftk.uni-pannon.hu

Nyomda: OOK-Press Kft., Veszprém

ISSN 2416-0628

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú

Város Önkormányzata támogatásával

SZÁMUNK SZERZŐI

Agg Zoltán *társadalomkutató, egyetemi oktató*

Asztalos István *középiskolai tanár*

Bartuc Gabriella *újságíró, színikritikus*

Brunner Attila *művészettörténész*

Csuhai István *szerkesztő, kritikus*

Darabos Petra *egyetemi hallgató*

Éltető Erzsébet *kulturális szervező*

Géczy János *író, költő*

Farkasné Molnár Csilla *művelődésszervező*

Fehér Judit *egyetemi hallgató*

Fenyvesi Áron *művészettörténész*

Gáspár Gábor *fotóriporter*

Gopcsa Katalin *művészettörténész, lapunk szerkesztője*

Górász Péter *irodalomtörténész*

Hajdu Franciska *művészettörténész*

Hartvig Gabriella *irodalomtörténész*

Horváth Gergely Krisztián *történész*

Horváth Virág *irodalmár, újságíró*

Komáromi Sándor *színháztörténész*

Kovács Attila *zongorista, zeneszerző*

Kovács Gáborján *zenész*

Ladányi Ibolya *némettanár, fordító*

Lakatos Orsolya *zongoraművész, zeneszerző*

Lábadai Zsombor *irodalomtörténész*

Lukács Elek *karnagy*

Mihalovicsné Lengyel Alojzia *ny. egyetemi docens*

M. Tóth Antal *ny. egyetemi tanár, orvos, zenekutató*

Müller Róbert *régész*

Pintér Viktória *irodalomtörténész, kritikus*

Regenye Judit *régész*

Rostetter Szilveszter *orgonaművész*

S. Horváth Géza *irodalomtörténész*

Sigmond István *vadaspark-igazgató*

Simon Gábor *nyelvész*

Sirató Ildikó *színháztörténész*

Smiló Dávid *éptész*

Somogyvári Lajos *neveléstörténész*

Strenner József *ny. főkertész*

Tokos Bianka *irodalmár*

Veres B. Zsuzsa *művelődésszervező*

Vikman Pál *karnagy*

Vonderviszné Kapor Ágnes *középiskolai magyartanár, művészettörténész*

Zvara Edina *művelődéstörténész*

Tartalom

- 2 Regenye Judit
Őskori üzenet
- 3 Hajdu Franciska
Hógömböm
Hógömb rendezvénytábor. Veszprém, Óváros tér
- 4 Bartuc Gabriella
Nő: két felvonásban
Békeffy István – Stella Adorján: *Janika* (vigjáték). Rendező: Vándorfi László. Pannon Várszínház, Veszprém, 2018. január 14.
- 6 Komáromi Sándor
Bábák közt a gyermek
F. M. Dosztojevskij: *Bűn és bűnhődés.* Rendező: Vándorfi László, Pannon Várszínház, Veszprém. Bemutató: 2018. január 27.
- 7 S. Horváth Géza
Kő, balta, tuskó
- 10 Bartuc Gabriella
Brecht: hogyan és miért?
Kurácsi mama és gyermekei a Veszprémi Petőfi Színház előadásában, Funtek Frigyes rendezésében. Bemutató: 2018. február 9.
- 11 Sirató Ildikó
Szezonális musical
Tolcsvay László – Müller Péter – Müller Péter Sziámi: *Isten pénze* (musical). Rendező: Hargitai Iván. Veszprémi Petőfi Színház, bemutató: 2017. december 15.
- 13 Kovács Attila
Szerelmi lecke
Rigócsőr királyfi. Rendező: Bozsó József. A Magyar Zenés Színház és a Veszprémi Petőfi Színház közös produkciója. Bemutató: 2018. január 14.
- 14 Asztalos István
Tud-e a dob beszélni?
Kodzsugukila, a boszorkány (afrikai történet bábokkal és különleges hangszerekkel). Rendező: Szántó Viktória. Kabóca Bábszínház, Veszprém. Bemutató: 2017. május, 21.
- 15 Darabos Petra
Korszakhatár
Kabóca Körkép. Veszprém, Kabóca Bábszínház, Agóra VVMK, 2017. január 18.
- 19 Asztalos István
Hány ajtaja van a csodapalotának?
Balázs Béla – Würtz Ádám: *A hét királyfi.* Rendező: Székely Andrea. Kabóca Bábszínház, Veszprém, 2018. január 17.
- 20 Sigmond István
Állatkert, vadaspark
- 23 Smiló Dávid
A modern Veszprém kialakulása
- 25 Strenner József
A városi terek fásulása
- 27 Éltető Erzsébet
Hagymás vérkonzerv
Olvaslámpa Cserna-Szabó Andrásal. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, Veszprém, 2017. december 7.
- 30 Csuhai István
A szemünk előtt
Martsa István: *Házaspár* (bronz, 1973/1998) Veszprém, Kórház utca
- 32 Vonderviszné Kapor Ágnes
Álmokba látni
Chagall – A színek költészete. Tárlat Thomas Emmerling műgyűjtő anyagából a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban. A kiállítás megtekinthető 2018. április 29-ig

- 63 Lukács Elek
Öregisten, Nagyisten
Az Angelica Leánykar koncertje. Veszprém, Szent Mihály-bazilika, 2018. március 10.
- 64 Rostetter Szilveszter
Lengyel muzsika a templomban
A magyar–lengyel barátság hetének szakrális koncertje a Szt. Margit-templomban. Veszprém, 2018. március 19–23.
- 65 Kovács Attila
Jazzre hangolóva
Zbigniew Namysłowski és a Dresch-kvartett jazzkoncertje az Expresszóban. Veszprém, 2018. március 22.
- 66 Regenye Judit
Történeti változás az őskorban
Történeti változás az őskorban. Honnan tudjuk, amit tudunk az őskori történelemlről? A Múzeumi Szabadegyetem előadása. Laczkó Dezső Múzeum. 2018. január 9.
- 70 Gopcsa Katalin
Tegnapok és manapok
Györgydeák György kiállítása. Veszprém, Művészetek Háza, Csikász Galéria. Megnyitó: 2018. március 2.
- 71 Tokos Bianka
Közös és saját
Vár Ucca Műhely, XIX. évfolyam, 59. szám, 2018/1. tematikus, lengyel szám
- 72 **Bruszniai órája**

Számunkat Gáspár Gábor fényképeivel illusztráltuk.

a séd

az alábbi helyeken kapható:

- Egyetemi Könyvtár és Levéltár Veszprém, Wartha Vince utca 1.,
- Pannon Egyetem B épület, porta Veszprém, Egyetem utca 10.,
 - Pannon Egyetem MFTK Veszprém, Vár utca 39.,
- Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata Polgármesteri Hivatala Veszprém, Óváros tér 9.,
 - Hangvilla Veszprém, Bruszniai Árpád u. 2.,
- Utas és Holdvilág Antikvárium Veszprém, Szabadság tér 13.,
- Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, Komakút tér 3.,
 - Művészetek Háza Veszprém, Vár utca 29.,
- Agóra Városi Művelődési Központ Veszprém, Táborállás park 1.,
 - Szaléziánium – Érsekségi Turisztikai Központ Veszprém, Vár utca 31.

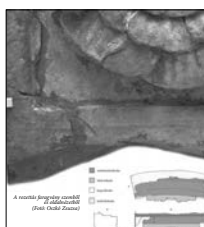
Folyóiratunk minden páros hónap első hetében jelenik meg. Lapzárta: minden páratlan hónap 20-án.

- 33 Pintér Viktória
A szélrózsa irányai
Bolygón innen, Földön túl – A kis herceg. Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2017. szeptember 29. – 2018. március 4.
- 36 Fenyvesi Áron
A spagetti az legyen spagetti
Somody Péter sokpólusú absztrakciójáról *Szem szerint* című kiállítása ürügyén. Paksi Képtár, Paks, 2018. február 16. – 2018. május 8.
- 37 Gopcsa Katalin
Éljen a plakát!
Plakát/Szilvásy 90. Kiállítás Szilvásy Nándor plakátjaiból. Művészetek Háza, Csikász Galéria. A kiállítás megtekinthető: 2017. december 8-tól február 17-ig
- 38 Ladányi Ibolya – Lakatos Orsolya
Életjazz
Kovács Attila szóló zongorakoncertje a Pannon Egyetem E épületének kamaratermében, 2017. november 28-án
- 39 Farkasné Molnár Csilla
Tartalomjegyzék egy 25 éves irodalmi társaság naplójához
- 40 Géczy János
Homo Volans
Verancsics Faustus emlékezete. Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém Megyei Tagozata, Veszprém, Vár utca 5., Utas és Holdvilág Antikvárium, 2017. december 6.
- 40 Veres B. Zsuzsa
Egy öreg vagabund ajándéka
Vogel Róbert: *Valaki szárnya...* című verseskötetének a bemutatója. Dubniczay-palota, 2017. december 2.
- 40 Veres B. Zsuzsa
A fa mítosza
Kilián László: *Niomé I., A fa mítosza.* Könyvbemutató, Utas és Holdvilág Antikvárium, 2017. december 12.
- 41 Vondervisztné Kapor Ágnes
Egész és rész – egy óra Kovács Ákossal
ARANY – Egy óra Arany Jánossal. A verseket válogatta és elmondta Kovács Ákos, zongorán közreműködött Szekeres László. Veszprém, Hangvilla, 2018. január 5.
- 42 Vikman Pál
Emlék + hangverseny
Emlékhangverseny Brusznyai Árpád tiszteletére. Pannon Egyetem, Veszprém, 2018. január 13.
- 42 Géczy János
Salto mortale
Az elűzött álom. Lukács Sándor önálló estje. Veszprémi Petőfi Színház, Játékszín. 2018. január 15.
- 43 Simon Gábor
Nektek, veletek, itt
A hetedik. Hamvas Béla és József Attila találkozásai. Nyitrai Tamás előadása, 2018. január 26. Recercare Régizenei Műhely, Dubniczay-palota
- 44 Fehér Judit
Minden út Kosztolányihoz vezet
Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete.* (Osiris Kiadó, Budapest, 2017.) Könyvbemutató az Utas és Holdvilág Antikváriumában, Veszprém, 2018. január 24.
- 44 Horváth Virág
Emlékezetpolitika, pornó és Véresmajor
Író-olvasó találkozó Zoltán Gáborral. A magyar kultúra napja, Veszprém, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 2018. január 19.
- 45 Horváth Virág
Slam-verseny? És ha nem, attól még slam?
odaLÖKött KÖLTészet, Veszprém, Dubniczay-palota, 2018. január 11.
- 45 Gáspár Gábor
Bori a Presszóban
Péterfy Bori & Love Band koncertje, Expresszó, Veszprém, 2017. november 24.
- 47 Górász Péter
Akik élnek, zenélnek
Esti Kornél-koncert, Budapest, Akvárium, 2018. február 16.
- 48 M. Tóth Antal
Jubileumi hangverseny
A veszprémi Gárdonyi Zoltán Ifjúsági Kamarazenekar gálakoncertje. Pannon Egyetem, aula, 2017. december 19.
- 49 Lukács Elek
Kicsiben, nagyban
In minore – A Győri Filharmonikus Zenekar koncertje. Hangvilla, Veszprém, 2018. január 21.
- 50 M. Tóth Antal
Beethoven, Baráti
A 2017–2018. évi Mendelssohn-bérlet II. hangversenye, Hangvilla, 2018. február 7–8-án
- 51 Farkasné Molnár Csilla
Kortárs mozi
Filmklub, Agóra Veszprém Városi Művelődési Központ
- 52 Müller Róbert
Római kori sírok Füreden
Palágyi Sylvia: *Balatonfüred római kori temetői és sírjai.* A Balatonfüred Városért Közalapítvány Kiadványai 80., Balatonfüred, 2017.
- 52 Somogyvári Lajos
A könyvek sorsa
Mihályfi József: *A Veszprémi Túszság története.* Kiegészítette: Rupert Rezső; jegyzetekkel ellátta: Földesi Ferenc. Veszprémi Szemle könyvek 10. Veszprém, 2017. (Eredeti kiadás: Stephaneum, Budapest, 1920.)
- 53 Vondervisztné Kapor Ágnes
Mezzotinto
Péntek Imre: *Vizuális kalandozások.* Vár Ucca Műhely könyvek 45., Veszprém, 2017.
- 53 Horváth Gergely Krisztián
Restaurátor és történész
Koncz Pál: *Papírművészet és könyvművészet Veszprém megyében a 18-20. században.* Sajtó alá rendezte és szerkesztette Jakab Réka. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017.
- 54 Lábadi Zsombor
Dia-dalok fénytörésben
Sziveri János *A rövid élet titka* című horvát fordításkötetéről (Tajna kratkog života, Meandar, Zagreb, 2017. Ford. Kovács Lea)
- 55 Mihalovicsné Lengyel Alojzia
Képlapozgató
Séta a történelmi Veszprémben – Válogatás az Eötvös Károly Megyei Könyvtár képeslapgyűjteményéből. Szerk. Faa Judit és Szabóné Vörös Györgyi. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2017.
- 56 Agg Zoltán
Lehetséges-e egyházreform?
Kamarás István OJD: *Ferencpálista egyházreform Csereháton* (Beer Miklós ajánlásával). Egyházfórum, Budapest, 2017.
- 56 Brunner Attila
A magyar art deco kézikönyve
Bolla Zoltán: *A magyar art deco építészeti, I–II,* Ariton Kiadó, Budapest 2016–2017.
- 58 Hartvig Gabriella
Élet, út és írás
E diribdarab élet ösvényein: az életírás mestertrópusai Laurence Sterne műveiben. Gondolat, Budapest, 2016. [Vniversitas Pannonica]
- 59 Kovács Attila
Rockvarázs
Hollywoodoo: *Végre.* CD-album. GrundRecords, Budapest, 2017. november
- 59 Kovács Attila
Üzlet és háború
Bertolt Brecht *Kurácsi mama és gyermekei* című előadásának zenéje. Veszprémi Petőfi Színház, rendezte: Funtek Frigyes. 2018. február 11.
- 60 Kovács Gáborján
Közös muzsikálás
Muzsikás-koncert, Veszprém, Hangvilla, 2018. március 15.
- 61 Zvara Edina
A változások évszázada
A változás évszázada – a hitélet változásai a 16. századi veszprémi egyházmegye területén. Tudományos konferencia, Veszprém, 2017. augusztus 30–31.

Tartalomjegyzékünk a hátsó belső borítón folytatódik.

A múzeum őskori leletei között kiemelkedő darabnak számít a Bakonyszücsön előkerült közel hétezer éves agyagszobor. Bár minden elemében azonos a korszak megszokott emberábrázolásaival, van benne mégis valami, talán a hát vonala, ami művészi alkotássá teszi. Látszik, hogy az alkotó kéz művészi tehetséggel bírt.

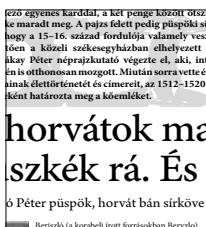
Őskori üzenet

Séd, 2015. tél, 2. old.

Séd, 2017. tavasz, 2. old.

Séd, 2017. nyár, 2. old.

Az agyagból készült női szobor magassága 20 cm, feje tojásdad alakú, karcolással jelölték rajta a szemöldököt és a haját. Nyaka hosszú, vízszintes, hegyesdő karcsonkokkal jelezték a karokat, a felsőtest nyúlánk, ehhez erősen hangsúlyozott fenék és rövid, lábfej nélküli lábak csatlakoznak. A bal lábon és a derékon alig észrevehető vörös festésnyom érzékelhető. A '60-as évek végén került a múzeumba a szobrot, hematit baltát, kőbaltát és kővésőt tartalmazó leletegyüttes. Egy bakonyszücsi gazda találta a leleteket az udvarán, gödörásás közben és adta át a múzeumnak. Az udvaron a '80-as években végzett hitelesítő ásatás során kiderült, hogy építési áldozatként kerültek a tárgyak a földbe a Kr. e. 5. évezred elején.

Agyagból készült, kicsi, többnyire női alakot ábrázoló szobrok kísérik a földművelés terjedését a Közel-Keletről egészen a mérsékelt övi Európa nyugati széléig. A Kr. e. 7. évezredtől a 4. évezredig tartó időszakban ezen a hatalmas területen kultúráként különböző, de szinte kanonizált ábrázolások fordulnak elő. Némelyik szobor kifejezetten művészi alkotás, mások ügyetlenek. Nyilvánvalóan nem a szépség volt a készítő célja, hanem a használhatóság. Hiába a sok lelet, a szobrok használatát,

jelentését nem ismerjük, mert az őskor világa a mi gondolkodásunkkal nehezen megközelíthető, a jelkód hiánya lehetetlenné teszi számunkra az őskori szimbolikus ábrázolások megértését. Az őskori kultusz az emberi gondolkodásnak az anyagi kultúra vizsgálatával a legkevésbé dokumentálható területe. Bonyolítja a helyzetet, hogy feltételezhetően a szobrok valamilyen absztrakt idea megtestesítői, de nem feltétlenül egyazon ideáénaik. A különböző típusú szobrok azonos közösségen belül is valószínűleg eltérő társadalmi és rituális valóságok szimbolikus megjelenítői voltak. Emiatt nem lehet a különböző típusú tárgyakat egy egységes értelmezési rendszer komponenseiként kezelni, egyetlen értelmezési struktúrát felállítani. Ha elfogadjuk, hogy a régészet feladata az emberi egzisztencia múltbeli lehetséges megnyilvánulásainak a kutatása, akkor egyedileg kell megkeresnünk a szobrok értelmezési lehetőségeit.

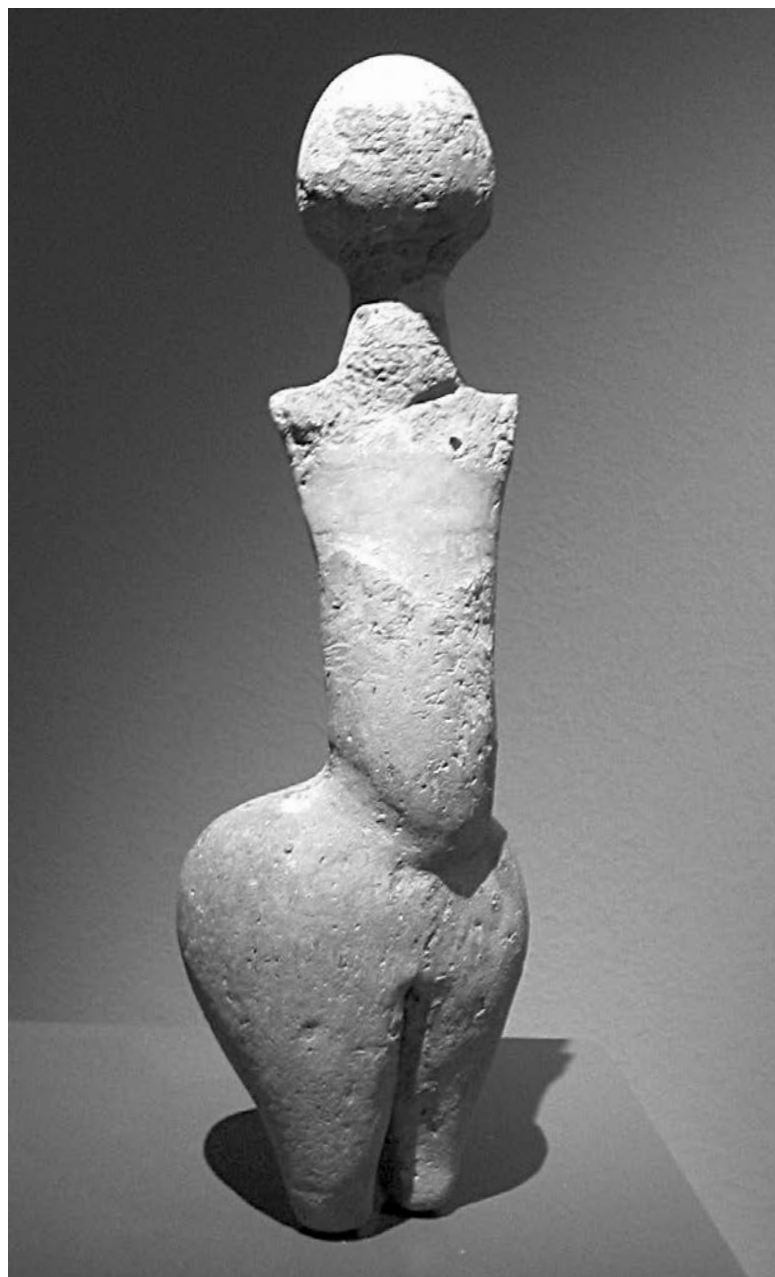
A bakonyszücsi szobor rituális cselekményben való szerepét mutatja, hogy vörösre volt festve, és eltörték, a vele tett balták szintén vörösek voltak eredetileg, és a csiszolt hematitömb pedig festéknyersanyag lehetett. A vörös színnek az élettel való kapcsolata általánosan ismert motívum, a tárgyak eltörésének szokása a neolitikumban a kultusz része volt, mindenütt találkozunk vele. A rituális cselekmény ebben az esetben nagy valószínűséggel alapozási áldozat volt. Ez az ősi rítus jól ismert a történelmi korokból, a legismertebb példája Kómvés Kelemenné balladája. Neolitikus települések feltárásán gyakran találkozunk a házak alapárkába helyezett áldozat valamilyen formájával, bár nem minden ház esetében maradt ennek jól értelmezhető tárgyi nyoma. Bakonyszücsön a hitelesítő ásatással sikerült feltárni egy őskori ház egyik hosszanti falának alapárkát, abba beleásva azt a 20. századi homokkitermelő gödröt, amiben annak idején a leletek előkerültek. A találat óta ugyan eltelt 20 év, de a hely egyértelműen azonosítható volt.

A leletek vélelmezhető funkciója tehát alapozási áldozat, de ezzel még nem válaszoltunk arra a kérdésre, hogy maga a szobor miként értelmezhető. A kutatás jelenlegi álláspontja szerint a neo-

litikus ember alakú szobrok még nem nevezhetők istenszobroknak, mert a vallástörténet az istenszeme kialakulását a társadalmi fejlődés későbbi fokára teszi. A földművelés terjedésével együtt megjelenő kis agyagszobrok a földműveléshez kapcsolódó világlátás, a földművelés hatására fokozatosan felépülő hiedelemrendszer tárgyiasult elemei. Nem véletlen, hogy kizárólag agyagból készültek. A délkelet-európai neolitikum jellegzetessége, hogy az ember-világ viszony számtalan aspektusának megértéséhez mindig ember alakú figurák készítésével/használatával jutottak el. A test használatát a vizuális és a rituális kommunikációban lényegében a világ megértését célozta és célozza mindmáig a művészetben. Az őskori szobrok ebben az értelemben arra a kérdésre adtak választ készítőik számára, hogy mit jelent embernek lenni a földművelés kialakulásának meglehetősen bonyolult korszakában, az új (neolitikus) világban. A földből gyúrt ember bibliai gondolata egészen a neolitikumig vezet vissza.

A bakonyszücsi leletegyüttes a Laczkó Dezső Múzeum állandó kiállításán látható.

Regénye Judit

Őskori szobor Bakonyszücsről (fotó: Koncz Pál)

Hógömböm

Hógömb rendezvénysátor. Veszprém, Óváros tér

Gömböm, gömböm, mondd meg nékem! Számomra a karácsonyi filmekben felbukkanó hógömbök megközelítőleg olyan titokzatosak és misztikusak, mint egy átjárható, mindent látó és tudó varázstükör. Benne rejtve egész városok, ikonikus épületek miniatűrjei, körhinták és erdei házak bújnak. Bezárva, mégis élettel tele. Bár mozgásba látszólag csak külső kéztől lendül, de honnan tudjuk, hogy a makettotthonokban nem zajlik-e mindennapi élet, az erdei házban nem munkálkodik-e egy magányos rénszarvas (mint Bárczi Örs Hey Deer! animációjában)? Titkokat, történeteket várva leselkedem ma is a hógömbök hóeséses világába!

December elején geometrikus-parametrikus formákért rajongó szemeim az Óváros terere érve felcsillantak. Furcsa kép fogadott, egy daru segítségével izgalmas szerkezetű, elsősorban inkább iglura-hasonlító építmény volt születőben. Sietségemben meg sem állva el is feledkeztem a tér műemléki épületei között álló kortárs állványzatról.

Nagy örömömre az *Illatos Advent* Kossuth utcai forgataga mellett új helyszínnel bővült a programsorozat. Advent második hétvégéjén, délután 4 és este 7 óra között színpadi programokkal, Kabóca-játéktérrel és adventi fajátékokkal várta a látogatókat a Hógömb rendezvénysátor. Túlcsordulva a belvárosi hangulattól, békésebb téli sétára vágyva sokan az Óváros téri helyszín felé vették az irányt.

Hógömböt találtak, bármi más is jut eszünkbe elsősorban arról a 14 méter átmérőjű, félgömbként dudorodó sátorról. Hógömböt, mely karácsonyi kisvilágokkal várta a veszprémieket, gyermekeket, családokat, az esőben arra ténfergőket. Különleges és nem mindennapi hógömb volt ez, hiszen kívülről nem mutatta meg a benne bújó titkokat. Sötétedéskor színes, gyermeketeg és kissé elhasznált karácsonyi motívumokat öltött magára, tán jobban állt volna neki néhány kedves gyermekrajz, az éppen zajló programokhoz kapcsolódó vizualitás.

Mindenesetre már messziről felhívta magára a figyelmet fényeivel, hangjaival és menedéket nyújtó miliójével. Belseje nem kisvilágokat rejtett. Annál sokkal jobbat. Öt délutánon át kulturális sokszínűséggel tette még szebbé az ünnepvárást. Iskolás csoportok, néptánc- és zenei együttesek, mesemondó délután és a nyár óta sokak által hiányolt, télibe öltöztetett Kabóca Játéktér mozgatta meg a sétában átfázott gyerkőcöket, fölnöttek.

A Hógömb egyik legkülönlegesebb gesztusa számomra az árnyékszínházi léte lett. A külső fényfestés, a belső tér megvilágítása és a színpadi fények játéka a járókelővel, szemlélővel és fellépővel. Oly látványos életre kelt így ez az esztétikailag sokak számára rideg és merev szerkezet, oly meleg élettelség sugárzott ki a fagyos világba, hogy kinn és benn, néző és cselekvő egybeolvadt.

Esernyős árnyékkal lettem része egy mézeskalácssaládnak, körbetáncoltak Hajdu Péter fonott hajú lányai. Hallgattam az eső és a léptek koppanásának furcsa ritmusát, közösség, érték és szépség melegítette fel a veszprémi hógömb burája alatt lüktető *Illatos Advent*ünket. A téren, ami így már nemcsak nyári városunk dobogó szíve lett.

Hajdu Franciska

Nő: két felvonásban

Békeffy István – Stella Adorján: *Janika* (vígjáték). Rendező: Vándorfi László. Pannon Várszínház, Veszprém, 2018. január 14.

Ez az este Pap Líviáé. Erős túlzással nevezhetném egyszemélyes női színháznak is a *Janikát*, hiszen a sokoldalú művésznő jutalomjátéka ez az előadás, amihez a Pannon Várszínház művészei örömmel asszisztálnak, szemmel láthatóan lubickolnak még az epizód szerepekben is, lévén, hogy nagy siker a *Janika*. Zúg a taps az előadás végén, de közben is folyamatosan „veszi a lapot” a közönség, ülnek a poénok, felhőtlenül szórakoznak a nézők.

Pap Livia igazán elemében van a kettős szerepben, különösen kamaszfiúként emlékezetes. A szemünk előtt játszódik le a csoda, ahogy az ünnepest dívából rövidnadrágos kamaszfiúvá válik a karácsonyfa alatt a kisvonattal egyre elmélyültebben játszva, és felszabadultan ugrándozva. Janikából egész személyiséget alkot, váratlan kíméletlenséggel tör fel belőle a kamaszos indulat, szinte az arcára keményednek „anya” szomorú álmái, élethazugságai, szerepillúziói. Polgár Gizi szerepében viszont gyorsan kicsúszik a néző emlékezetéből, ami talán így is van rendjén, hiszen olyan folyamatos metamorfózisban lévő dívát játszik, aki mindig szerepel, talán nincs is saját arca. Amikor tizenév után újra látja férjét, élete szerelmét, aki eredetileg azért jön haza Amerikából egy karácsony estén, hogy kicsikarja feleségétől a válást, a színésznő akkor is szerepjátékba kezd, amire a férje figyelmezteti is. Az egészen mélyről jövő, őszinte kiáltása azonban visszhangzik bennem, amikor ráébred, hogy a férje csupán a beleegyező aláírásáért jött: „Menj innen! Azonnal menj el!” – sikoltja.

Elképzelem Pap Líviát mai drámában, valami szabálytalannabb, kiszámíthatatlanabb, nyitottabb szövegben, ami alkalmasabb az izgató, nagy kérdések feltevésére. Megérdemelné.

Mert a *Janikát* jól megcsinálja, de azért ne hallgassuk el, hogy ez egy stílusgyakorlat, ez az a jellegzetesen magyar szórakoztató színház, ami már legalább százéves. A *Janika*, igaz, kb. csak hetven, de ez az a Molnár Ferenc-i tradíció, aminek a stílustechnikája megragadt a pesti aranykornál. Anekdotikus, a profin megírt párbeszédekben minden poén másodpercnyi pontossággal érkezik. A szerző, Békeffy István a kor ünnepest színésznőjének, Turay Idának a férje, 1945 karácsonyán írta a darabot a feleségének. Azóta és már előtte is színházi reformok, forradalmak, izmusok jöttek-mentek, de ezt a fajta mesterkélt, naivan jópofa színjátszást a nézők mégsem unták meg. Most is, 2017 karácsonyán is tűzbe mennek érte, és talán a színészek is, mert kényelmes ez a dráma-konvenció, hálás szerepeket kapnak tőle, jutalomjátékot.

A sztori leegyszerűsítve: Polgár Gizi színésznő élete legjelentősebb alakítására vállalkozik. Janika szerepébe öltözve, saját nem létező fiaként akarja visszahódítani tizenéves nem látott férjét, Jánost. Ez aztán sokszorosan meg van bonyolítva mam-lasz drámáival, a lányuknak szurkoló, naiv szülőkkel, amerikai menyasszonnyal stb. Vándorfi László rendező nem vet be semmilyen radikális újítást, tartja magát ennek a „Molnár Ferencben

íródott” vígjátéknak a konvencióihoz. Csupán pár diszkrét bevetéssel jelzi, hogy azért mégse 1945-öt, hanem 2018-at írunk. Például a *Jingle Bells* diszkóhangszerelésben szól. A már nagyon blőd jeleneteket egy-egy hosszú pillanatra kimerevíti, közelítve az abszurdhoz, de különben alapjában véve naturalista szalon-színjátszás folyik. Kivéve Pap Livia és Oravec Edit (Malvin, öltöztető) fényes pillanatait, bennük van eredetiség, ami élővé teszi a figurát. Velük együtt említeném még Keresztesi Lászlót, akire ráillik Balla János, az Amerikában kintfeledkezett szín-műíró szerepe. Van az alkatában valami csehovi szomorúság, a vesztesre álló, jobb sorsra érdemes ember finom teatralitása, ami végső soron komikus, de ez sokkal inkább szeretetre méltó, mint megvetendő, hűtlensége ellenére is.

A többiek inkább abszurd, mint valós figurák. Egy üveg konyak után kezdhetheti el az ember így látni a világot. A Fenek Jenő kezdő drámáiról alakító Szenté Árpád Csaba igazi bohócot formál, nyájasan idiotisztikus, mulattató, az élethez eltökélt mimikri-vel alkalmazkodó tehetségtelen figurát. Legnagyobb sikere talán annak a jelenetnek van, amikor Fenek váratlanul betoppan a művésznőhöz, hogy megtudakolja, elnyerte-e tetszését a kéziratban otthagytott, *Janika* című színműve. Hárman ülnek a kanapén: Gizi, János és Fenek, és sziporkáznak a félreértések: „Milyen volt?” „Hogy lehet ilyet kérdezni, Jenő? Kétszer egymás után!” „Nekem ez volt az első!” A néző pedig boldogan hahotázik.

Koscsisák András is imádja a nézőtér, színházigazgatóként szimpatikusan rámenős tahó. Sokkal abszurdabb eszközökkel dolgozik Kovács Ágnes Magdolna (Gizi anyja) és Molnár Ervin (Gizi apja), valamint Nemcsók Nóra (Miss Betty Torday). A gesztusaik attrakciónak vannak szánva, és le is aratják a tapsot.

Justin Júlia jelmezei összehatásukban kortalanok, Malvin és az amerikai menyasszony ruházata modern, a többiek inkább múlt század elejiek. A színpad berendezése inkább csak jelzésszerű, a háttér falon Polgár Gizi művésznő és János kinagyított fotóival, pár kis asztallal, székekkel, múlt század eleji telefontal. Nem a látványon, hanem a poénokon és a színészi játékon van a hangsúly.

A *Janikában* mindenki játszik. A néző is. Hagyja, hogy be-shipantsa az illúzió. Ez a szemléletmód, vagy nevezzük inkább színházi ízlésnek, ami habkönnyű, kicsit üres, kicsit ósdi, csinált és túlzott, de a miénk, nagyon magyar. A nézők odavannak érte.

Bartuc Gabriella

F. M. Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*. Rendező: Vándorfi László, Pannon Várszínház, Veszprém. Bemutató: 2018. január 27.

A színpadon bal oldalt hatalmas tuskó, benne balta, egy matrac nélküli vaságy, középen dézsa, tele vízzel, jobb oldalon padok és asztalok, expresszionista díszletvilágot idéző piros ajtók kétoldalt, egy hatalmas vaskocsi (mint egy tehervagon váza) hátul és egy óriási feszület a tér fölé hatalmasodva. Avantgárd, realista, stilizált és brechti elemek szanaszét – kíváncsian várjuk, alakul-e ebből a sokféleségből fókusz vagy jól lehatárolható polifónia.

Bábák közt a gyermek

Kötelező, ha

Dés László – Csorai Péter – Greses Krisztián: *Pál utcai című regényre színház*. Rendező: Vándorfi László, Kesz Várszínház, 2017. október 19.

Séd, 2017. tél, 18. old.

A *Bűn és bűnhődés* című Dosztojevszkij-regényt olvasni is nagy vállalás, nemhogy adaptálni színpadi vagy filmes viszonyok közé. A történet egyrészt a 19. század Oroszországának hú társadalmi-szociális lenyomata, másrészt az emberi lélek útvesztőinek könyörtelenül hiteles ábrázolata is. Ennek megfelelően két markáns irány kínálkozik a megjelenítésben: egyrészt a milió korhű ábrázolása (akár a historizálásig menő részletgazdagsággal), másrészt a lélek legsötétebb zugainak képekbe öntése (a reális és szürreális, vagyis a valóság és álomszerűség egybejátszatása). Realista társadalom- és lélekábrázolás, vagy érzékek, érzetek játéka. Dráma vagy krimi. Minden irány nehéz, de a Pannon Várszínház mindegyikkel megpróbálkozik, és talán az említett legutóbbival kapcsolatban ér el hitelesebb, esztétikusabb eredményeket – a színlapon is jelölt alternatív krimi mivoltában.

Maga a történet nem túl bonyolult. A szegény, ám intellektuálisan messze körülményei fölött létező egyetemista, Rogyion Romanovics Raszkolnyikov saját elméletére hivatkozva (mely szerint az elnyomók pénzéből megannyi fiatal életet lehetne megmenteni) súlyos, ámde személyes meggyőződése szerint jogos bűnbe esik, mikor megöli zálogosát, a vén Aljona Ivanovnákat és annak testvérét, Lizavetát. A kettős gyilkosság nyomasztó lélektani terhe mellett számtalan bűnös alakkal találkozunk, emberi játszmákba bocsátkozik, vívódik, mígnem végül egy prostituálnak, Szonyának megvallja tettét. Ezt követően egyenes út vezet Szibériába, hiszen a lány bátorítására (biztosítja őt feltétel nélküli szeretetéről) a rendőrségen vallomást tesz, és ez a legszigorúbban fogva tartottak közé juttatja őt. A regény mégsem fest teljesen negatív jövőképet a gyilkos bűnbe esett lélek számára, elvégre Szonya mindvégig kitart Raszkolnyikov mellett, követi őt Szibériába is, és ha szabadságát nem is, lelkét és szeretve levését mégis megváltja. Dosztojevszkij regénye a tisztítóút maga, hiszen a legbűnösebbeket (iszákosokat, prostituáltakat, gyilkosokat) mutatja be szerethető, szánható, megváltásra érett alakokként.

A dosztojevszkiji világban a bűn nem más, mint egyfajta felbonthatatlan elköteleződés Isten és a megváltás mellett. Nem kifordított világkép ez, inkább keserű kísérlet arra, hogy a krisztusi tanításoknak megfelelően mi magunk is megpróbáljuk meglátni a társadalom legelnyomottabb, legkiszolgáltatottabb, legbűnösebb rétegeinek emberi, jóságos oldalát.

A Pannon Várszínház vállalása hatalmas. A regény monumentalitását háromórnyi nagyszínpadi játékba ülteti át, megtartva a legfontosabb alakokat és történéseket. Kérdés az, hogy az adaptálás során mennyire kell vagy lehet megtartani mindent a regény hihetetlen komplexitásából. Félő ugyanis, hogy a mindent akarásnak egyfajta formai tisztázatlanság lehet a végeredménye. A Pannon Várszínház előadásában mind a formavilágra (egyszerre expresszionista, brechti, realista és zenés darabokat idéző), mind pedig a színészi játékmódra (egyszerre lélektani megalapozottságú és vásári komédiákra jellemző harsányságú) igaz ez. Mintha az alkotók tartanának attól, hogy ha egyetlen irányba kötelezik el magukat, akkor a „modern” sokszínűség iránti igényt és impulzuséhséget nem lesznek képesek kielégíteni. Pedig éppen a színpadi jelek túlszűfolttsága akadályozza meg azt, hogy a történet mélyebb rétegeibe merüljünk. Mire felmérünk egy képet, feldolgozzuk annak sokféleségét, felfe-

dezzük a számtalan jelet (például egy rémálomjelenet elemeit), addigra vége a szcénának, és hirtelen váltással halad is tovább a történet egy újabb realista (tehát másfajta érzékelést igénylő) cselekménnyel. Így aztán a regénnyel ellentétben a félelmek, a vergődés, a lázas lelkiállapotok legmélyebb sötétjébe nem jutunk, inkább csak show-szerű, varietévilághoz hasonló élményként rögzül minden. A felszínen.

A színészek játékát sem könnyíti meg ez a kapkodás, ez a sokféleség. A filozófiai eszmefuttatások sokszor hosszú monologizálásba esnek, aminek monotonitását már-már musicalbetétnek ható énekekkel és táncokkal (Krámer György munkája) töri meg az előadás, ám ezek művisége (vagyis hogy nem a helyzetből születnek, hanem operettgesztussal gombnyomásra megtörténnek) nem ellenpontozza, hanem inkább gyengíti, kibillenti a lélektani realista alapokon nyugvó színészvezetést. Annyira azonban nem, hogy elidegenítő effektusként hasson.

A színészi alakítások a nagyszínpadi viszonyokhoz mérten durvábban faragottak – a játszó az erősebb csendek és kitartott pillanatok helyett (nyilván mert érzik a szinte lehetetlen hosszúságot a kitöltendő játékidőben) néha lélektanilag indokolatlan túlzásokba (rikácsolás, vásári komédiák világát idéző illusztratív gesztusok) esnek. E tekintetben a Katyerina Ivanovnákat (Szonya tudóbeteg nevelőanyját) játszó Pap Livia pillanatai a leginkább értelmezhetetlenek: a sok kiabálás és idegrángás következtében szinte semmi szerethető nem marad a beteg, jobb sorsra érdemes, tehetségét a nyomorban eltékozló nő alakjából.

Szonya a világirodalom egyik legambivalensebb eszményi nőalakja. Sötét sorsú, koszos bérlakásban szépitkező utcanő, aki akkora hittel olvassa a Bibliát, mint a legártatlanabbak. De ez a legnagyobb Dosztojevszkijben. Hogy képes volt földi viszonyok közé rántani a keresztény mítoszok magasztosságát. Pont, ahogyan Krisztus – földivé vált annak érdekében, hogy a nem evilági eszme tanulható, megvalósítható, bárki számára elérhető legyen. Egri Zsófia megformálásában Szonya inkább a Moulin Rouge luxusestjeihez illő nőalak. Túl kemény, túl durva, alázat helyett üvöltve mond köszönetet Raszkolnyikovnak a segítségért, amit családjának nyújt. Ezzel az agresszivitással éppen a legnagyobb szonyai erő tűnik el az alakításból – a fájdalommal teli szelídség.

Kocsisák András játéka pontos és precíz, de a fölöslegesen generált harsányságban és túljátszott ösztönökben az általa megformált Marmeladov és Szvidrigajlov alakjai is sokat veszítenek emberi esendőségükből. Ez ott a leginkább zavarba ejtő, amikor egy kocsmai jelenetben a pedofil hajlamokkal küszködő Szvidrigajlov a combjára ülteti Szonya kishúgát, Polját. Az ilyen végletesen természetes eszközökkel ábrázolt szexualitás, pláne úgy, hogy a regénybeli karakternek megfelelő korú gyerekszínész játssza az elárvult kislányt, színházi etikai vétség problémáját veti fel – lehet-e a valós szituációt távolítás nélkül játszani a gyermekszínesszel? Pláne, hogy erre szükség sincs, elvégre a színház jó esetben nem utánozza az életet, hanem árnyalja, komplexebb mélységekbe vetíti azt.

Egyed Brigitta vizsgálóbírójára majdnem egy teljes felvonást várt a néző. A Raszkolnyikovval egy intellektuális szinten mozgó Porfirij jól előkészített alakja, illetve Egyed Brigitta színészi sokoldalúsága egyaránt a legnagyobb jelenetek ígéretével kecsegtetett. Majdnem maradéktalanul teljesülnek is elvárásaink – a vizsgálóbíró és Raszkolnyikov közös jelenetei, kiváltképp a vaságyon tör-

ténő közös cigarettázás és nevetgélés az előadás legjobban sikerült pillanatait adják.

A helyenként túlságosan harsányra sikerült színészi játékok sorában Lenché Márton Razumihinje jelent némi megnyihülést. Lelkiállapotait finomabban árnyalja, mint a főhőst alakító Szelle Dávid, például az egyik jelentben mer és tud is emberi lenni, minden elnagyoltság nélkül rácsodálkozni arra, hogy Raszkolnyikov húga tud az ő szerelméről. Mellette kicsit visszafinomodik Dunya (Kárpáti Barbara) alakja is, éppen ezért nagyon szép pillanata az előadásnak, amikor ők ketten, mint a sok eltévedt és bűnös lélek közt megszülető ártatlan szerelem képviselői, menyasszonyi és vőlegényi ruhában húzni kezdik a rabruhába öltözött szereplőkkel megrakott vasszekeret. Hiába, ez Dosztojevszkij legszebb tanítása – bármintemű mocsokból is kiemel a szeretet, a szerelem.

Luzsin (Molnár Ervin) és a többi mellékalak színészi játéka egységben van, nagyjából ugyanazokkal a fogásokkal élnek (gyors szövegmondás, jó ritmusban tartott gesztusrendszer), és mivel mellékalakok, a karikatúraszerű ábrázolás náluk cseppet sem vesz el a figurák emberi oldalából.

Végül, de nem utolsósorban a Raszkolnyikovot alakító Szelle Dávid munkájáról is kell szólni. Szándékoltan marad a cikk vé-

gére, elvégre Raszkolnyikov az, aki a legnagyobb áldozatot cipeli a hátán. Raszkolnyikov nem lesz öngyilkos, mint Szvidrigajlov. Annyi meghasonlott és betegen átélt pillanat után végül magára veszi a bűnt, és ezzel a büntetést is. Szelle Dávid alakításában a valódi, lélektani mélységekbe engedő, túlzás nélküli vívódások és a mesterkéeltséget (vagyis a szép és művi megfordulásokat és eséseket, irodalmi színpadra való túlarikulált megszólalásokat) mellőző fizikai és prózai megnyilatkozások működtetik legjobban a gyilkos bűnben betegeskedő Raszkolnyikov figuráját. Az alakítás hullámzó, néha túl gyorsan történik minden, nincs idő a csapongó érzelmek egyik pillanattól másikba való átvezetésére, de fiatal színésztől lévén szó még nem minden róható fel ezért. Nagy erővel van jelen az előadás három órájában.

Mindazonáltal a jelek és formák rengetegében, a sok harsányságban, ledes fények szemet vakító özönében, mint bábák közt elvész a gyerek, úgy tűnik el a mélyebb tartalom és a megélt lehetőség is az előadásból. Még akkor is, ha a főként musical- és operettszínházi formákhoz és eszközrendszerhez szokott társulat munkája, ereje, fegyelmezett jelenléte és egymásra hangozása megkérdőjelezhetetlen.

Komáromi Sándor

Kő, balta, tuskó

Önmagában is örömteli, ha világirodalmi klasszikusok kerülhetnek a színpadra. Az, hogy az országban Goethe *Faustjától* kezdve Lessing *Emilia Galottiján* keresztül Gogol, Csehov, Molière, Ibsen, Schiller és mások műveit látni a színházakban, jelzi, hogy a mai magyar színházi kultúrában, sőt megkockáztatom, a magyar színházba járó közönség körében is igény mutatkozik a „magas” európai kultúra eme teljesítményeire, s nem csupán az önfelelt szórakoztatást nyújtó színház lehet vonzó. A 19. századi orosz irodalommal foglalkozó irodalomtörténészként pedig természetesen különleges öröm színpadon látni az orosz irodalom vitathatatlan remekművét, az orosz kultúra egyik csúcsteljesítményét. Ráadásul több helyen is: a Vígyszínházban 2016 októbere óta játsszák a cseh vendégrendezésben készült darabot, s most Veszprémben a Pannon Várszínház állította színpadra.

Közhely, de megjegyzendő: nincs könnyű helyzetben a rendező, aki színpadra kíván adaptálni egy regényt. Dosztojevszkij regényei persze jól dramatizálhatók, a cselekményük a „botrányok logikája” mentén bontakozik ki. Épp emiatt nevezi regény-tragédiának a műveit Vjacseszlav Ivanov, Dosztojevszkij egyik 20. század eleji értelmezője. A színpadi adaptáció nehézsége talán másban van: a *Bűn és bűnhődés*ben Raszkolnyikov belső beszéde viszi az elbeszélést. A belső monológot bizony nehéz teatralitás nélkül artikulálni a színpadon, másfelől a belső monológ és a jelenetek drámaisága óhatatlan feszültséget eredményez. A másik nehézség: a szöveg sűrű volta, jelentésbeli terheltsége. A 19. századi orosz irodalom jellegzetessége (Puskintól kezdve), hogy az

irodalmi szöveget egyszerre tekintik az orosz irodalom és kultúra, valamint az európai irodalmi hagyomány összegződésének. Ezért a kimondható szövegfelszín alatt sok rejtett vagy nyílt bibliai, irodalmi idézet, kulturális-mitológiai utalás szövi át a művet.

A veszprémi előadásnak – a témaválasztáson túl – két nagy érdeme van (megkockáztatom, a vígszínházi színpadra állítással szemben). Az egyik: a regény szövegéhez való ragaszkodás. A színpadon elhangzó mondatokat értő módon, jó szövegérzékenységgel emelték ki a regényből, s nem maradt ki egyetlen, a regényszűzsé szempontjából meghatározó epizód vagy jelenet sem az előadásból. A másik: a színpadkép és a díszlet szemantikus volta, minek révén az előadás olyan elemeket is fel tudott villantani a regényből, amelyek nem verbalizálódhattak a színpadon. A színpad közepén elhelyett dézsa/kád, melyben időnként megmerítkeztek a szereplők, felidézte a víz motívumát a regényben (Pétervárott özönvízszerűen szakad az eső a regény második felében), illetve természetesen utal a halál (a vízbe fojtott [?] Marfa Petrovna) és a megtisztulás, újjászületés motívumára. A teret körülvevő háló a ketrecet imitálja, melyben Raszkolnyikov mozog, utalva a szereplő egzisztenciális helyzetére, mozgásterének szűkösségére; a színpad felett elhelyezkedő feszület ugyancsak a regény egyik meghatározó pretextusát, az evangéliumi történetet idézi. A ferde ajtók a szabálytalan sarkokra, a ferde, már-már nem-euklidészi geometria alapján építkező regényterekre emlékeztethették a nézőt. A balta és a tuskó külön eset. Raszkolnyikov ugyanis egy építkezésről ottmaradt faragatlan terméskő alatti üregbe rejté az öregasszony pénzét rejtő erszényt és tárgyakat. Dramaturgiailag nagyon is érthető, hogy a veszprémi előadásban tuskó alá rejté a kincset Raszkolnyikov, hiszen a tuskóba vágott balta szerves részét képezi az előadásnak. A regényben viszont a kő is szemantikus: a faragatlan kő az 'öltárkő' jelentést konnotálja, a 'terméskő' és az 'építkezés' jelentések kapcsolata pedig a „sarokkő” botránykőként való értelmezését idézi fel Péter apostol

szövegében (1Péter2, 7-8.). Ebben a tekintetben érdemes megemlíteni a kő és a balta szoros szemantikai kapcsolatát a mitológiában, ami arra utal, hogy a balta, amellyel Raszkolnyikov lesújt, maga is a botránykő egyik regényi változata. Ez a szemantika vész el a kő tuskóra cserélével.

A színpadterek és a jelenetek feszessége és jelszerűsége segíttette a színészeket a nehéz monológokon és álmójeleneteken. Voltak nagyon ötletes megoldások: szép volt Avdotya Romanovna felbukkanása a ködből, amint a levelét elmondja, s eredeti volt Raszkolnyikov álmának dramatizálása is a színpadon. A színészek közül kiemelkedik Egyed Brigitta Porfirij-alakítása. A nyomozó, aki színészkedik, aki pszichologizál: merész, de eredeti ötlet női színésszel játszani Porfirijt, ami megteremti a figura „alakoskodását”, maszkyszerűségét és nőiességét (remek ötlet a hegedülő Porfirij), s épp ez a szerep lényege. Egyed Brigitta nagyszerűen formálja meg ezt a figurát, játéka szórakoztató és élvezetes, s minderre úgy képes, hogy szinte semmit nem veszít a dosztojevszkiji intenciókból. Kiemelhetjük még Szelle Dávid Raszkolnyikovját: roppant összetett figuráról van szó, aki egyszerre kedves, szimpatikus, ugyanakkor éppen eszméje és büszkesége miatt visszataszító is. Raszkolnyikov egyúttal roppant okos, borotvaéles logikával gondolt végig mindent, s még Szibériában sem látja be, hogy az elmélete hibás lett volna. A veszprémi Raszkolnyikov – gesztusaiban, játékában – a gyermeki vonásokat hangsúlyozta, a törekenységet, az elesettséget, a vívódást, a hisztérikusságot. Az eszmei-intellektuális Raszkolnyikov ezúttal kevésbé volt hangsúlyos a színpadon, ami némi hiányérzetet kelthet. Szelle Dávidnak viszont valószínűleg sikerül megkedveltetnie ezt a figurát, ami nagy érdeme lehet az előadásnak. Az emberben rejlő metafizikai mélységeket a többi színész csak helyenként tudta előcsalogatni. A Marmeladovot és Szvidrigajlovot egyaránt alakító Koscsisák András vagy a Katyerina Ivanovná alakító Pap Livia csupán egy-egy ponton találtak rá arra a megszólalásmódra, tónusra, amely az általuk megformált szereplőket képes hitelesen artikulálni. Luzsin alakja az első felvonásban többet ígér, a másodikban kevésbé markánsan sikerült hozni az önelégülten okoskodó nyárspolgár figuráját. Lenchés Márton Razumihinja egyenletes színvonalon hozta a regényfigurát. Szonya, az orosz irodalom „szent félkegyelműje”, Mária Magdolna és egy 18 éves kamaszlány övözete. A sovány, sápadt, riadt kis arc, a vézna kislány, akin szemérmetlenül nevelésesen áll a hosszú uszály és a terebélyes krinolin. Ő nem nőies, hanem mélyen, eksztatikusan hisz, miközben prostituáltként feláldozza a testét. Emiatt neveléses is. Bár nagyon ötletes volt a Lázár feltámasztása jelenetben a fürdés, amely Szonya „meztelenségét”, azaz kitérülését vitte színre, mindez nem tudta ellensúlyozni, hogy Egri Zsófia egyelőre nem tudta kellő mélységében megragadni a figurát. Szonya alakjához fűződik a darab talán egyetlen torzítása is: az egyik jelenetben Szonya együtt mulat az utcai csöcselékkel, a másik jelenetben Szonya kerül annak a kurtizánnak a szerepébe, aki felkínálkozik Raszkolnyikovnak. Valójában Szonyával először a haldokló Marmeladov lakásán találkozik Raszkolnyikov.

Külön ki kell térnünk a betétdalokra is. Ötletes megoldásnak tűnik a „tömeg”, a „csöcselék” színpadra viteléhez. Hiszen a regény valóban tele van „karneváli hangokkal”, a részeg társaság tivornyájával, amelyek a tömeg tudattalanját hivatottak felmutatni. A tökéletesen koreografált és kivitelezett táncos betétdalok összességében azonban nem ezt a tudattalan, emberi mivoltukból kivetkőzött részeg mulatást, a másikon idéetlenül röhögő tömeg attitűdjét állította színpadra, hanem helyenként operett- vagy musical-ízt kölcsönzött a jeleneteknek (az egyik ilyen koreografált táncot a közönség önkéntelenül meg is tapsolta). A Bicsevszkaja-féle *Sztyenka Razin álma* dal a magyar közönség orosz sztereotípiáját indítja be, s bár szemantikusan illik Raszkolnyikov álmához, azonban túlzottan is kellemes, harmonikus zene ahhoz képest, ami Raszkolnyikovban végbemegy.

Összességében az előadás erősségének érzem, hogy egy klasszikus regényt értő, ám élvezetes módon képes a színpadon tematizálni, valamint – néhány figura esetében – a remek színészi játékkal újraformálni. S ez bizony nem kevés!

S. Horváth Géza

Brecht: hogyan és miért?

Kurázi mama és gyermekei a Veszprémi Petőfi Színház előadásában, Funtek Frigyes rendezésében. Bemutató: 2018. február 9.

Voltaképpen ki is Brecht, és hogyan kell játszani? Feljegyezték, gyakorlati ember volt, a színházelméleti írásai és a drámái ellenére. A színpadon élt, ennek ellenére éppen a nagy gesztusokat utálta, tette nevelésessé. Ugyanakkor szeretett idézőjelbe tenni nagy gesztusokból építkezni. Mindig mindent megkérdőjelezett, kigúnyolt. Műveivel provokált, elsöpörte a régivágású színházat, és újfajta cserélte fel. Kérdés, hogy elidegenítő effektusából és az epikus színházából mára mi maradt. Talán csak az alapelv, hogy meg kell haladni azt, ami elavult, mindig és mindenhol. És hogy semmi más, csak a tapasztalások számítanak, a kísérletek, a valóság, amit meg kell értenünk.

Séd, 2017. tél, 14. old.

Séd, 2017. tél, 16. old.

Nincs két egyforma Brecht-előadás, nincs etalon, sokszor ő maga is ellentmondott saját elméletének, mert abban a pillanatban másként gondolta. Távoll állt tőle minden kiszámítottság. Ezért talán kijelenthetjük, ahogyan ő kutatott az új megoldások után, ugyanúgy kell kutatnunk nekünk is utánuk. Hiszen azt vallotta, a gondolat és a mű csak akkor ér valamit, ha meghaladható. Ha állandó a változás. Sablonok nélkül.

Abból, hogy ezen töprengtek a *Kurázi mama* premierje után, mintegy kibúvóként ahelyett, hogy magáról a rendezésről beszélnek, talán sejthető, hogy ezúttal nem volt nagy találkozás. A színészi játék és a rendezés minden érénye ellenére sem éreztem úgy, hogy rólunk szólna a történet, hogy érinti a mi mai problémáinkat. Holott érinthetné, mert szerintem a háború elítélése nem csak a

valóságos háborúra vonatkozhat. A politikai háború is egyfajta harc, amiből egyesek hasznot húznak, sokan mások meg belepusztulnak.

Funtek Frigyes egyfajta történelmi drámát rendez, tartózkodik mindenféle aktualizálástól, illetve mégsem, mert legnagyobb döbbenetemre egyszer csak azt mondja a Harmonikás, a narrátor: 2032. 1636 helyett. Nem tévesztés, mert utána hamarosan már 2040 hangzik el. Tehát ezekkel a dátumokkal a jövőbe teszi a cselekményt a rendezés. Egyébként semmi más jel nem utal erre, sem a gesztusrendszer, sem a jelmez, sem a színpadkép. Semmi Mad Max-típusú posztapokaliptikus effektus.

Kurázi mama nem motoron érkezik, hanem a klasszikus kocsit tolja a család. Valójában elképesztően régimódi Csík György színpadképe, mintha az 1970-es évek hagyományos színházába húzná vissza a nézői fantáziát. A színészi játék is afféle klasszikusan magyar, hagyományos kukucskaszínház. Ahogyan a zenekar is szigorúan klasszikusan játszik. Kivéve a Harmonikást, akit beil-

leszt a rendező a szereplők közé. Módri Györgyi nemcsak a harmonika miatt, de egyébként is igazi brechti alkat. Egyszerre beleérező és távolságtartó. A hangjában és az egész habitusában a könnyedség mellett van valami provokatív karcosság, kócoság. Halas Adelaiddánál érezni még ezt a lényeges viszonyulást Yvette Pottier szerepéhez, hogy sikerül a figura átélése mellett megteremteni annak a kritikáját is. De más stílusban, mint Módri. Halas Adelaida szinte az operáig tágítja a dalbetéteket, míg Módri marad a songok világában. S van még egy különös jelensége az előadásnak, Bajor Lili, Kattrin, a néma lány szerepében. Vad és barbár. Ösztönösen. És a nagy dobolása után, amivel megmentette a várost, a rendező kiállítja a rivaldafénybe, mint valami Szent Johannát, és ő megrázó lírai énekbe kezd. Németül. Néhány dalt eredetiben, németül énekelnek, a többit magyarul. Kétszer pedig megszólalnak valamelyik szláv nyelven (oroszul?, szerbül?): Bozse moj! (Istenem!). Elképzelhető, hogy ez is egy jelrendszer. Esetleg a balkáni háborúra utal? A Balkánra, mint örök lóporos hordóra, amely időről időre világokat robbant föl?

Nyilvánvaló, hogy a címszereplő Böröcsök Enikő a legjobb színész az együttesben, de Kurázi mamája nem kap igazán látványos drámai pillanatokot a rendezőtől. De lehet, hogy ilyen a habitusa, természetes apró mozdulatokkal, belső történésekkel dolgozik. Ami Kurázi mama szerepének ismeretében több mint meglepő, hogy a színész nő jelleméből teljességgel hiányzik a „rossz”, a prédaleső. Alapjában véve szomorú, racionális, de szerethető üzletasszonyt alakít, akinek több esze van, mint egy egész regiment katonának. Semmiképpen sem megvetendő. Holott azért az ő történetén keresztül mutatná meg Brecht, hogy „a háború romokat épít, és bajt növeszt”. Tehát, hogy semmi értelme a háború dicsőítésének, a nyereszkesedésnek, mert a végén úgyis egyedül marad, minden gyerekét, mindenét elveszíti. Semmi kétség, együttérző szeretettel szemléljük, és nemcsak őt, hanem az egész pereputtyát, a hozzá csapódó emberekkel együtt (Eilif: Konfár Erik, Stüsszi: Gaál Attila Csaba, Szakács: Szombathy Gyula, Tábori pap: Tóth Loon). Áldozatok valamennyien. A gyilkos fiú is? Végül is ezt tanulta, így szocializálódott: ha éhes, meg kell szerezni az ételt, akár mások élete árán is. Ennek szellemében cselekszik háborúban és békében. Csakhogy míg a háborúban kitüntetik érte, békében kivégzik. A gépezet működik.

Az emberek pedig vergődnek, szenvednek, reménykednek, ugyanakkor semmiből sem okulnak, minden kezdődik előlről. Kétségbeejtő. A bemutatón valahogy mégsem született meg a dráma, ami önmagunkkal való szembenézésre kényszerítene. Talán a határozott, a mának szóló rendezői koncepció és az egységes szerepértelmezések hiányában, valamint a sablonos színpadkép miatt nincs közösségi élmény, nincs erős érzelmi és intellektuális hatás.

De hát akkor meg minek az egész?

Bartuc Gabriella

2017. december 15-én, a Madách Színházbeli ősbemutató után 22 esztendővel került színre ismét a Petőfi Színházban (most a székesfehérvári Vörösmarty Színházzal közös produkcióként) a Dickens *Karácsonyi ének* című regényéből íródott magyar musical, Tolcsvay László, Müller Péter és Müller Péter Sziámi műve. (2006-ban már láthatta a veszprémi közönség a darabot Dunai Tamás rendezésében.)

Tolcsvay László – Müller Péter – Müller Péter Sziámi: *Isten pénze* (musical). Rendező: Hargitai Iván. Veszprémi Petőfi Színház, bemutató: 2017. december 15.

Szezonális musical

A történet és a zenés színjáték aktualitása Dickens kora s a hazai musicalváltozat megszületése óta mit sem kopott: a kapitalizmus közép-európai jelenkorában (amint a 19. század közepi Angliában) a szegénység, az elesettség nemcsak szemben áll a pénz- és hatalomgazdagsággal, de a szegénység erősen csípi is a gazdag polgárok és a hatalmasok szemét, a nyomor vagy a fogyatékos, a betegség irritálja a tehetőseket. A mesés megváltódtörténet, a szeretet, a szívjóság, az emberség hatalmának karácsonyesti győzedelme vonzó álm, illúzió – vagy talán mégis igaz lehet? Örök igazság és érték? Ezt egy társadalomkritikus regényben felnőtt meseként megírni, majd zenés színpadra adaptálni a musical műfaji és dramaturgiai szabályainak követésével – a polgári színházban karácsony közeledtén kétségkívül sikerre ítéltetett. A siker nem is marad el a Hargitai Iván által nagy apparátussal, kiemelkedő vendégművésszel és kedves, tehetséges gyermekszereplőkkel megrendezett veszprémi előadás végén sem. Nem tudni, hogy az érzelmeket mozgó, tanulságos, de főképp szórakoztató tündérmese megtekintése után megszaprodott-e a fejüket önkritikus gondolkodásra és bőkezű adományozásra adó, s ezzel maguknak is megváltást remélő polgárok száma Veszprémben és környékén, de a színházrendszerint szinte teljesen megtöltő közönség nyilvánvalóan jól szórakozik.

Az előadás megmozgatta a színház legjobb erőit, színművészhallgatókkal is kiegészülve, de a legnagyobb érdeklődéssel várt alakítás Bálint Andrásé volt. A Kossuth- és Jászai-díjas fővárosi művész főszerepbeli megjelenése a veszprémi színpadon az előző év végén általa rendezett *My Fair Lady* után nagy öröm a közönség számára.

Hargitai Iván egyszerre két társulattal próbálta a musicalt, díszlet-, jelmez- és mozgástervező munkatársai (Bátonyi György, Kárpáti Enikő és Molnár Éva) ugyanazok voltak Veszprémben és Székesfehérváron, de a szereposztásban csak négy közös pont van. A Petőfi Színházból Kőrösi Csaba (Marley), Nyirkó István (Mr. Ortle / Mr. Fezziwig) és Máté P. Gábor (Jonathan / Mr. Crumb / Joe bácsi / Iskolamester), míg Fehérvárról a darab, mondhatni másik főszereplője, Keller János (Bob Cratchit) részese mindkét produkciónak. Veszprémben figyelemre méltó alakítást nyújt Halas Adelaida (Mrs. Cratchit), Kurely László eh. (a fiatal Scrooge), Csordás Máté (a gyermek Scrooge), Nagy Katica eh. (Belle), Módri Györgyi (Dilberné), Bonyhádi Viktória (Fanny), Farsang Máté (a kis Tim) és Soltis Eleonóra (Mrs. Fezziwig) is, no meg a kar, annak is különösen a gyermek tagjai.

Az előadás zenei irányítása Kémenczy Antal kezében van, aki a kis létszámú zenekart, valamint a szólószámokat és a színpadi együtteseket biztos kézzel vezeti (időnként sikerrel tereli vissza a helyes tempóba).

Az *Isten pénze* olyan musical, melynek zenei anyaga nem egységes, és leginkább zárt számokból álló a szerkezete. Tolcsvay László karakterben, ritmikában és hangszerelésben is változatos muzikája nem követ határozott zenedramaturgiai ívet, alig is térnek vissza egyes motívumai. Miközben fölismerhetők a zenei idézetek, stílusutalások – a klezmertől az ír szteppen és a kocsmadalon át a már-már horrorparódiává vaduló rapig, a szólóáriák és duettek lírai hangütésétől az angol karácsonyi dalok hangulatát fölidéző egyszerű érzelmes melódiáig – a cselekmény, a történet és a jellemformálódás mégis inkább a színházi jelenetekben halad előre. Az énekes teljesítmények fokozatosan és észrevehetően javulnak az előadásban előre haladva, mintha a színészeknek bele kellene melegedniük a szerepeikbe, hogy megfelelő színvonalon és hőfokon tudják megformálni a zenei anyagot. Folyamatosan magas szinten teljesít azonban Keller János és Halas Adelaida, valamint a gyermek főszereplők (Csordás Máté, Farsang Máté) és Bonyhádi Viktória. Főképp Keller János és a feleségét alakító Halas Adelaida szép, kifejező énekhangja volt megkapó, s tette az előadást valóban zenés élménnyé. A rockos, keményebb hangzású szólám helyenként próbára tette cselekményt mozgó szerepében Kőrösi Csabát, de ő sikerrel birkózott meg a nehéz feladatával.

Az *Isten pénzének* (az Operettszínház 2015-ös produkciója alkalmából) kissé átdolgozott változatában ugyanis a megváltó szellemként holtából visszatérő és Scrooge-ot múltjában-jelenében-jövőjében „utaztató” Marley figurája egy a szerzőt, Dickens is megidéző narrátori funkcióval bővült, s ezzel a nézői értelmezést segítő, de a színész munkáját jelentősen bonyolító gesztussal a szerzők még a darab tényleges főszereplőjének kilétét is kissé összegabalyították. Ki is hát az *Isten pénze* központi szereplője? Scrooge? Aki ráadásul három életkorában („három testben”) látható a színen – időnként egyszerre több alakban is. Vagy Marley, Ebenezer Scrooge elhunyt üzlettársa, aki túlvilági feladatként kapta, hogy szembesítse Scrooge-ot élethazugságával és boldogtalanságával, a helyes útra, a szív, a szeretet útjára segítve őt? Vagy talán az uzsorás bankár számára elérendő célul tűzött értékrendet mindvégig képviselő Cratchit a darab főhőse? Esetleg a kart alkotó, sok szerepben és helyzetben megjelenő gyerekek a főszereplők, akikből még bármi lehet, ha nincsen eredendő rossz, csak a körülmények teszik azzá az embert?

A Dickens formálta kisregényalakok, mikor megtestesülnek a színpadon, összetettebbek lesznek egy tündérmese vagy egy példázat figuráinál. A valós és képzelte világok és életkori síkok között szabadon mozgó színpadi cselekmény sok lehetőséget ad arra, hogy a nézők maguk döntsenek, akár színről színre, jelenetről jelenetre, melyik szereplő jellemére koncentrálnak, kivel képesek azonosulni, s ez a többszólamúság, kaleidoszkópszerűség mind a musicalnek mint zenés színpadnak, mind pedig a vespéri előadásának végig jellemzője.

A főszerep és a főszereplő kilétére vonatkozó dilemma természetesen nem érinti Bálint András színpadi megjelenésének mindenkor (s gyakorlatilag folytonos jelenlétével nyomatékosított) súlyát. Az *Isten pénze* Scrooge története. A Petőfi Színház előadása Bálint András jutalomjátéka. Vagy legalábbis lehet akként

is néznünk. Bálint András művészi, színészi, filmszínészi és rendezői-színigazgatói pályája a felnőtt nézők számára ismert, a színezt szereti a közönség, az erős irodalmi elkötelezettségű, a magas igényű esztétizáló művész-színházi közegekből ismert színész-mesterek-sok-sok különféle, főleg intellektuális alapozású szerepben aratott és arat hatalmas sikereket. Scrooge alakjában azonban néha szinte elveszetteknek tűnik, időnként mintha egyenesen esetlenül mozdulna, főleg az első felvonásban. Idegenül szólal meg énekhangja, a helyenként valóban nehéz ritmust és zenei tagolást nem tudja természetesen követni. Később, amikor a karakter átalakulása valódi színészi feladatot jelent már a számára, és alkatának megfelelővé gyúrhatja a negatív alakot, beletalál a figurába, de mindvégig megőrzi (egyébként dramaturgiailag alátámasztott) idegenségét „saját életében”, s így Scrooge egyszerre résztvevője/elszenvedője és nézője, megfigyelője nemcsak a Marley által elé tárt múlt-, jelen- és jövőbeli képeknek, de az egész előadásnak. Mikor végre „megjavul” az uzsorás, mintha még akkor is obszervere maradna a szituációnak, a fordulatnak. Bálint András alakításában ugyanakkor számos „klasszikus” utalás rejlik, még több szólamúvá téve Scrooge-át: az elején fölremlik Molnár Ferenc *Norrisonja* (az *Egy, kettő, háromból*), azután – amint Bálint András maga is nyilatkozta – Karinthy *Találkozás egy fiatalemberrel* című novellájának szituációja, s azután különös, romantikus mixként „a kőszívű ember tragédiája”, s Marley holtában vállalt missziója még *Liliomot* (szintén Molnár Ferencről) is ide idézheti. De a rendezői ötletek tobzódásának következtében még a *Hamlet* filozofikus börtönszínházi jelenete a sírásókkal (itt: sírrablókkal) és a koponyával, vagy ugyanonnan a szellemjelenet is fölremlik a nézők előtt.

Hargitai Iván gazdagon rendezte meg a bonyolult játékot, a figurák (még akkor is, ha egyes színészekre vagy épp a gyerekekre több szerep jut is a sorjázó jelenetekben) érthetők, körvonalaik jól illeszkednek a mondanivalónak alárendelt dramaturgiájába. A színpad központi terében jó használható, egyszerű térelemekkel alakítják ki a különböző helyszíneket, míg a látványt uraló háttérben hol a széfajtó, hol a holdfelszín vonzza a tekintetet. Néha kissé esetlenre sikerült a gyors jelenetváltások alkalmával a színen ragadt vagy éppen elsomfordálni látszó szereplők kivitele a színpadról, de ez betudható az előadás helyenként nagyon felgyorsuló tempójának is. A játékteret keretező rácsok börtönében mozgó alakok csak a fantáziaképek alatt szabadulhatnak ki, mint a *Pulykadal* piaci forgatagában vagy az egyik legszínesebb, legjobban sikerült kép, Mr. és Mrs. Fezziwig hajókonyhájában játszódozó jelenetek idejére.

A megjavuló Scrooge, a meggyógyuló Tim, a megbocsátó Cratchit és a többiek meséje, ahogy a karácsonyi csodához illik, happy endinggel zárul. A közönség boldog megkönnyebbüléssel indulhat haza. De valahogy olyan valóságos volt ez a mesevilág! Annyira ismerős a csoda előtti állapot! Tényleg hihetünk a boldog befejezésben? Vagy egyelőre mind csak reméljük és várjuk a megváltó csodát? A karácsony elmúltával, az új esztendő első heteiben már a következő karácsonyra kell készítenünk a szívünket...

Sirató Ildikó

Jacob és Wilhelm Grimm a 18–19. sz. nyelvtudósai, mesegyűjtői. Számos varázslatos történetük közül a Rigócsőr király nyomán született *Rigócsőr királyfi* mesemusical Kocsák Tibor zeneszerző, Bozsó József színész, koreográfus, látványtervező és Borbély Krisztina koreográfus munkája.

Szerelmi lecke

Rigócsőr királyfi. Rendező: Bozsó József. A Magyar Zenés Színház és a Veszprémi Petőfi Színház közös produkciója. Bemutató: 2018. január 14.

Gyermekkorunkban megéreztek, felnőtt fejjel tudatosítottuk is ezeknek a fikatív, tanulságokat hordozó kis történeteknek az erős erkölcsi mondanivalóját. Nincs ez másképp a Grimm fivérek eme fabulájában sem: a világszép, ámde öntelt, kevély, fennhéjázó királylány apja (Varga Miklós) haragos döntése nyomán az Izabella királylány (Varga Vivien) által kicsúfolt, koldus-muzsikus áruhás Rigócsőr királyfi (Dósa Mátyás) felesége lesz. A szegénységben mindennapok megpróbáltatásait megismerve számos, a kastélyon kívüli lét munkás hétköznapijainak szokásos teendőin, számára nehézségein át kap leckét áruhás férjétől, hogy lelke jobbik énjé előtörjön, szerelme kibontakozzon és végül, ahogy az a mesékben szokás, mindenki boldogan élhessen, míg meg nem hal.

Induljon hát a nézőtéri gyerekzsivaj elcsendültével a daljáték! Saját színházi tapasztalatból is tudom, hogy a gyerekek őszinték, náluk az igazi fokmérő a feszült csend, a felállni készítő izgalom vagy éppen a hangos szurkolás egy-egy szereplőnek, és a végén persze a hálás, örömteli taps. A darab – kisebb változtatásokkal – híven követi Grimmék meséjének fonalát, a dramaturgia kellően szabatos. A nyitány 4/4-3/4-4/4 felépítésű, koreografált nyitó zenéje után kezdődik a leánykérés, ahol minden kérőt kikosaraznak. A megszólaló kérére a királylány gúnyolódó dallal válaszol, hogy aztán a király és a királylány felelgetős dala után, az apa dühös döntése nyomán a lány a koldusként visszatérő, érzelmes dalt éneklő, áruhás és a lányba tényleg szerelmes Rigócsőr király felesége legyen. Varga Miklós gyönyörűen énekel, érzelmes dallal búcsúzik lányától.

Már itt kiderül, hogy az énekhangok rendben vannak. A szereplők kiválogatásának egyik szempontja a jó énekhang volt. Ezen van inkább a hangsúly; érezhetően a színészi játék elé kerül a darabban. Varga Miklóst nem kell bemutatni, énekstílusa hozzám a legközelebb álló. Az előadásban és a való életben is lánya, Varga Vivien igazi musicalhang. Dósa Mátyás énekmodora az operettből megszokott, de megkérdőjelezhetetlen tisztaságú és érzelmmel teli tenor. A muzsika tényleg musicalhatású, hozza azt, amit ettől a stílustól elvárunk. Vannak kedves, a fülnek szép, tapsot kiváltó betétdalok, vissza-visszatérő, a dramaturgiát erősítő-követő, koreografált zene-tánc mozzanatok. Élvezhető kompozíció, de nem érzem eredetinek, a dallamok és a harmóniastruktúrák inkább tipikusak. Hiányoznak a kiugróan negatív vagy pozitív érzelmi momentumok, a zenei érzéket felgyújtó finomságok, megmarad a mindenki által befogadható igénynél. A hangszerelések sem rosszak, inkább kevésbé kifinomultak. Néha kissé hosszúk a betétek, és visszafogják a cselekményt. A zenei alapok stúdióban, akusztikus hangszerekkel és szintetizátorral készített playbackek, az énekek

mikrofonnal kihangsított élő hangok (pár kórust kivéve, mert azokat szintén előre rögzítették).

A következő változás az egyébként ötletes scenikában a szerény hajlék. Itt kapja sorozatosan azokat a leckéket a királylány, melyek gőgjét letörni hivatottak. Megpróbáltatásait egy-egy dal és egy-egy képváltás teszi mozgalmassabbá. A királylány által ismeretlen konyhai eszközök kiváló alkalmat kínálnak a gyerekek megszólítására, akik persze hangos örömmel reagálnak. Megható a dal, amely a megtört királylány meghalt anyja utáni vágyakozását szólaltatja meg. Élénkebb, kedves humorral átszótt a koldus-királyfi házi munkákra betanító nótája. A darab legerősebb, leginkább élő pillanata a piaci jelenet. A királylányt királyi parancsra figyelők témája vissza-visszatér a palotabeli jelentéseknél. Az Izabella álmát meglevevítő zene és a koreográfia lép ki leginkább a stílus keretei közül. A piacon Rigócsőr királyfi és a lányra nyomuló lovag (kis változtatás az eredeti meséhez képest) párbaja után kicsit leáll, vontatottabb lesz a történet. Azonnal mocorogni kezd a nézőtér. Hiába, a gyerek már csak ilyen! Rigócsőr király édesanyja még egy utolsó próbára teszi a lányt, és miután meggyőződnek annak jellemváltozásáról, következhet a házasság. Innen – túlságosan is, talán kissé elkapkodva – felgyorsulnak az események. A királylány szolgálóként érkezik a palotába, a királyfi esküvőjére, de Rigócsőr felfedi magát előtte és a lány apja és a királyfi anyja áldásától kísérvé, fényes keretek között feleségül fogadja. Az immáron más értékrendet is észrevenni képes Izabella boldogan omlik karjaiba. Boldog mindenki, a mesebeli hősök és a nézőteret betöltő gyerekek és felnőttek. A darab szerzőinek és szereplőinek vastaps a jutalma.

Amennyire jól énekelnek a színészek, annyira visszafogott, a karaktert és annak változását kevésbé megjelenítő a játékuk. Inkább csak szerethetők. Kevésbé haragos és bánatos az apa, nem annyira dacos, kevély, öntelt, gunyoros és végül megadó a királylány, és nem érezni akkora változást Rigócsőr szerepjátékaiban sem. Még mesejátékhoz mérten is kevés az íveltség és hangsúlyozás. Nem tudni, mennyi emögött a rendezői szándék, de a bemutató ezt sugározta. A mellékszereplők játékára ez kevésbé jellemző, szerepükhöz mérten kellően karakteresek. Hiteles és hihető például a királyfi anyját, az idős asszonyt vagy a portékát becsmérő vevőt megjelenítő Palásthy Bea játéka, akárcsak a kocsmáros alakító Bozsó Józsefé, humorosan játékosak a leskelődők (Dominek Anna, Bodor Szabina).

A premier izgalma elmúltával, az összeccsiszolódás, a napi rutin után kicsit pergőbb, élénkebb, még szerethetőbb darabot kap majd gyermek és felnőtt gyaránt.

Kovács Attila

2018 első hónapjának tizennyolcadik napján, vasárnap délelőtt játszott a Kabóca Bábszínház stúdiója a *Kodzsugukila, a boszorkány* című mesét. Lehet, hogy tavaszra arról is nevezetes lesz ez a vasárnap, hogy aznap hó esett ebben a globálisan felmelegedett télben. A gyerekek, akik az előadás előtt az Agora előtti téren megpróbálkoznak a hóemberrel, serényen görgetik a kicsinyke gombócot valamivel nagyobb gombóccá, és akkor még azt hiszik talán, hogy ez a legnagyobb csodája a napnak. De egy óra múlva tudják már, hogy tévedtek. Kodzsugukila boszorkány meséje még a tél első hóemberénél is nagyobb csoda.

Tud-e a dob beszélni?

Kodzsugukila, a boszorkány (afrikai történet bábokkal és különleges hangszerekkel).

Rendező: Szántó Viktória. Kabóca Bábszínház, Veszprém. Bemutató: 2017. május. 21.

A stúdióterem előtt a kicsiket meseország hősei várják: egyfejű sárkány, háromfejű sárkány, hét törpe. A gyerekek büszkén pózolnak velük egy-egy közös fotóra, míg a teremből különös hangok kezdenek kiszivárogni a még zárt ajtó mögül. Aztán lassan megtelik a nézőtér, a legbátrabbak az első sorba ülnek, földre tett párnákra, olyan közel a játékhoz, hogy Dzséli, a mesemondó éneklő, énekmondó mesélő bő ruhájának szele biztosan meg-megcsapja őket az előadás alatt. Régi tapasztalatom, hogy a felnőttek idegenkednek az ilyen közelségtől, megrettentik őket a lehetőség, hogy a színpad és a nézőtér, a két világ között leomolhat a védőfal. A gyereket szemmel láthatóan inkább inspirálja a közelség, a szülők illemtudóan elfoglalják a hátsó sorokat, a földön a párnákat megszállják a felnőtteknél sokkal bátrabbak.

Míg tart a nemzedéki bátorságpróba, Danny Bain, az előadás maga, egy afrikai xilofonon afrikai(nak tűnő) futamokat játszik. Be kell vallanom, nem vagyok kellőképpen jártas az afrikai folklórban ahhoz, hogy a hangszerek, a kellékek, a jelmez, az énekelt részek hitelességét megítélhessem. Annyit mondhatok csak, hogy nekem hitelesnek tűntek, annyit, hogy mindenki számára az első perctől az utolsóig a napnál világosabb volt, hogy most egy másik világba lépünk, egy másik kultúra beszél hozzánk, és az előadás egyik nagy kérdése, hogy a más, az idegen elriasztja vagy épp ellenkezőleg: elbűvöli, a szó szoros értelmében elvarázsolja az afrikai xilofon fura hangjait fülelő közönséget.

Talán éppen ebből a szempontból tűnik szembe az előadás egyetlen igazán megkérdőjelezhető döntése, az, hogy Dzséli, a mesemondó éneklő valójában nem egy afrikai mesét mesél el, hanem egy olyat, amit Sándor Anna dramaturg illesztgetett össze magyar népmesék jól ismert elemeiből. Szó se róla, szépen, gondosan megírt történet ez, a motívumok jól illeszkednek, nem markol többet, amint amennyit későbbőlcsitől kora óvodáig egy gyerek még befogadni képes. De a tétet egy jó egérgrásnyival mégis alacsonyabbra helyezi. Nem az a kérdés, hogy egy mindenestől afrikai világ hogyan képes együtt élni egy mindenestől nem afrikai közönséggel, hanem az, hogy a „mi kultúránk meséje” hogyan képes együtt élni azzal a hangszerek által megtestesített tárgyi és hangzásvilággal, ami kétségtelenül más, új és egzotikus.

Akinek jó füle van, az nyilván hallja már, hogy merre tart ez a gondolatmenet. Mostanában nálunk, Európában nagy zajjal csikordulnak össze az egymástól idegen és még inkább idegenkedő kultúrák. Éppen ezért nagyon-nagyon értékes ez a kísérlet, a kultúrák közös vasárnap délelőtti, és – gondolom én – annál értékesebb, minél több jelenik meg abból a másikból, abból az idegenből. Mert ha azt a minél többet, például egy még a történet szerint is afrikait öszintén meg tudjuk tapsolni a végén, akkor van azért remény, hogy átüzenhetők az egyébként valóban szörnyű szakadékok.

Danny Bain. Hát ő nagyszerű. Mint a neve is mutatja, nem hazánk fia, amerikai egyébként, diplomás zenész, élt Afrikában, de ez mind semmi ahhoz a két varázslathoz képest, ami alól már az előadás első pillanataiban sem vonhatjuk ki magunkat. Az egyik, hogy csillagszeme van. (Mint a csillagszemű juhásznak.) A másik, hogy elmondhatatlan bájú akcentussal beszél – hibátlanul – a magyart. A csillagszemét már az előadást megelőző percekben próbára teszi a még helyüket kereső, csivitelő, bámuló gyerekeken. Szemmel láthatóan – szó szerint – keresi a tekintetüket, még egy szó sem hangzott el, még csak az afrikai xilofon egzotikus futamai szólnak, de a kapcsolat már épül. Dzséli, az énekmondó mesélő megbűvöli a gyerekeket.

Aztán az első percekben történik valami, ami egyszeriben mély értelmű, a színház legősibb ősvilágáig visszaható tétet ad az előadásnak. Dzséli finom futamot perget végig a dobokon, és azt mondja a gyerekeknek: a dobok beszélnek. Száz dramaturg, rendező nem találhatta volna ki jobban azt, hogy egy cinci gyerekhangon azonnal megszólaljon a kétely. A dob nem tud beszélni. De tud. De a dob nem tud beszélni. Ettől a pillanattól fogva, a pillanattól, amikor a kétely egy cinci gyerekhangban tetet ölt, az előadás tétje az, ami minden színház tétje az ősidők óta. Az, hogy elhisszük-e. Elhisszük-e Hamletnek, hogy Hamlet? Elhisszük-e, hogy meghalt a cselszövő? Elhisszük-e, hogy Ádám és Éva?

Elhisszük-e, hogy a dob beszél? Nem halogatom a választ. Elhisszük. Ennek a magyarul tüneményes tökéletlenséggel beszélő, csillagszemű, tejfehér bőrű afrikai mesemondónak abban a háromnegyed órában mindent elhiszünk, még azt is, hogy a gonoszt legyőzi a jó.

Mert a mese, minden igazi mese az idők kezdete óta erről szól. Kodzsugukila, a gonosz boszorkányszellem ellopta a Napot és a Holdat, és a világra az atavisztikus rettenet, az örök, áthatolhatatlan sötétség borult. És két árva gyerek, két senkinél senkibb, akiknek minden szépet és jót megígért a falu, hogy aztán minden szépből és jóból kiteszítse őket, hitványul szavát szegve, a két senkinél senkibb testvér, Kaili és Szandzsi elindulnak, hogy megmentse a világot, egyebek között azokat a mézédés szavú hazudozókat is, akik a semmibe lökték őket. Útjukon nem győzhetnek segítség nélkül, mert az ember barátok nélkül még akkor is erőtlenség, ha ketten van egyedül. A sok segítőtől itt most csak egyről essen szó: Dzséli az, az énekmondó mesélő, most nagyon felnőttesen mondjuk úgy, a művész, a szellem embere. És persze győznek, a Nap és a Hold újra bevilágítja a földet, bevilágítja még azokat is, akik nem biztos, hogy megérdemlik. Így megy ez már a mesékben, de most nem erről akarok beszélni.

Hanem arról, ahogyan Danny Bain egyes egyedül betölti az egész színpadot, ahogyan a csillagszemével átragyog a gyerekek szemébe, és ezek a minden jóra kapható kislányok és kislányok egyszer csak elhiszik neki, hogy a dobok tényleg beszél-

nek. És beszélnek a csörgők, a mosódeszkából kifundált micsoda a biciklidudával, a lopótökök, a bambusznád, ami, ha jól forgatják, úgy zizeg, mintha eső esne. Ezen a színpadon minden játszik, ezen a színpadon minden mindenné átalakul, a vörös-fekete vászonból szél lesz a Vörös Szél Sivatagában, a kékes-zöldes vászoncsíkból átúszhatatlan folyó. Bárha arasznyi. A színházban minden, de minden a világon hihető, ha elhitetik velünk. Elég hozzá néhány dob, egy afrikai xilofon, egy bambusz, ami Esőisten, tehát értjük, miért zizeg, mintha eső esne. Két semmi kis figurácska elég, hogy elhiggyük: ők a két árva, Kodzsugukila boszorkánynak jó egy fekete-vörössel kiszínezett korong. Mindenből elég a kevés, a kicsi. Csak varázsló kell hozzá.

Danny Bain – nem vitás – varázsló. Hihetetlen intenzitással van jelen a színpadon, tökéletes árva, tökéletes Esőisten, tökéletes Kodzsugukila boszorkány. Pilla-

natonként más és más, pillanatonként szorítunk érte és ellene, szánjuk, utáljuk, még azt a megindítóan kedves akcentust is a maga javára fordítja. Mert elhisszük, hogy ez a tejfehér bőrű fickó tulajdonképpen afrikai. Tulajdonképpen idegen. Tulajdonképpen nem is az.

Lehetetlen megítélnem, hogy abból, amit láttam, mennyi Danny Bain hozománya, és mennyi a rendező, Szántó Viktória által hozzáadott érték. Azt mondhatom, hogy egyé válnak a teljesítmények. Azt mondhatom, hogy mindenki, aki az „ókor” bábszínházain cseperedett, mint magam is, felejtse el szinte mindent, amit a bábokról gondol. Ebben a bábszínházban még a biciklicsengő is életre kel, még a biciklikerek is, ha napot és holdat fabrikálnak belőle. Mert egy csapat élte. És Danny Bain.

Amikor az előadásnak vége, amikor a felerészty gyerek, felerészty felnőtt közönség a szó szoros értelmében szóhoz jut, a szí-

nész egy pillanat alatt kilép addig fegyelmezetten fenntartott szerepéből. Talán ez lett volna az egyetlen, amit kifogásoltam volna, az, hogy a gyerekek félelmetesen spontán reakcióira nem reagál, bár ki tudja, miféle szellemet szabadítana ki ezáltal a palackból. De a taps elültével elérkezik a kibeszélés ideje, és a gyerekek nem kímélik a nyilván fáradt színészt. Záporoznak a kérdések, minden hangszerről mesélni kell, minden hangszernek van titka, van története. Nincs itt már senki, aki ne hinne el, hogy a dob beszélni tud.

Amikor a közönség végül újra a való világba lép, kiderül, hogy a januári nap-sütésben megroskadtak a félbehagyott hőemberek. De ezzel nem foglalkozik most senki. Nem is tudom, kinek tetszett jobban a játék, kinek szélesebb a mosolya. A gyerekeknek vagy a nagyoknak. Lehet, hogy az enyém a legszélesebb.

Asztalos István

Korszakhatár

Kabóca Körkép. Veszprém, Kabóca Bábszínház, Agóra VVMK, 2017. január 18.

Január 18-án egész napos programmal várta vendégeit a Kabóca Bábszínház. A nap folyamán az érdeklődők képet kaphattak az itt folyó munkáról, közvetlen, családi hangulatban élvezhették a különböző darabokat, s a nap zárásaként pedig bepillanthattak a színpad mögé, részesei lehettek a társulat egy fontos pillanatának is, de erről majd később.

Kabóca Körkép. Ezt a nevet kapta az idén második alkalommal megrendezett *showcase*, mely a Kabóca műfaji sokszínűségét volt hivatott bemutatni az érdeklődőknek. Az elmúlt évad bemutatói közül öt előadást kínált megnézésre a program; öt mind témájában, mind fogalmazásmódjában, eszközeiben és céljaiban különböző, más-más módon izgalmas bábelőadást.

A Körkép délelőtti részén sajnos nem tudtam részt venni, így az ebédszünet előtti *A hét királyi* és az *Álomszövek* című előadásokról lemaradtam. Így is élményekben gazdag volt azonban a délután, amely a *Békakirály* című előadással kezdődött. Az Agóra bejáratához érve – a már megszokott módon – örvénylő gyerekzsivaj fogadott, négy-öt tucat kisiskolás és néhány, a veszprémi közéletből ismerős felnőtt várakozott a nagyterem bejáratánál. Nem volt tele a nézőtér, úgy látszik, a kora délutáni előadás – *Körkép* ide vagy oda – nem vonzott több embert a színházba, mint máskor. A Kabóca előadásainak nézői rendszerint iskolai osztályok, s mivel olyan sok általános iskola nincs a környéken, hogy hétről hétre betérítsék a nézőteret a gyerekek, általában fél házzal mennek az előadások; a felnőtt közönség jó, ha egy felsőnyei helyet foglal el, ami egyrésztől sajnálatos, másrésztől viszont érthető.

Noha például a *Békakirály* is hemzseg az aktualizálni próbáló poénoktól, az előadás igazán nem tud a felnőttekhez szólni, s a gyermekeknek sem fogalmaz meg valódi üzenetet. Így aztán – bár szó-rakoztató az előadás – a felszínen marad. Ezt pedig sajnos nem csak a *Békakirály*

esetében vettem észre, több előadásnál is azt tapasztaltam, hogy egy szülőnek, tanárnak a nézőtérén töltött percek nem feltétlenül okoznak valódi színházi élményt, ami mindenképpen elgondolkodtató. A Kabóca azt hirdeti magáról, hogy műsora a veszprémi gyerekközönség igényeit tulajdonképpen csecsemőkortól a nagykorúságig lefedi, hiszen „kisbabáknak, óvodásoknak, iskolásoknak és kamaszoknak egyaránt” készít előadásokat. Ez az állítás persze nem igaz, hiszen az utolsó kamaszoknak szóló előadás a néhány évvel ezelőtti *Orpheusz* volt, Oláh-Horváth Sára (akkor még egyetemi hallgató) rendezésében. A bábszínház mindig is és jelenleg is azt képviseli, hogy fontos neki a Pannon Egyetemmel való együttműködés, a közös munka. Ebben az esetben viszont nem értem, hogy miért nem fektet jóval nagyobb hangsúlyt arra, hogy megszólítsa a veszprémi fiatalságot (értem ez alatt a középiskolás és egyetemista generációt). Egy bábszínház nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy elhitesse magával: a bábjáték csupán kisgyermekeknek szól, s varázsának megteremtéséhez elég a hang, a kép, a bábok ügyes mozgatása. Mindez ugyanis lehet, hogy leköti a nézőtérén ülőket, de mi értelme a színházcsinálásnak, ha abból hiányzik a gondolat, a cél, ami a próba-folyamat során a rendezőt, a játszókat s az alkotó-folyamat többi résztvevőjét mozgatja. Gondoljunk csak kedvenc történeteinkre, meséinkre, melyeket újra meg újra felfedezünk! Azokra a rajzfilmekre, amelyeket máig szívesen megnézünk. Vajon nem azért maradandók-e ezek az

alkotások, mert a gyermeket nem egyszerű, együgyű lényként fogják fel, akit le kell kötni (képletesen persze), hanem érző, gondolkodó, a világra nyitott emberként, ilyenformán pedig a világot nem leegyszerűsítik az ő „színtjére”, csupán fogódzókot adnak neki annak megértéséhez? Ez a megközelítés lehetőséget ad arra, hogy a jó történetekben mindig valami újat fedezzünk fel, kortól függetlenül. Amellett, hogy a gyerekeknek többet adhatna egy gondolati szinten is komplex előadás, egyre inkább azt gondolom, az alkotóknak is inspiráló lehetne, ha túllépnének a rosszul értelmezett „gyerekdarabok” világán, s valóban a gyerekekhez kezdenének el beszélni. Nincsen érvényes színházi előadás valódi közlendő nélkül. Ki kell tűzni egy célt, kell egy üzenet, hiszen ez mozgatja az előadást, emiatt jön létre a színház. Enélkül csupán egy történet kerül fel a színpadra, amelynek megvalósítása lehet esztétikailag szép, lehetnek ügyesek a színészek vagy jók a benne szereplő dalok, de az átadni vágyott gondolat nélkül nem történik velünk semmi. Kell, hogy a színpadon lévők és a nézőtérén ülők újra és újra felfedezzék magukat, kell az „aha-élmény”, a katarzis, valaminek történnie kell.

Személy szerint nagyon örülnék neki, ha a Kabóca Bábszínház többre hivatott alkotói meghallanák a Budapest Bábszínház nekem oly kedves szlogenjét, mely szerint: *#abábnemkorosztályhanemműfaj* (a báb nem korosztály, hanem műfaj). Érdemes foglalkozni ezzel a gondolattal, mert lényegénél ragadja meg a problémát, amit boncolgatni próbálok.

Éppen ideje lenne belátni – s ez nem csak a Kabóca Bábszínházra igaz –, hogy attól, hogy kategorizálnunk valamit, még nem engedhetjük meg, hogy a kategória szűkre szabott keretei kiszorítsák az alkotásból a művészi indítást. Attól, hogy egy színház vidéki, hogy idősek vagy éppen gyerekek a célközönsége, hogy zenés vagy mert elsősorban szórakoztatni szeretne, nem kell, hogy a gondolat is kivesszen belőle. Ha a színház művészetét ilyen meghatározások mentén megpróbáljuk összenyomni, hogy kifejezetten egy réteghez szóljon csak, annyit érünk el, hogy lassan már a megcélzott réteg sem fog tudni vele mit kezdeni, s legjobb esetben is a megszokás vagy a *nincs más lehetőség* korlátja miatt fogja a színházat látogatni. Ezt pedig, reményeim szerint, egy alkotó sem tartaná jónak.

A másik problémám a Kabóca Bábszínház repertoárjával a gyerekdarabok mögöttes tartalmának hiányosságai mellett (mely felvetésem persze nem vonatkozik az összes előadásra, de jellemző a repertoár nagy részére), a kamaszoknak és a felnőtteknek szóló darabok teljes hiánya. Hadd idézzem még egyszer a már említett szlogent: *a báb nem korosztály, hanem műfaj*. Érthető persze, hogy a Kabóca, mely jó érzékkel Veszprém családok lakta részén foglal helyet, számos előadást készít gyerekeknek. Kifejezetten örültem, amikor láttam, hogy úgynevezett csecsemőszínház is működik itt, mert bár én még sosem láttam ilyet, a műfaj létjogosultsága egyértelmű, s nagyon kultúrabarát felfogásnak tartom, hogy a három év alattiak be szoruljanak ki a színházból. De épp a kamaszoknak és a felnőtt közönségnek nem nyílnak meg a kapuk, noha a bábnál nem sok alkalmasabb színházi eszköz létezik a komplex gondolatok kifejtésére. A bábjáték során, a színpadon a színészt s annak meghosszabbított énjét látjuk: a kivetített gondolat kel életre a bábban, aki akár kapcsolatba is léphet az őt mozgató játzóval vagy a közönséggel is. Gondoljuk csak el, mi mindenre ad ez lehetőséget! Hány feldolgozandó történet vár az alkotókra, hogy ezzel a különleges eszköztárral életre keltsék. Remélem, az elkövetkezendő években a Kabóca Bábszínház is átlépi lassan saját határait, s meg meri szólítani az eddig valamiért figyelmen kívül hagyott közönségét is.

De térjünk vissza a január 18-i *Kabóca Körkép* programjához. A *Békakirály* után, egy alig negyedórás szünetet követően a *Fülemile* című osztálytermi előadást tekinthettük meg. Az előadás szakmai tanácsadója Gyevi-Bíró Eszter koreográfus, színész-drámatanárs, aki jelenleg a Kolibri Bábszínház színházpedagógusa is. A Kabóca Bábszínház első alkalommal vágott bele osztálytermi előadás készítésébe, ami nagy bátorságra vall. Gyevi-Bíró Eszter meghívása is azt mutatja, hogy a műfajt komolyan veszik, hiszen segítségül szakembert hívtak, ami mindenképpen jó irány. Fontos tudni, hogy a *Körképen* látott előadás modellhelyzet volt, hiszen közel annyi felnőtt nézője volt, mint ahány gyerek részt vett a foglal-

kozáson, s nem osztályteremben, hanem a színház egy kisebb terében valósult meg, ami természetes esetben nem így történik. Hogyan is zajlik egy ilyen osztálytermi előadás? Ahogy a neve is mutatja, először is a színészek nem a színházban, hanem a meghívó osztály saját termében játszanak. Ez azért fontos, mert a gyerekek természetes közege, az iskola s azon belül a saját „lakóterük”, az osztályterem válik hirtelen színházzá, s ez úgy bontja fel az iskolai kereteket, hogy közben nem mozdulnak ki az épületből.

A gyerekek változó figyelemmel követték az eseményeket, a két játzó/alkotó (Szívós Réka és Szőke Kavinszki András) nem mindig tudta lekötöni őket, ez leginkább akkor sikerült mégis, amikor ők is részt vehettek a játékban, például megdöbölhették a szereplőket dióval, vagy kifejthették véleményüket arról, ők miért szoktak veszekedni. Érdekesnek találtam, hogy az eredeti Arany János-szöveget használták az előadáshoz, mert ettől aztán mintha sokszor nem értették volna a kicsik, hogy mi is történik. Hiába a szöveg zeneisége, s hogy talán már tanulták is az iskolában, valahogy nem mindig tudtak a történessel menni, s szerintem leginkább ez lehetett az oka az itt-ott elkalandozó tekineteknek. Ha sokat nem is, az alapvető tudnivalókat persze leszűrték a diákok a történetből: Pál nem szereti Pétert, Péter nem szereti Pált, mindkettejük foga a fülemülére fáj... Azt mondjuk nem hiszem, hogy ennél sokkal többet megértettek volna a darabból, mert miután a két színész az addig pergamenként használt hatalmas csomagolópapírból létrehozta a két főszereplőt, a gyerekeknek annyira megtetszett a tárgyanimáció, hogy sokan a továbbiakban nem tudtak elszakadni a papíroktól. Volt aki, leutánozva a színészeket, létrehozta a saját Péterét vagy Pálját, volt aki inkább az origami felé hajlott, s mindenféle kis hajókat meg házikókat kezdett gyártani, csak épp a történetre nem figyeltek már.

Kisebb-nagyobb hibák ide vagy oda, nagyon örültem ennek a foglalkozásnak. Remélem, kedvet kaptak hozzá a színészek, s mostantól egyre több ilyen munka fog szárnyra kapni a Kabóca műhelyéből, s nem utolsó sorban remélem azt is, hogy a munkákhoz még több neves szakembert hívnak Veszprémbe.

Ami egyértelműen betetőzése volt a napnak, az Danny Bain egyszemélyes előadása, a *Kodzsugukila*, a *boszorkány*, Szántó Viktória rendezésében. Ennél a pontnál azt kell mondjam, felejtünk el mindent, amit a cikk elején mondtam a Kabócáról. Ez az előadás kicsiknek és nagyoknak egyaránt szól, egyaránt ad valamit. Olyan érzés ülni és figyelni, ahogy ez a furcsa nevű, furcsa kinézetű ember, – akin mindenhol csörög-zörög valami – varázsol a dobokkal, a bábokkal, a hangjával..., mint amikor egy kisbaba egyszer csak rámosolyog az emberre. Beférkőzik a néző szívébe valami ősi szeretet, elfogadás, valami gyermeki áhítat. Ehhez persze nem csak az afrikai eszközök és történet furcsa ősisége kell, hanem az a nagyon magas szak-

mai színvonal is, ami Danny Bain játékát egész idő alatt fémjelezte. Ez az előadás egy egész cikket is megérne, de érdekesen egészíti ki a *Kabóca Körképet* is. Mindhárom előadás egy-egy szegletét fedte fel a veszprémi bábszínház munkájának, annak hibáival és erényeivel együtt, s azt hiszem, a *Kodzsugukila* a profizmust jelképezi. Azt mutatja meg, hogy milyen bravúros előadást képes ez a színház létrehozni, ha csillagai éppen úgy fordulnak, hogy kellő ambícióval, tudással és lelkesedéssel találkozik az alkotók tehetsége. Éppen azt, amit én úgy hiányolok innen, azt képes produkálni, sőt, még annál többet is!

Egy számomra nagyon kedves pillanatot szeretnék felidézni, mely talán megidézi a darab hangulatát: alighogy elkezdődött az előadás, egy két-három éves forma kisfiú szaladt be a színpadra. (Később kiderült, hogy Danny Bain kisfia, de ez akkor nem volt fontos.) Megállt a szőnyeg szélén, s ámulva figyelte az afrikai hangszereken átszellemülten játszó furcsa, nagy hajú férfit. Noha édesanyja néha be szaladt érte, hogy kivigye a színpadról, a kisfiú újra meg újra visszatért, s ahogy ő a mesélőt, mi őt néztük ámulattal. Amikor Kodzsugukila jött, hogy elrabolja a napot és a holdat, ő tényleg megijedt. Az eső szelleme szimpatikus volt neki, látszott, régi jó ismerősök ők. Kacagott a ravasz kisegéren, és sajnálta a két szegény árva gyermeket. Nem tudom, hogy miatta tudtunk-e mi, felnőttek is újra gyerekek lenni, vagy a sámánszerű mesélő ragadott minket úgy magával, de tény, hogy a nézőtérén csupa gyerek ült. Akkor is, ha az unokájával jött, akkor is gyermekké vált abban az ötven percben. Történt valami. Valami fontos, ott, akkor, velünk.

A nap zárásaként a színház egy kis lakomára invitált meg minket, ahol a nap hősei, a társulat és az összes háttér-munkás jelen volt. Székely Andrea színházigazgató egyenként köszönte meg mindenkinek azt a munkát, amit az elmúlt tíz évben a színházba fektetett. Megható volt látni, mennyire családسرűen működik ez a közösség, mennyi a segítő barát. Székely Andreától, aki 2008 óta vezette a Kabócát, búcsúzik most a bábszínház, az új igazgató pedig Szőke Kavinszki András lesz. András huszonhét éves bábszínészi gyakorlattal rendelkezik, s öt éven át volt a Nagyvárad Szigligeti Színház Lilliput Társulatának művészeti igazgatója. Ha csak arra gondolok, hogy ő az egyik alkotója a *Fülemile* című osztálytermi előadásnak, s hogy milyen tisztelettel beszélt, amikor képletesen szólva átvette Székely Andrea helyét, azt hiszem, a Kabóca jó kezekbe kerül. Remélem, az értékek megtartása mellett néhány kedvező változás is történik majd a szeretett bábszínházunkban.

Darabos Petra

Hány ajtaja van a csodapalotának?

Balázs Béla – Würtz Ádám: *A hét királyfi*. Rendező: Székely Andrea.
Kabóca Bábszínház, Veszprém, 2018. január 17.

Január 17-én Balázs Béla *A hét királyfi* című meséjét mutatta be a Kabóca Bábszínház. A nagyszínpadon. Néhány nappal ezelőtt a stúdió nagyszobányi terében néztem Kodzsugukila boszorkány történetét, és most arra (is) kíváncsi voltam, mennyiben más a játék hangulata a testközelség nélkül, akkor, ha a szinte nagycsaládnyi közönség helyett egy nagyteremnyi közönség bámulja és tárgyalja meg izgatott pusmogással a mesét.

Amikor a „kabócák” Balázs Béla meséjét választották, csaknem pontosan százévnit nyúltak vissza az időben. 1916. október 31-én így tudósított egy helyi születésű szerző fellépéséről a Szegedi Napló: „A Feministák Szegedi Egyesülete ez idén is meg akart felelni annak a magára vállalt föladatnak, hogy a háború vadító és durvító befolyásait a gyermekek fogékony lelkében egyensúlyozza. Mesematinék szolgálgják ezt a célt.” (...) „Az ünnepély külön érdekessége volt Balázs Bélának, a szegedi

származású jeles írónak meséje, amelyet ő maga mondott el a kicsinyeknek. A mély értelmű, sok fantáziával elgondolt és művészi megformált mese irodalmi értékű, de pedagógiai hatásra nézve is jelentős alkotása az újabb gyermekliteratúrának.”

Tehát 1916. október 31. Olyan időpont, amikor a Nagy Háború, amely megrontotta, leírhatatlan szenvedésekbe taszította Európát, már több mint két éve tombolt. Olyan időpont, amikor mindenki sejtette már, hogy ez a háború hosszú lesz, és senki sem sejtette, hogy mi lesz a vége. Nagyjából ez az a pillanat, amikor a társadalomban kezd „felszívódni” a háborús pszichózis, az az elvadultság és durvaság, amittől nem véletlenül akarták óvni a gyerekeket a szegedi feministák. Balázs Béla meséje nagyon finoman, igazi szeceszsiós, törekeny metaforák csodákkal átszótt hálózatával éppen erről beszél. Történetében nincsen semmi direkt politikum, igazi mese, csodákkal, királlyal, királynéval, hét királyfival a mese időtlenségében és téren túliságában. De az áthallások mégis félreérthetetlenek.

A hét királyfi hét jó testvér, olyan jó testvérek, amilyenek csak a mesékben vannak. Leélhetnék akár az egész életüket is szeretetben, boldogságban, ha a körhíntaként forgó aranypalota világába, a *bent* biztonságába be nem tör a *kint* gonoszsga és agresszivitása. A mese nagy kérdése, hogy a jónál is jobb testvérek harmóniáját, az összetartozás, a közös értékek, a szeretet kötelékeit megbonthatják-e, sebezhető békéjüket feldúlhatják-e azok, akiket a rombolás nyomorék öröme boldogít.

A válasz egyszerre illúziótlan és reménykedő. Mert igen, megronthatják, de nem helyrehozhatatlanul. A hadba vonuló király, a bölcs és jószágos apa nyomán keletkező úrbe tör be a gonosz boszorkány, hogy az aranypalotára hét ajtót bűvölve elhitesse a jószágban nevelkedett, tehát a gonosz ellen védtelen gyerekekkel, hogy az, amit mindeddig egynek és oszthatatlannak láttak, voltaképpen hét. És nagyon is elosztható. Mert minden királyfinak jut egy kapu, és minden királyfinak jut egy baljós hiedelem, az, hogy csak és kizárólag az ő

kapuja az igazi, az az egyetlen kapu, amely a palota mélyén sorvadozó édesanyjuk gyógyulásához utat nyithat.

És megtörténik az elképzelhetetlen. Amikor a már cérnaszálnyira sorvadt anyát felélesztő gyógyszer megérkezik, a hét királyfi között kitör a szörnyű viszály. Nem kérdés: mind a heten a legjobbat akarják, de mind a heten elhiszik a gonosz duruzsolást, hogy csak és kizárólag az ő útjuk, az ő kapujuk az egyetlen. Az igazi. És kitör közöttük a harc, és meg sem szűnik mindaddig, míg a testvérháború nyomán fakadt könnyfolyó a távolban csatázó apáig nem ér.

Biztos vagyok benne, hogy 1916 októberében Szegeden és bárhol Európában ezt mindenki pontosan értette. Amikor azonban a játékot rendezőként is jegyző Székely Andrea Balázs Béla meséjét kiválasztotta, tudnia kellett, hogy a nézőtérén egy olyan gyerekgeneráció ül majd, amely (Istennek legyen hála!) nem ismer háborút, nem ismeri azt a vadságot és azt a durvaságot, amiről Balázs Béla 1916-ban beszélt. Azt. Mert egyébként vadságot is, durvaságot is ismerhet éppen eleget. A kérdés, a feladat az volt, hogy a régi mesét sikerül-e átültetni a „szép, új világba”, új, a gyerekek számára is átélhető jelentést adni neki.

Az előadás menetében a háború inkább csak periféria. Rögtön a kezdet kezdetén kialakul egy furcsa szerepcseré. A gyerekek, miután kiháncolták magukat a maszkot öltő királyok furcsaságát látva, hirtelen – és meglepő mértékben – megkomolyodnak. Mély csendben figyelik, amint a két király, mint két vásott, buta kölyök ádázul huzakodnak az eldöntetetlen: kinek van igaza? De a kirá-

lyi köpeny és maszk, melyeket a színészek felöltve maguk is egész embernyi bábokká alakulnak át, csak epizód. A sisakdíszekről kiderül, hogy maguk is bábok, és a büszke király, aki a harcmezőn kakaskodva tornyosul, az otthon világában már a hadvezéri én kicsinyített és emberséges mása. Apa. Férfj. Átalakul.

Az egész előadás egyik legfontosabb eleme ez az átalakulás. Hogy bármiből bármi lehet: az elasztikus, fényesen ragyogó vászon aranypalota, de aztán a vászon ügyes elkötésével szempillantás alatt kapu, kapuk nyílnak az arany falon. A parapléból királyné lesz, az összecukott parapléból nagybeteg, a legyezőből boszorkány, de aztán fekete holló is, a legyezőre rákötött szalag a cérnaszállá fogyatkozott királyaszony, a hét királyfi pedig legalább négy alakban jelenik meg. Jelenlétük betölti az icipici játékeret, boldogan bújósckáznak, döbbsenten állnak sorvadó anyjukat látva, zajosan küzdenek a jogért, hogy anyjuknak gyógyszert vigyenek. És a végén együtt örülnek a harci díszait vesztett apa-királylyal, aki még kedves ellenségét is meglapogatja, miközben a felépült mama-királynét boldogan zsongja körül a hét felszabadult herceg-kölyök.

Családi idill. Ez és ennek a felbomlása, a testet és a lelket szétváló viszály, a megbékélés, a visszatalálás küzdelmei és a meglelt, újjáépített harmónia, mely versenyt ragyog az aranypalota falaival. Csaknem száz évvel a mese születése után – érthetően – nem a háborúról, hanem erről, a széthasadozott család megmentésének szépségéről szól a hét királyfi meséje. Vajon lenn, a szinten megilletődötten csendes nézőtérén hány

gyerek ül, akinek életét, családját széthasogatták az életben is mindenféle alakban megjeleni képes, gonosz boszorkányok?

Az előadás gyönyörű, kifejező bábja-ért köszönet Bodnár Enikőnek, köszönet az előadást a tenyérnyi térben is hibátlan precizitással bonyolító, száz alakban jelenlévő, mégis szinte láthatatlan színészeknek, Gombai-Nagy Andrásnak, Miller Patriknak, Szilvai Balázsnak. És külön köszönet Danny Bainnek, aki egyszemélyes zenekar-ként kísérte, értelmezte, satírozta ki a helyzeteket, jellemeket, lelkiállapotokat.

A *hét királyfi* a gyerekek legizgalmasabb adottságát, a korlátokat nem ismerő képzeletet szólítja meg. Azért lehet színpadán bármiből bármi, mert a merész átalakulások minden pillanatában számíthat a közönség ösztönös kreativitására. Pedig nem könnyű előadás *A hét királyfi*. Finom mélységei vannak, és néhol talán le is lassul néhány percre, de a gyerekek – minden róluk terjesztett generációs mítoszt ékesen cáfolva – olyan csendben, nem fegyelméletten, hanem olyan figyelmes ámulattal tartanak lépést fordulatokkal, helyzetekkel, ami dicséri őket és a kísérő tanítókat. És az előadást, amiről...

...amiről szeretnék még valamit, valami felsőbb korhatárra méretezettebbet elmondani.

Balázs Béla meséjének van egy már korábban érintett, de itt a végén külön kiemelésre kívánczó motívuma. A *bent* és a *kint* világa. Ahol a *bent* világának békéjét, harmóniáját szünet nélkül, fáradhatatlanul ostromolják a *kint* gonosz erői. Hogy a *bent* világában félni kell, mert szépsége, gazdagságának, kultúrájának világa a *kint* erői-

nek szakadatlan rohamai alatt áll. És olyan könnyű elveszíteni a harcot. A mesének ez az üzenete bonyolultabb, mint hinnénk. Mert mit is jelent a *bent* világa? A családot? A nemzetet? A keresztény civilizációt? A Földet, rajta ezzel a különös, groteszk fajzattal, aki egyszerre védelmezi a *bent* harmóniáját, miközben a *kint* lövészárkaiban is ő nyüzsgő? És hogyan kell helyesen védekezni? Kerítéssel? És a háború, a nyomor, az éhezés elől menekülők vajon *kint* vannak vagy *bent*? És ha ők *kint* vannak, akkor hol vannak azok, akik megölik, meggyalázzák, megnyomorítják őket? Egyáltalán: hány ajtaja van a csodapalotának?

Szívem szerint pontosan azt válaszolnám, amit az előadás: hogy csak egy van. A csodapalotát – legvégső értelmében – úgy hívják, hogy Föld. Ez a mi világunk, ebben vagyunk mi *bent*, mi, emberek. És ha elég messzire eltávolodunk tőle, láthatjuk színeinek ragyogását, formáinak összetettségét, de láthatjuk sebezhetőségét, törékenységét is. Láthatjuk felperzselt esőerdőit, savasodó óceánjainak felszínén a szemét milliós tonnáinak rettenetes szigeteit. A helyzet az, hogy a felperzselt erdők, a leolvadó gleccserek, a szemétszigetek alatt nyomorultul megfulladó delfinek mind-mind *bent* vannak. Mi meg úgy viselkedünk, mintha *kint* lennénk. Pedig... Majd ha ezt megértjük, majd ha ráébredünk, hogy csak egyetlen csodapalota van, annak csak egyetlen ajtaja, majd ha megtanuljuk, hogy mi mind, együtt vagyunk *mi*... Az lesz a csodák csodája, tündérmese. Hol lesz, hol nem lesz, egyszer.

Asztalos István

Állatkert, vadaspark

1958. augusztus 1-jén, pénteken nyitotta meg kapuit a Kittenberger Kálmán Úttörő Növény- és Vadaspark Veszprémben. A döntően – ma így mondanánk – közadakozásból létrejött vadaspark (a köznyelvben állatkert) kisebb-nagyobb megtorpanásokkal ugyan, de mégiscsak folyamatosan fejlődött és fejlődik, modernizálódik napjainkban is.

Az építésben, a létesítésben több veszprémi vállalat (Erdőgazdaság, Bakony Művek, építővállalatok stb.) vett részt, többnyire a „szocialista brigádjaik” útján, valamint iskolák, intézmények, helyi és környékbeli polgárok, a honvédség tagjai társadalmi munkával. A munkák összehangolását döntően az Erdőgazdaság látta el, Répási László és Nagy Vince erdészeket bízva meg a munkák helyszíni irányításával. A fő koordinációt a Hazafias Népfront és az Úttörőszövetség megbízásából Kasza László, az állatkert létesítésének (egyik) ötletgazdája látta el. Az építés idején, de az első években sem volt tisztázott az állatkert szervezeti hovatartozása, fenntartóként hol az Úttörőszövetség, hol a Hazafias Népfront, hol a Városi Tanács, esetleg az Erdőgazdaság szerepel ilyen minőségben a korabeli iratok, jegyzőkönyvek lapjain.

Végül 1960. április 21-én a megyei úttörőelnök szóban közölte a város vezetőivel, hogy a szövetség május 1-ji hatállyal kilép „a fenntartási költségek viseléséből”. Ettől az időponttól lesz egyértelműen a város intézménye az állatkert, ekkor nevezik ki Répási Lászlót igazgatónak (1963-ig Répási László vezette a vadasparkot, majd 1963-tól 1983-ig Kasza László).

Az állatkert építésének első szakasza nagyjából 1962-ben fejeződik be, többé-kevésbé elkészülnek azok a létesítmények,

amelyekre az első évek rohanásában nem jutott idő és energia: elsősorban állatházak, a különféle közművek, de 1963-ra készül el a vidámpark, az úttörővasút és az úttörőtábor is. Ezeket egészíti ki később a motel és az Erdei vendéglő. Ezzel egy – ma így mondhatnánk – komplex szabadidőközpont jött létre a Séd völgyében, amelynek üzemeltetője a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadaspark, tulajdonosa pedig a város.

A vadaspark nemcsak a veszprémieknek készült, szívesen látott vendég volt itt mindenki, aki az ország második állatkertjére kíváncsi volt. Helyi sajátosságnak, igazi kuriózumnak számított például a ragadozómadarak bemutatási módja: ülőfán, kipányvázva, ketrec, rácsok és röpdék nélkül. Terjedt az intézmény híre, a szép környezet és az 1963 után elkezdődött igazi állatkertté válás folyamata egyre több látogatót vonzott. Ezt a vonzerőt erősítették a mind nagyobb számban tartott egzotikus fajok, oroszlánok, bölények, antilopfélék. Különösen nagy lendületet adott a fejlődésnek, az állatkert iránti érdeklődésnek az 1963 októberében Guineából érkezett csimpánz- (és egy huszármajom-) kölyök. Böbe (mert ő volt a csimpánzkölyök) egy veszprémi származású és a nyugat-afrikai országban dolgozó vízepítő mérnök, Rózsavölgyi Imre közreműködésével és jóvoltából kerülhetett ide. A meg-

felelő elhelyezés híján emberközben nevelkedő és élő csimpánz a maga kópéságával, értelmességével és tanulékonyágával rövid idő alatt a közönség kedvencévé és a legnagyobb vonzerővé vált. Erről gondoskodtak a nagy, országos képeslapok, a napilapok, a rádió és a televízió, valamint a tanulékonyágát, a képességeinek felmérését célzó és egyre tudatosabbá váló vizsgálatok és az ezekről készült és bemutatott filmek is. Mivel jól nevelt emberszabású volt, rendszeres kísérője volt Kasza Lászlónak, aki közreműködésével nagyszámú ismeretterjesztő előadást tartott országszerte.

A Böbével végzett kísérletek a tanulási folyamat jobb megismerését célozták. Ezekkel összefüggésben több cikk, tudományos közlemény, dolgozat jelent meg, elsősorban a pedagógiával, pszichológiával foglalkozó egyetemi tanszékek munkatársaitól. A '60-as évek második felétől Böbe képességeit a festészet terén is bemutatta.

A legnagyobb esemény, ami Böbével történhetett, 1969 végén, 1970 elején következett be. Az állatkert lehetőséget kapott, hogy tanulmányozza viselkedését az eredeti élőhelyén, Guineában. A „rokonsággal” való találkozás megrémítette Böbét, azokhoz menekült és kért oltalmat, akik számára eddigi életének biztonságát jelentették. A „kalandról” részletesen beszámolt a sajtó, és film is készült az utazásról, a Guineában történekről. Vélhetően az itt szerzett betegségében (echinococcosis) pusztult el 1970 végén.

Böbe elvesztése nem csökkentette az állatkert népszerűségét, új létesítmények születtek, új állatok érkeztek, és – főleg nyaranta

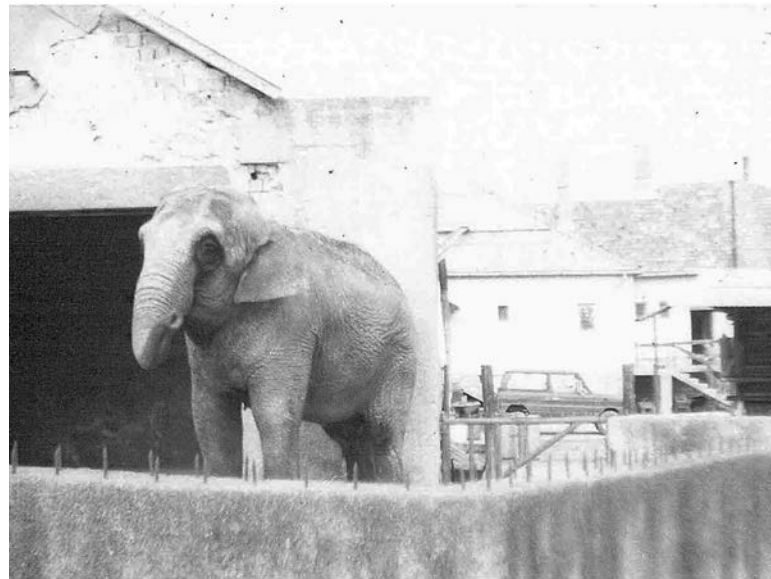
Készül a főkapu (1958)

Juhszárnyék nádból, kontyos kunyhó

Böbe festés közben (1967)

Suzy indiai elefánt Eszékéről (1991. október végén)

– iskolás gyermekek tucatjai töltötték szünidejük kisebb-nagyobb részét az állatkertben.

Az állatkertté válás folyamata, vagyis az állatállomány átalakulása, mind kényesebb egzotikus fajok tartása, az ehhez szükséges állattartó-bemutató épületek létesítése a '60-as évek közepétől-végéig a '70-es évek második harmadáig tart. Ezekben az években jelentős a – rendszeresen szaporodó – csimpánzállomány, de orangután és gorilla is látható Veszprémben. Nagymacskák, medvék több faja-alfaja látható, és nem hiányoznak a ragadozó-, a vízi- és egzotikus madárfajok, a különféle növényevő emlősök sem. A veszprémi állatkert sem vonhatta ki magát a kor meghatározó állatkerti irányzatának hatása alól: ez pedig minél

több, lehetőleg szaporodó faj bemutatása. Ha egy faj szaporodott, az akkori felfogás szerint ez a megfelelő tartásmód egyértelmű visszaigazolása volt.

Az egzotikumok mellett nagy népszerűségnek örvendett az ősi magyar háziállatok bemutatása (szürke marha, racka- és cik-tajuhok, mangalica, puli, komondor, kuvasz) és az ezzel párhuzamosan, a pásztoréletet és más ősi mesterségeket is bemutató „skanzen”, eredetiek mintázó épületekkel, használati tárgyakkal (cserény, bödönhajó stb.).

Ez a látványos átalakulás a '70-es évek végére lelassul, a '80-as évekre talán meg is áll, a fenntartás, az üzemeltetés nehézségei egyre szembetűnőbbek. Időközben változik a világ, változnak a közönségigények, természetszerűbb, nagyobb állattartó tereket, élethű bemutatókat várnak el a látogatók. Az ehhez szükséges források nem állnak rendelkezésre, de megépül az a csatornahálózat, amely ma is a gerincét képezi az itteni közműveknek, és megépül az az út (és parkoló) is, amely a Fejes-völgyi bejárat jobb megközelítését biztosítja. Ezek az építkezések (már a '80-as évek végén járunk) bár szükségesek voltak, nem tettek jót az állatkert népszerűségének. Az állattartás hiányosságai, a tartott fajoknak a lehetőségekhez képest túlzóan nagy száma, a háziállatok skanzenszerű tartásának visszaszorulása miatt bírálatok zúdulnak az állatkertre. A lovas profil megerősödése csak egy szűkebb kör számára volt elérhető, az átlaglátogató számára nem jelentett igazi, folyamatos vonzerőt. A '90-es éveket a korábbi terhektől való szabadulás,

a faj- és egyedszám csökkentése, a meglévő bemutató területek „szellősebb” benépesítésére való törekvés, az állatok jobb ellátásának biztosítása jellemezheti. Valódi fejlődésre, az állattartó helyek átalakítására (a már kiürített férőhelyeken) csak az évtized utolsó éveitől nyílik lehetőség. A szűk férőhelyek helyett korszerűbb, látványosabb bemutatók építése csak az ezredforduló után (2002–2003.) indulhatott meg, és gyorsuló ütemben folytatódik napjainkban is.

Eltűntek a ketrecek, az alkalmatlan építmények, új és tágas helyre kerültek a nagymacskák, a különféle majmok többsége. A használható és felújításra érdemes épületek új funkciókat kaptak (oroszlánház, ocelotház, majomházak). A Gulya-dombon látvá-

nyos Afrika-kifutó létesült a lovas pálya helyén. Új fajok is érkeztek, antilopfélék, orrszarvú, különféle madarak.

Sikeresen lezárult a terület bővítésének évek óta húzódo ügye, teret biztosítva a további fejlődésnek. Ennek a napjainkig tartó töretlen folyamatnak az eredményként létesült a Csimpánzvilág, az elefántház, zsiráfház, új épületet kaptak a rinocéroszok, láthatunk fókát és pingvint, hatalmas madárröpdét, s a megújulásnak még nincs vége.

Ismeretterjesztéstől a zoopedagógiáig

Az alapvető ismeretterjesztést az állatok mellett elhelyezett feliratok szolgálták és szolgálják ma is, de ezek megjelenése, információtartalma óriási változáson ment át az elmúlt közel 60 évben.

A részletesebb, elmélyültebb ismereteket speciális foglalkozásokon kaphatják meg az érdeklődők, amelyek szakkörök, állatkerti táborok, célzott rendezvények, bemutatók útján jutottak és jutnak el a közönséghez. Az állatkerti szakma fejlődése, a természetéről alkotott általános felfogás változásai, a környezetvédelmi, természetvédelmi tudatosság erősödése, az állatbemutatók természetyszerűbbé és egyre látványosabbá válása gyorsuló ütemben bővítette az ismeretterjesztés kereteit. Ezek a változások a veszprémi állatkertben is nyomon követhetők: a '80-as években a „környezeti nevelés”, a '90-es évek közepétől már a „zoopedagógia” az állatkerti oktatás-nevelés megfelelő elnevezése. A szakmai fejlődés egyre inkább megkívánta az érdeklődőkkel való szakszerű foglalkozást, egyre több olyan pedagógust találunk a városban, a környéken, aki szakmai ambícióinak terét itt találja meg. A '90-es évek közepétől már az állatkert is alkalmaz főfoglalkozású, pedagógus végzettségű munkatársat.

Ezzel párhuzamosan fejlődnek az állatbemutatók, látványtetések módszerei, amelyek az egyes állatok és a látogatók közvetlen találkozásait biztosítják, karámon, kifutón, röpdén belül és kívüli. Ezeknél fontosak a látványelemek, de sohasem válhatnak cirkuszi produkciókká. Főszereplői egyes kiválasztott állatok és azok a gondozók, akik nagy biztonsággal tudják irányítani a rájuk bízott állatok mozgását, cselekedeteit.

Már a megnyitást követően megkezdődött a ragadozó madarakkal való foglalkozás, ami nagyszámú érdeklődő fiatal vonzott ide. A madarak beszerzése akkoriban nem okozott különösebb nehézséget, és több ritkasághoz is sikerült hozzájutni. A solymászokat Nádai Sándor fogta össze, az ő keze alatt váltak solymásszá azok a gyermekek, akik közül néhányan még ma is hódolnak ennek a nemes szenvedélynek. Madarikkal rendszeresen tartottak bemutatókat, részt vettek a várjátékokon Nagyvásonyban. Több nevezetes madár is megfordult a kezén, de máig a legemlékezetesebb talán Szultán volt, a parlagi sas, amellyel annak pusztulásáig dolgozott 1959-től 1997-ig (38 év!).

A természetvédelmi, majd az állatkerti állatok tartására vonatkozó szabályok szigorítása megnehezítette ugyan a madarak beszerzését, de a szükséges engedélyek birtokában egészen a legutóbbi évekig lehetett rendszeres bemutatókat tartani.

Az állatkert történetének mindegyik időszakában volt egy vagy több olyan állat, amely közismert volt kezelhetősége, közönségtűrése, különlegessége miatt. Ezek között sorolhatjuk fel Szultánt, a parlagi sast, Mauglit, a farkast, Nórát, az oroszlánt, természetesen Bóbét, később Mónit is. Majd következett Döme és Kata, a kamcsatkai medvék, Bébi, az elefánt, Milla és Móni csimpánzok, majd Suzy, az indiai elefánt. Később fókák, pingvinek, a vörös varik és természetesen Pablo, az orrszarvú. Itt kell megemlíteni azokat a munkatársakat, akiknek közreműködése, személyes adottságai nélkül ezek a „közönségkapcsolati vezérképviselők” ismeretlenek maradtak volna: Gereben Írisz, Vecsey Ervin, Keresztes Ferencné, Nádai Sándor, Beke Péter, Saáry Károly, Simon András, Takács Zoltán, Lódi Róbert és Marokházi Csabáné, hogy a teljesség igénye nélkül néhányukat megemlítsük.

A kezdeti időkben szervezett szünidei „táborok” kapcsán talán még valószínűbb mondható a táborokról nem beszélhetünk, de minden nyáron több tucatnyi gyermek töltötte szünidejét vagy annak egy részét az állatkertben. Felügyeletük, foglalkoztatásuk sem feltétlenül felelt meg a mai „tábori” követelményeknek, inkább önkénteseknek tekinthetők, akik közreműködnek az állatok ellátásában, gondozásában és főként a takarításban. Munkájuk jutalma a kedvenceikkel való közvetlen foglalkozás lehetősége:

ismerkedés a solymászattal, lovaglással vagy a táplálékállatok begyűjtése (verébvadászat, egérfogás stb.). Ezek a gyermekek részben az itt dolgozók családjából, ismeretségi köréből és olyan veszprémiek közül kerültek ki, akik nem sajnálták az időt és a fáradságot az itteni élményekre.

Az igények egyre növekedtek, a gyermekekkel való foglalkozás egyre szervezettebbé, céltudatosabbá vált: „kis zoológus” szakkörök (az állatkertben vagy az iskolában), lovas foglalkozások, lovas, zoo- és erdésztáborok szerveződtek, és jellemző volt a túljelentkezés. Ezeknek a lebonyolításához már nélkülözhetetlen volt az értő és elkötelezett pedagógusok közreműködése, szezonális alkalmazása.

Szélesedett a társintézményekkel, iskolákkal való együttműködés (Úttörőház – Gyermekek Háza, Szilágyi, Dózsa, Báthory stb. iskolák). Ez a napi szintű együttműködés a hagyományoknak megfelelően folyamatos, és legtöbbször az adott iskola egy vagy több elkötelezett tanárához, nevelőjéhez kötődik.

A tárgyi feltételek is javulgattak, a kiállítóterem, a trópusi ház, majd a *Kölyökdsungel*, végül a *Böbe majom tanodája* jelzik ennek a folyamatnak az emelkedő színvonalú állomásait.

A személyi feltételek eleinte külsős, de mindenképpen elkötelezett tanítók, tanárok, nevelők segítségével voltak biztosíthatók. Közülük néhányat érdemes említeni, így Bontó Józsefnét, Bilku Rolandnét, Bali Józsefet, H. Vass Ildikót, Ján Miklóst, továbbá Bárdossyné Stolár Klárát, aki a '90-es évek közepétől az állatkert első főfoglalkozású zoopedagógusa volt, és az őt követő Csizmadia Károlyt. A környezeti nevelés, a zoopedagógia térnyerését, az ismeretek rendszerezését segítették különféle kiadványok, füzetek is a '90-es évek közepétől.

Az első ebben a sorban a Kasza László és Nagy Jenő által jegyzett, *Kittenberger ZOO Veszprém* címmel jelent meg, 1961-ben. Azóta talán tucatnyi is megjelenhetett, az aktuális változásoknak megfelelő gyakorisággal, egyre igényesebb külsővel és tartalommal.

Az állatkert mint turisztikai célpont

Ha szeretnénk meghatározni, műfajilag besorolni az állatkertet, meglehetősen nehéz feladatra vállalkozunk. Egy olyan sokfunkciós intézmény, amely az állatok tartásával, bemutatásával, oktatási, nevelési, ismeretterjesztési, természetvédelmi, kutatási stb. célokat követ, és ezek közül több feladat egyidejű teljesítésére képes. Minél több a jó minőségben teljesített, teljesíthető cél, az intézmény annál inkább az érdeklődés középpontjába kerül, és egyre több látogatót vonz. A sok látogató pedig nem csak az intézmény fenntartását alapozza meg itt teljesített vásárlásaival, hanem a település, a térség gazdaságára is ösztönző hatással van. Ha ebben a megközelítésben nézzük az állatkertet, akkor egyértelműen kijelenthető, hogy kiemelkedően fontos turisztikai vonzerő, ami a látogatottsággal támasztható alá a legegységelműben.

A rendelkezésre álló adatok szerint az állatkert népszerűsége gyorsan nőtt, egyre több és egyre távolabbi településről érkeztek megtekintésre. A „Böbe-korszakban” létszámuk meghaladta az évi 200 ezer főt. A '80-as évekből fennmaradt adatok már többnyire 300 ezer főnél több vendégről tanúskodnak. A nagyobb megrázkódtatások, mint a rendszerváltás vagy az 1995-ös év, visszaeséseket eredményeztek: 200 ezer alá csökkent a látogatottság, majd lassan visszakúszott 200 ezer fölé. A 2000-es évek látványos beruházásai meghozták a maguk eredményét, a látogatottság elérte, majd meghaladta a 300 ezer főt, mára pedig valósággá vált az évi 350 ezer főt meghaladó látogatólétszám. Mindeközben átrendeződött az összetételük is. A kezdetektől a '80-as évek végéig több mint felüket az iskolai csoportok tették ki. A '90-es évek második felétől vált jellemzővé a családi állatkerti kirándulás.

Ahhoz, hogy az állatkert turisztikai célpontként tartósan a felszínen tudjon maradni, hiteles attrakciókra, programokra, információkra van szükség. A veszprémi állatkert ennek a követelménynek – egy-két rövidebb átmeneti időszakot leszámítva – mindig képes volt megfelelni. Nem volt könnyű az átmenet a 20. század állatkertjéből a 21. századiba, és eleget tenni a mai követelményeknek, de eredményeink igazolják törekvéseinket. A fejlődés íve 10-15 éve töretlen, rendszeresen új és még újabb látványosságok várják és csalogatják a látogatókat.

Sigmond István

A Paradigma Ariadné stúdió építészei Veszprém Európa Kulturális Fővárosa-pályázata kapcsán tekintették át Veszprém huszadik századi építészettörténetét a rendelkezésre álló kutatások tükrében. Az elkészült tanulmány a pályázat részét képezi, de kétrészes cikksorozatban beszámolunk a Séd olvasóinak is a tanulmány részleges tartalmáról. Az első rész a város modernizációját megelőző évtizedeket és azokat a változásokat foglalja össze, amelyeknek köszönhetően szükségszerűvé vált a város modernizációja.

A modern Veszprém kialakulása

Veszprém város, a Veszprém Megyei Levéltár és a városlakók összessége az elmúlt 5-10 évben jelentős erőfeszítéseket tettek Veszprém épített örökségével kapcsolatos, az építészet és a várostörténet minőségi és mélységi feldolgozásáért. Ezt a folyamatot tagadhatatlanul katalizálta az internet megjelenése, aminek köszönhetően a fiókokban szunnyadó képek és archív anyagok könnyedén elérhetővé, kereshetővé és a közösség erejéből fakadóan azonosíthatóvá, feldolgozhatóvá váltak. Feltűnő az is, hogy Veszprém egyedülálló története nemcsak a lokálpatrióta, helyi kutatók, aktivisták, de az innen elszármazott építészetközeli szakmabeliek, valamint a modern építészet történetéért elkötelezett, de veszprémi gyökerekkel nem rendelkező kutatók érdeklődését is felkeltette. A tanulmány elkészítéséhez használt anyagok három forrásból táplálkoznak: A *Veszprémi Kaleidoszkóp* három kötetéből, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárának feldolgozásában jelent meg, Kovács Dániel művészettörténész, a Translations of Modernism kollektíva tagjának „*Napról napra újszerűbbet és nagyobb*” *Veszprém építészete 1945 és 1989 között* című 2015-ös, de megjelenés előtt álló kéziratából és Nagy Orsolya építész, a Veszprémi Építész Klub és Alkotóműhely alapító tagjának OTDK-dolgozatából, va-

lamint az általa rendelkezésünkre bocsátott kutatási nyersanyagból.

Veszprémi Kaleidoszkóp

A sorozat három kötete a három konfliktuszónára koncentrálnak, a Cserhátra, a Vásárállásra és a Püspökertre, Veszprém azon területeire, ahol a modernizáció folyamata a legtöbb rombolással zajlott le. A személyes interjúkból, családi fotókból építkező munka hűen adja vissza a történeti városrészek egykori hangulatát. Részletekbe menően ismerhetjük meg a kor építészetét és városi kultúráját, azt, ahogyan a veszprémiak – a maitól jelentősen eltérően – egykor használták a várost. A kötetek olyan tudományos igényességű történeti útikönyvek, amilyenekkel kevés város büszkélkedhet.

Kovács Dániel: „*Napról napra újszerűbbet és nagyobb*”. *Veszprém építészete 1945 és 1989 között*

Kovács Dániel művészettörténész 2015-ben készítette el megjelenés előtti tanulmányának kéziratát, mely onnan veszi fel a veszprémi építészettörténet fonalát, ahol a *Veszprémi Kaleidoszkóp* elejti azt. A Veszprém modern várossá alakulását bemutató tudományos szöveg a kor meghatározó veszprémi tervezőivel készített interjúkon keresztül teszi plasztikussá

a '60-as években pusztán „szanalásként” jellemzett folyamatot, valamint a belváros teljes átalakítását.

Nagy Orsolya: *Veszprém városközpontjának átváltozásai a szocialista városépítés tükrében*

Nagy Orsolya OTDK-dolgozata ugyancsak átfogó képet ad Veszprém történetéről. Míg Kovács Dániel tanulmánya alapvetően építészeti szempontból értékeli a városszövet változásait, addig Nagy Orsolya dolgozata az urbanisztikai léptékű változásokra és az azok mögött húzódo társadalmi, infrastrukturális és politikai összefüggésekre koncentrálnak. A dolgozat értéke, hogy a megvalósult példákon túl részletezően kitér a város fejlesztésével kapcsolatos alternatív tervekre, elképzelésekre és víziókra is.

Veszprém a huszadik században

Veszprém huszadik századi építészettörténetének összegzésekor talán az egyik legfontosabb kérdés nem is esztétikai és építészettörténeti eredetű, hanem sokkal inkább a városok fejlődésével és a fejlődés hozadékaival kapcsolatos. Egyszerűsítve: miként különböztethető meg egy tizennégyezer lakosú kisváros egy hatvanezer

Forrás: Fortepan

lelket számláló várostól? Kell-e sejtünk egy városon keresztül, hogy vajon mekkora lélekszámmal rendelkező városban járunk? És ha igen, mik azok az építési elemek, házak, utcátárgyak és infrastruktúrák, amik segítenek nekünk ebben? Valamint milyen különbségek fedezhetők fel egy kisváros és egy hatvanezres, modernizálódó város lakhatási problémáira adott válaszok között? Veszprém huszadik századi története városarculati és lakhatási kérdésként hever előttünk.

Ezek a kérdések nemcsak a város 1966-ban megkezdődő modernizációja kapcsán merültek fel először, hanem a megelőző korszakokban is. Ahogyan a *Veszprémi Kaleidoszkóp* első, a Cserhátal foglalkozó kiadványában Márkusné Vörös Hajnalka rámutat, már a huszadik század elején előkerültek a problémák a város növekedése, a Cserhát városszövetének szűkössége, tűzveszélyessége és nehezen átközlekedhetősége kapcsán. Egy növekedő város megfontolt városszöveti változásait érték hidegzuhanyként a második világháborús bombázások és az azt követő közel negyvenezer betelepülő. Ezek a tényezők radikálisan alakították át a jellemző erőviszonyokat, megteremtve Veszprém modern arculatát is.

Nem mellékes megjegyezni azt sem, hogy a második világháború nemcsak városszövetileg és lélekszámban, de osztályösszetételében is átrendezte a város viszonyait. A *Veszprémi Kaleidoszkóp* második, a Vásárállással foglalkozó kötete hűen ábrázolja, hogy a kereskedő és iparos értelmiség jelentős részét a zsidóság alkotta. Nem véletlen, hogy a jelenlegi belváros területén jött létre a két valaha volt zsinagóga és a zsidó iskola is. A második világháború pusztításai a magyar társadalmat is sújtották, így Veszprémben nemcsak az épületek, hanem az iparos, kereskedő réteg is megtizedelődött a vészkorszak idején. Mi sem ábrázolhatná ezt plasztikusabban, mint hogy a Veszprémi Cserhátai Társaskör a második világháború után nem pusztán politikai okokból nem működött tovább, hanem azért is, mert tagságának jelentős részét deportálták, míg más tagok a fronton veszték el. Így tehát a Veszprém belvárosára jellemző pezsgés és a kisvárosias léptékből fakadó családi légkör jelentős részben a konkrét személyek elvesztésével is felszámolódott a világháború alatt. Ezt csak tetézte az ország kényszerített iparosítása és az államosítás, felszámolva azt a maradék kulturális hálózatot is, ami megmaradt a háború után.

Ennek ellenére a város huszadik századi történetét tekintve fontos kiemelni, hogy a fejlődés már a századelőn megindult, és ebből a szempontból mégiscsak fellelhető egyfajta kontinuitás. Ez még akkor is igaz, ha az 1960-as évek ugrásszerű változásokat hozott. Ugyancsak a *Veszprémi Kaleidoszkóp* második kötetében megfogalmazottakat összegezve érzékelhető, hogy a városban már az 1900-as évek elején megindultak a léptékbeli váltások. 1906-ban megépül a város első nagyvárosias épülete, a Kossuth Lajos 1. szám alatti Takarékpénztár palotája Reitzner Gyula tervei alapján, valamint folyamatos sziklától való mentesítés és átépítés alatt áll a Kossuth utca, mely már akkor a város főtengegyeként szolgál. A 1930-as években meghozott szabályozási tervek pedig arculatában is átalakították a város kereskedelmi és kulturális ütőerét az északi házsor átépítésével. Nem kevésbé volt jelentős változás az, hogy 1937–38-ban a 8-as út átvezetésével egy csapásra becsatlakozott a város az országos közúti hálózatba, melynek ára a város első jelentős tájléptékű infrastrukturális beavatkozása, a Folly Róbert által tervezett Szent István-völgyhíd megépítése volt. Ahogyan Nagy Orsolya tanulmányában kitér rá, ez szinte azon nyomban rávilágított a város domborzati adottságai és a motorizáció közötti ellentmondásokra. Nem véletlen, hogy a megnövekedett forgalomra válaszul, a világháború után közvetlenül, 1946–1947-

ben létrejött a város első átfogó rendezési terve. Megalkotója, Nagymihály Ferenc, bár rendkívül tisztelettudó elveket ír elő a város fejlesztésére – úgy mint a meglévő parkánymagasságok megtartása –, de már előreirányozza, hogy a város növekedésével párhuzamosan a város tervezettségének is növekednie kell. Ezt nyomatékosítva alapvető infrastrukturális és intézményi javaslatokat tesz, hogy Veszprém fejlesztése kezelhető legyen. Új kórház, új iskolák, piactér, templom és postahivatal illik egy nagyvárosias léptékhez. Emellett megállapítja a Veszprémet mai napig jellemző problémákat is. Eszerint egyfelől a 8-as út észak-déli tengelye a lehető legrosszabb módon keresztezi a várost, másfelől pedig a vasút főállomása egyszerűen túl távol van nemcsak a belvárostól, de magától a várostól is. Bár tervének eredeti formájában történő megvalósítása nem következett be, léte jól jelzi, hogy Veszprém folyamatos, hosszú távú átépítése – a kor viszonyait rekonstruálva – az ország kommunista fordulata nélkül is szükségesnek tűnt.

Ilyen összefüggések között érthetőbbé válik talán a modern építészet arrogáns terjeszkedése a városon belül, és érzékelhetővé válik az a légüres tér is, amiben létrejöhetett a város átépítése. Az 1960-as évekre már több mint 30 éve fennálló, a motorizációból és a város lélekszámának drasztikus emelkedéséből eredő folyamatokra sürgető választ kellett adni. Mindazon körülmények, melyeket Nagymihály Ferenc rendezési terve fokozatos növekedés mellett tétélezett fel, az 1950-es és 1960-as években egy csapásra adottságként jelentkeztek. A Cserhát és a Vásárállás közöttén található épületek a kézművesipar felszámolásával/felszámolóásával alulhasznosítottá váltak, lakóépületként pedig komfortjukat tekintve nem voltak megfelelők. Emellett pedig léptékből fakadóan is túl kevés embernek adhattak volna otthont a veszprémi népességszám meredek növekedésének tükrében. Bár a Kossuth utca nyomvonalán helyet foglaló épületek meghaladták ugyan a kettő szintet, de a belváros épületeinek túlnyomó részére ez nem volt jellemző.

A második világháború utáni közvetlen fejlesztések azonban egy időre elkerülték a belvárost. Pedig bőven érte háborús kár a területet is. A háború alatt Veszprém 2942 háza közül 186 semmisült meg, további 180 súlyosan és 1800 könnyebben sérült. A sérülések jelentős része pedig a belvárost érte. Érthető módon azonban a kezdeti energiákat az infrastruktúra pótlása kötötte le. Ekkor még a magánházak felújítása túlnyomórészt a lakosság saját erőforrásaiból történt, és a városba érkező országos támogatások főként az intézményállomány felújítására és fejlesztésére folytak el. Az újjáépítéssel járó erőfeszítések jeleként 1948-ban már átadták a német csapatok által a háború alatt felrobantott viaduktot.

Nagymihály Ferenc rendezési terve a modernizáció kezdeti éveiben során nem realizálódott ugyan, mégis meggyőzte a város vezetését arról, hogy szükség van átfogó

gó fejlesztési tervre. 1948-ban Korompay Györgyöt, a Budapesti Műszaki Egyetem Városépítési Tanszékének vezetőjét bízták meg egy komplex városrendezési terv elkészítésével. Korompay, megerősítve Nagymihály megállapításait, szintén a 8-as utat azonosította a város és kiemelten a belvárosi terület fő problémájaként. Hangsúlyozza, hogy annak átvezetése a belvároson, a prognosztizálhatóan növekvő autóforgalom mellett kifejezetten veszélyes lehet, városépítéssel pedig szerencsétlen helyzeteket szülhet. Ennek

ellenére a 8-as út kérdése és így a belváros rendezése továbbra is váratott magára. Ez részben betudható a belváros konfliktusos helyzetének, de túlnyomórészt inkább annak, hogy az egyre magasabb számban betelepülő lakosság és az új intézmények elhelyezése kötötte le az anyagi és személyi erőforrásokat. Ezeknek a problémáknak a rendezése pedig inkább Veszprém fejlesztésének jövőbeli irányait jelölték ki, mintsem megoldották volna a már létező rendezési problémákat. A frissen alapított egyetem megjelenése és felépülése tovább erősítette a korábban már a füredi és nádortelepi építkezésekkel kijelölt déli terjeszkedési irányt. Hasonlóan ahhoz, ahogyan korábban a Szent Margit-templom és a körülötte megjelenő Újtelep helye előrevetítette a város északi növekedését.

Veszprém a 1950-es évek elejére a hazai vegyipar egyik központjává lett. Ezt hangsúlyozta az egyetem fejlesztése mellett a két kutatóintézet, a Neviki és Máfki idetelepítése is. Míg az egyetem kezdeti fejlesztését alapvetően határozta meg a szocialista realista stílus, addig a kutatóépület már szocialista modern stílusban épült.

Összességében kijelenthető, hogy a szocialista realizmus az 1950-es évek alatt elkerülte Veszprém ikonikus területeit, és az olyan átalakítási javaslatok, mint az 1954-es szocialista realista belvárosi rendezési terv Zsitva Tibor építész tollából, nem juthattak el a megvalósítás előkészítéséig sem. Ez a város nagy szerencséje, hiszen a Zsitva-féle tervek nemcsak a meglévő városszöveti adottságokat ignorálták, ellentétben a későbbi, Márton István-féle modernista tervvel –, de magát a terepadottságokat is, ami jelzi a terv összekapkodott mivoltát.

Nagy Orsolya tanulmányában találan jegyzi meg, hogy bár a szocialista realista építészeti stílus alapvetően szigorúbban kötődött a hatalomhoz, mint az utána következő szocialista modernista, mégis Veszprémben és javarészt a Magyarországon is megvalósult példái nem terjeszkedtek drasztikus módon túl a városok meglévő léptékén. Legalábbis nem úgy, ahogyan ez a szocialista modern építészet esetében megtörtént. Fontos ezt megjegyezni, mert az 1950-es évek második felétől már egyértelműen a szocialista modernizmus a meghatározóan uralkodó építészeti stílus országszerte és így Veszprémben is. Ebben a szellemben folytatódik az egyetem fejlesztése, és ez lesz meghatározó az olyan jelentős léptékű lakónegyed-fejlesztéseknél is, mint a Jutasi úti és a Haszkovó úti lakótelep. A történeti építészetre és a meglévő városi környezetre érzékeny építészeti állítások a nyolcvanas évekig nem merülnek fel újra. Így végül közel tizenöt év magára hagyatottság és háttérbe szorultság után, az 1960-as években a modern építészet lesz az, amivel megkezdődik a Cserhát és a teljes veszprémi belváros megújítása és modernizációja, és amelynek pontosabb részletezésével a sorozat második részében foglalkozunk.

Smiló Dávid

A városi terek fásulása

Veszprém természetföldrajzi elhelyezkedése – a Bakony és a Balaton között, a Mezőfölddel érintkező Veszprémi-fennsík északnyugati, abrađált részén, a Veszprémi- és a Litéri-törés ollójában, 230 m (Jutas) és 321 m (Látó-hegy) közötti tengerszint feletti magasságban –, illetve a három tájegység eltérő hatása révén a vidéken kialakult eredeti, különféle tölgyesekből (*Quercetum*) álló növénytakaró igen változatosan alakult. Színesíti, még inkább gazdagabbá teszi azonban a képet, a városarculatot pedig jellegzetessé, egyedivé a 222 m tengerszint feletti magasságban kanyargó Séd-völgy, mely a növényzetben is további változatosságot eredményez.

A Séd viszonylag kicsi és szűk allúviumán képződött lejtőhordalék és a réti öntéstalaján kisebb foltokban a tölgyesektől eltérő, intrazonális, a patak nyomvonalát követő égeres (*Aegopodio-Alnetum*), bokorfűzes (*Salicion albae*), néhol keményfás (*Fraxino-Quercetum*) társulások képződtek. Antropogén hatásra e fásulatok mára teljesen eltűntek, az adottságok azonban részben megmaradtak, ami meglátszik a völgy fáinak jelenlegi fajösszetételében. Ebben dominál a fehér fűz (*Salix alba*), de megjelenik a mézgas éger (*Alnus glutinosa*) a magas kőrös (*Fraxinus excelsior*) – s idegen fajként – nagyszámú a zöld- és ezüstjuhar (*Acer negundo* és *saccharinum*) is. Korábban sok volt a balkáni, illetve előázsiai eredetű fehérvirágú vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*) és a mediterrán olasz(jegenye)nyár (*Populus nigra 'Italica'*).

A város ember alkotta, művi környezet, mely a „legzöldebb” szemlélettel, leginkább természetkímélőbb hozzáállással is sok vonatkozásban eltér az őt magába foglaló tájtól. Épületeivel, burkolt felületeivel megváltoztatja a vidékre jellemző be- és kisugárzást, a levegő hőmérsékletét és páratartalmát, a légmozgást és légszennyezettséget, rontja, szennyezi, tömöríti, közműveivel behálózza a talajt, lehetetlenné teszi annak természetes vízgazdálkodását. Mindez természetesen a vidékre jellemzőtől sok vonatkozásban különböző feltételeket teremt a növényzet számára. Az eltérés – a beépítés jellegétől, a lakosságsűrűségtől, infrastruktúrától stb. függően – az egyes városrészek között is más és más. Az urbanizációs ártalmak az emberi lét számára is nehézségeket okoznak. Ezek kiszűrése, csökkentése csak megfelelő mennyiségű zöldfelülettel lehetséges. Méretük, élethosszuk révén a leghatékonyabb zöldfelületi elemek a fák. A változásokra az egyes fajok más és más módon, de általában negatívan reagálnak. Ha életképes, a nekik szánt funkcióknak megfelelni képes városi növényzetre törekszünk, akkor a telepítésre kerülő fajok között válogatnunk kell. Hogy helyesen választhassuk ki a nagy számban telepítésre kerülő fajokat

(vagy fajtakat), előzőleg tapasztalatokat kell szereznünk azok tűrőképességéről.

A közterületi fákkal szembeni legfőbb elvárások: a várostűrés, a környezetre gyakorolt pozitív ökológiai hatás, a tájba illeszkedés és az esztétika (részben az épített környezettel, részben a növényegyüttes más egyedeivel kölcsönösen kialakított harmónia, kedvező kép). Fontos kíváncságot az is, hogy a fák fejlődésük, növekedésük során – például laza szövetszerkezetükből, felnyurgulásukból eredő törési hajlamukkal (ezüstjuhar – *Acer saccharinum*), szivarfa (*Catalpa bignonioides*), nyár- (*Populus sp.*) és fűzfajok

(*Salix sp.*), illetve a sekély gyökérképzés/képződés adottsága vagy lehetősége miatti kidőlési veszélyük révén – ne képezzenek biztonsági kockázatot. További elvárás az invazív vagy a potenciálisan invazív vá válható fajok (zöldjuhar – *Acer negundo*), bálványfa (*Ailanthus altissima*), akác (*Robinia pseudoacacia*) ültetésének elkerülése, s azok mellőzése, melyek például időszakonként tömegesen felszaporodó kártevőkkel megkeseríthetik a lakosság életét (fehérvirágú vadgesztenye – *Aesculus hippocastanum*).

Veszprém 25000-et meghaladó, közterületen álló, változatos fajösszetételű fája között számos ritkaság található, melyek itteni telepítésének oka a várostűrés, illetve a helyi viszonyok közötti növekedési intenzitás tesztelése, számos esetben pedig a növényzettel szembeni figyelemfelkeltés, egyedi esztétikai hatás megteremtése.

Ritka fák Veszprémben

A **parti (tengerparti vagy örökzöld) mamutfenyő** (*Sequoia sempervirens*) egyetlen, szépen fejlett példánya él a Batthyány utca 15. számú épület nyugati homlokzata előtt. Ez az egyedüli túlélője annak az öt darab, akkor öt éves, 100/120 cm magas növényeknek, amelyeket 1979-ben kaptunk a surdi csemetekertből. A

fajjal kapcsolatban a kollégák sem szolgálhattak hazai tapasztalati adatokkal, így az öt egyed a város öt különböző pontján, eltérő körülmények között ültették el. Az ültetés évében valamennyi kielégítően fejlődött, azonban már az első télnél három példány áldozatul esett. Ez az egyed is kb. félmagasságig visszafagyott, azonban a következő évben mintegy 60 cm-es növekedést produkált. Amíg a kb. 2 m-es magasságot el nem érte, telente kissé visszafagyott, majd igen gyors fejlődésnek indult. Ezt követően a fagykárosodások megszűntek. Igazán gyors növekedésre az 1990-es évek közepétől került sor. Ma megközelíti a 20 m-es magasságot, egészséges, és termést is nevel.

A faj őshazája Észak-Amerika nyugati partvidéke, a Sziklás-hegység délnyugat-oregoni és észak-kaliforniai, párás, csapadékos, 1000 m körüli tengerszint feletti magasságú területe. Nemzetsége egyetlen fajként a Föld egyik leghosszabb életű (1400–1500 évet is megélő), az egyik legvastagabb törzsű (2–3 m magasságban 5–6 m átmérő) és a legmagasabbra növő fája (az észak-kaliforniai Redwood Nemzeti Parkban található Hyperion névre keresztelt példány kb. 120 m magas). Kérge vöröses színű, foszló, idősebb korban mély, hosszanti barázdákkal. Levelei 2–2,5 cm hosszúak, mintegy 2–3 mm szélesek, sötétzöldek, fonákjukon két világos csíkkal. A hajtások, mivel a levelek fésűsen, a hajtás két oldalán állnak, lapos megjelenésűek. Kicsi, 1–2 cm nagyságú tobozterméseit a hajtások csúcsán hozza; ezek nem hullanak le, hanem a fán maradnak. A faj eredeti élőhelyén védett; a 20. században erősen megritkított állományát – főleg Oregonban – nagy területen újratelepítik.

A veszprémi példány élőhelye természetesen nem biztosítja számára az optimális létfeltételeket (kiegyenlített hőmérséklet, állandóan párás levegő), de egyelőre jó állapotban van, kielégítően fejlődik, sarjairól esetleg szaporítható is. Mint minden közterületen lévő fa, ez is veszélyeztetett; helyi védetté nyilvánítá-

sa feltétlenül indokolt – már csak azért is, mert az országban is legfeljebb három-négy példánya létezik.

A másik, ugyancsak észak-amerikai mamutfenyőfaj, az **óriás (hegyi) mamutfenyő** (*Sequoiadendron giganteum*) már Veszprémben is jól ismert és közkedvelt. Első három példányát 1975-ben a soproni egyetem kísérleti telepéről sikerült beszerezni; ezek a Victor Hugo utcában, a Simonyi iskolával szemben, a támfal fölött láthatók. Jelenleg Veszprém zöldterületein már kb. harminc egyedük él (Cholnoky u., Fortuna-udvar, Jutasi út, Lóczy u., Sólyi u., Színházkert stb.). Kevésbé fagyérzékenyek, mint a parti mamutfenyő (kisebb visszafagyás csak az egy méter alatti példányoknál volt észlelhető), fejlődésük kiegyenlítettebb. Kérgük vörösbarna, vastag, taplószerűen rugalmas, erősen foszló. Jellegzetes, sötétzöld, sűrű, zárt, szűk kúp alakú koronájuk levelei – szemben a parti mamutfenyő lapos tűleveleivel – hegyesek, árhoz hasonlóak, pikkelyszerűek, az ágakon spirálisan helyezkednek el. Toboztermésük 5–7 cm nagyságú, érés után a fáról lehullik.

Eredeti élőhelye Észak-Kalifornia és Dél-Oregon, de jóval kisebb területre terjed ki (főleg a Sequoia és a Yosemite Nemzeti Parkban) mint a parti mamutfenyőé. Magassága az előző fajéval vetekszik – 100–120 m –, törzse azonban jóval vastagabb, több méterrel is nagyobb átmérőjű lehet. A szakirodalom 4–5000 éves életkorról számol be. Érdekes, hogy a legnagyobb példányokat egyedileg is elnevezték.

A Veszprémben élő egyedek egészségesek, szépen, gyorsan fejlődnek, mezofita (közepes vízigényű) jellegük miatt az öntözést meghálálják. Az európai, így a hazai szakemberek 40–60 méter itteni végleges magassággal számolnak. E fajból a legnagyobb példány hazánkban Szombathelyen, a Bogáti-kastély parkjában él; magassága 40 m, törzsátmérője 2 m magasságban meghaladja a 2,5 m-t.

Híres, a történelemből és a képzőművészetből is jól ismert fenyők a cédrusok (*Cedrus sp.*). Városunk egyik legfeltettebb fája a Szt. Imre téren álló, Magyarországon is ritka, Veszprémben egyedüli **himalájai cédrus** (*Cedrus deodara*). A cserszegtomaji fenyőgyűjteményből – több, más hasonló korú fenyővel együtt – mintegy 25–26 éves

korában, az 1980-as évek elején került jelenlegi helyére. Így ma mintegy 60–62 éves.

Bár a magyarországi klímában fagyérzékenyek tartották és tartják, telepítése óta a legkeményebb teleinket is károsodás nélkül elviselte. 10–12 éve egy vihar a vezéragából egy kb. másfél méteres darabot letört, azonban e sérülést – mint ez a mellékelt képen is látható – remekül elnőtte. Fiatalon kúpos koronája később szabálytalanná válik, idősebb korában szétterül. Megjelenésében kissé a vörösfenyőre (*Larix decidua*) emlékeztet, de kérgé valamivel simább és szürkébb. Tűlevelei sötétebbek, télen sem hullanak le, a többi cédrusfajénál hosszabbak, 3–4 cm hosszúak, három- vagy négyélűek, merevek, szúrósak, a hosszú hajtásokon szórtan, míg a rövid hajtásokon csomósan állnak. Mind a vezér-, mind az oldalhajtások vége bókoló. Három év alatt kifejlődő, tetszetős, tojás alakú tobozuk rövid, vastag nyélen, magányosan, felfelé áll, még a fán pikkelyeire esik szét.

Őshazája a Himalája nyugati része: Kelet-Afganisztán, Észak-Pakisztán és Észak-India, valamint Nyugat-Nepál, ahol a miénknél kiegyenlítettebb, csapadékosabb klímában, 1500–3000 m-rel a tengerszint felett él. Végleges magassága elérheti a 45–50 m-t.

A fajnak sok kertészeti fajtája ismert, de nálunk a száraz nyarakon valamennyi öntözést igényel. Hazánk legnagyobb példánya Iharosberényben, az Inkay-kastélyparkban él; kb. 200 éves, törzsátmérője 180 cm körüli, magassága mintegy 37–38 m.

A veszprémi példány jelenleg az elvárhatóság szintjén, kielégítően fejlődik. Mai magassága 9–10 m, ami az itteni viszonyok közepette maximálisan 20 m körülivé növekedhet. Nem válik a fa előnyére, hogy néhány éve környezetét a korábnál nagyobb mértékben burkolattal fedték, így gondozására (törzs körüli talajlazítás, fokozottabb nyári vízpótlás) a korábnál is nagyobb gondot kell fordítani.

Az **atlasz-cédrus** (*Cedrus atlantica*) mintegy 12–15 db idősebb – 35–65 év közötti – egyede él Veszprémben a Fortuna-udvarban, az Óváros és Szabadság téren, a Szt. Imre téren, az Erzsébet-szobor szomszédságában, néhány fiatalabb pedig a nagyposta főbejárata előtt.

Kérge eleinte sima, fénylő, grafitszürke, később pikkelyessé, durvává válik. Kemény, merev tűlevelei a hosszú hajtásokon szórtan, csavarvonásban, míg a rövid hajtásokon csomókban, örvszerűen helyezkednek el, 2,5 cm körüli hosszúságúak, szürkészöld színűek. A

hajtások lehajlanak ugyan, de a himalájacédrustól eltérően nem bókolnak.

Termős tobozkezdeményei már augusztus végén, szeptemberben megjelennek, s igen tetszetős díszet kölcsönöznek a fának. Mutatós, tojás alakú és nagyságú, 2-3 év alatt kifejlődő tobozai világosbarnák, fényesek, lehullás előtt szétesnek.

Észak-Afrikában, az Atlasz-hegységben honos; itt kifejlődve eléri a 40 m-es magasságot. Európában alacsonyabbak, 30-35 m-ig nőnek. Hazánkban a legnagyobb példány valószínűleg a kőszegszerdahelyi Eresztély-tanyán él, amely 120-130 éves, törzsátmérője pedig 100 cm körüli. Jól tűrik a meszes talajt, azonban egyenletes vízellátást igényelnek.

Veszprémben a legidősebb s a legtöbb megrázkódtatást átélő az Aranyfolyó áruháza előtt található három példány. Ezek 1974-ben, kb. 8-10 éves korukban kerültek jelenlegi helyükre.

Megbecsülésükre jellemző, hogy a tér legutóbbi átépítése során – a köves-sziklás talajon – felszínre került gyökereik ma is a felszínre „díszítik”.

Az atlaszcédrus nagyon tetszetős változata az **ezüstsínű atlaszcédrus** (*Cedrus atlantica 'Glauca'*), melyből négyöt példány él városunkban. Közülük a legszebb a Kossuth Lajos u. alján lévő háromszögben található. Ennek kora mintegy 30-35 év. Az alapfajtól eltérően e változat tűleveleinek színe ezüstös szürke. Igényei az alapfajjal megegyezők. Szépségének kibontakozásához nagy térre, szabad állásra van szüksége.

Strenner József

Hagymás vérkonzerv

Olasólámpa Cserna-Szabó Andrással. Művészetek Háza, Dubniczay-palota, Veszprém, 2017. december 7.

Fesztelen és könnyed hangulatban telt a 2017-es év utolsó Olasólámpája a Művészetek Házában, melynek vendége ezúttal Cserna-Szabó András író volt. A beszélgetést Király Levente író, költő, szerkesztő vezette, akinek jól irányított kérdései, hozzászólásai révén Cserna-Szabó nem mindennapi irodalmi témái kerültek terítékre.

Hallottunk történetet olyan ínycsopátokról, mint a hagymás vérkonzerv, vérpuding, pacal, novellát egy törpecsempészről, de volt szó a *Sömmi* című regény hősről, Rózsa Sándorról is.

Király Levente óvatosan leszögezte, hogy ezúttal kizárólag néhány dolgot mesélnek el Cserna-Szabó András kedvenc gasztronómiai témájáról, a marhabendőről, nehogy úgy járjunk, mint Nyáry Krisztián, akinek egy óvatlan kérdése nyomán, egy Kolozsvárra tartó közös utazás során többórnyi előadást kellett végighallgatnia a pacal történetéről, amit csak a királyhágói miccsezés szakított félbe. Ehhez képest sorban jöttek a különösebbnél különösebb ételekről szóló mesék, amelyek furcsaságukon túl láthatóan megmosolyogtatták a közönséget.

Az első rögtön egy véres tárca, egy blikkes álhir volt a *Levin körút* című kötetből. A történet egy bevásárlóközpontban lezajló tömegmészárlást ír le, amely abból indul ki, hogy az európai uniós csatlakozás miatt betiltják a hagymás vérkonzerv forgalmazását. Hiába az abszurd sztori, Cserna szépen, tagoltan olvas, és a túl sok vér ellenére a szöveg mulatságos, ötletes, és fordulatosan végződik. Ezt követően folytatódik a beszélgetés további, az EU által betiltott ételekről, hallunk anekdotákat a mákos gubáról, a dánok fahéjas tekercséről vagy arról, mi lesz a román konyha jellegzetes ételével, a faszénnel sült hússal, a miccselel, ha a szódabikarbóna-tartalom miatt ki kell húzni az ételapról. „Románia miccs nélkül olyan, mint a Dallas Bobby Ewing nélkül” – szögezi le Cserna-Szabó.

Ezután visszakanyarodtunk a már elkezdett vérevéstémára és a Darida Benedekkel írt *Nagy macskajajkönyv – avagy süsünk-főzzünk másnaposan* című könyv keletkezési körülményeire. A szerző elmesélte, hogy a közös munka során olykor metálszámokra főztek, egyszer például kitalálták, hogy az AC/DC *If you want blood* című szerzeményére írt vérpudingot készítenek. Mulatságos volt az alapanyag megszerzésének elbeszélése, a jelenet, ahogy a két író korán reggel, átlátszó tesztköz szatyrokban viszi a tízliternyi vért.

Az ínycsopátokról szóló sztorizgatások itt azonban nem értek véget, a fő fogás, a pacal még csak ezután következett. Megtudtuk, hogy az író legutóbbi könyvében, a *77 magyar pacalban* szintén sok szállal kötődik a gasztronómiához. Király Levente el-

árulta, vegetáriánus létére élvezte végigolvasni a könyvet, egyébként meg sok esetben a húsevők között is vannak olyanok, akik a pacal iránt mérhetetlen undort éreznek. Cserna-Szabó elmesélte vonzódását a konyhaművészethez, amit a *Magyar Konyhánál* szerzett újságírói tapasztalatoknak köszönhetett. „Minden érdekel a gasztronómiából, ami nem a szakácsra tartozik. A konyha kultúrája, irodalma, története. Szerencsém van, mert Magyarországon nem létezik gasztronómiatörténet, nem úgy, mint Franciaországban, Olaszországban vagy Spanyolországban, ahol ennek óriási hagyománya van” – mondta el az író.

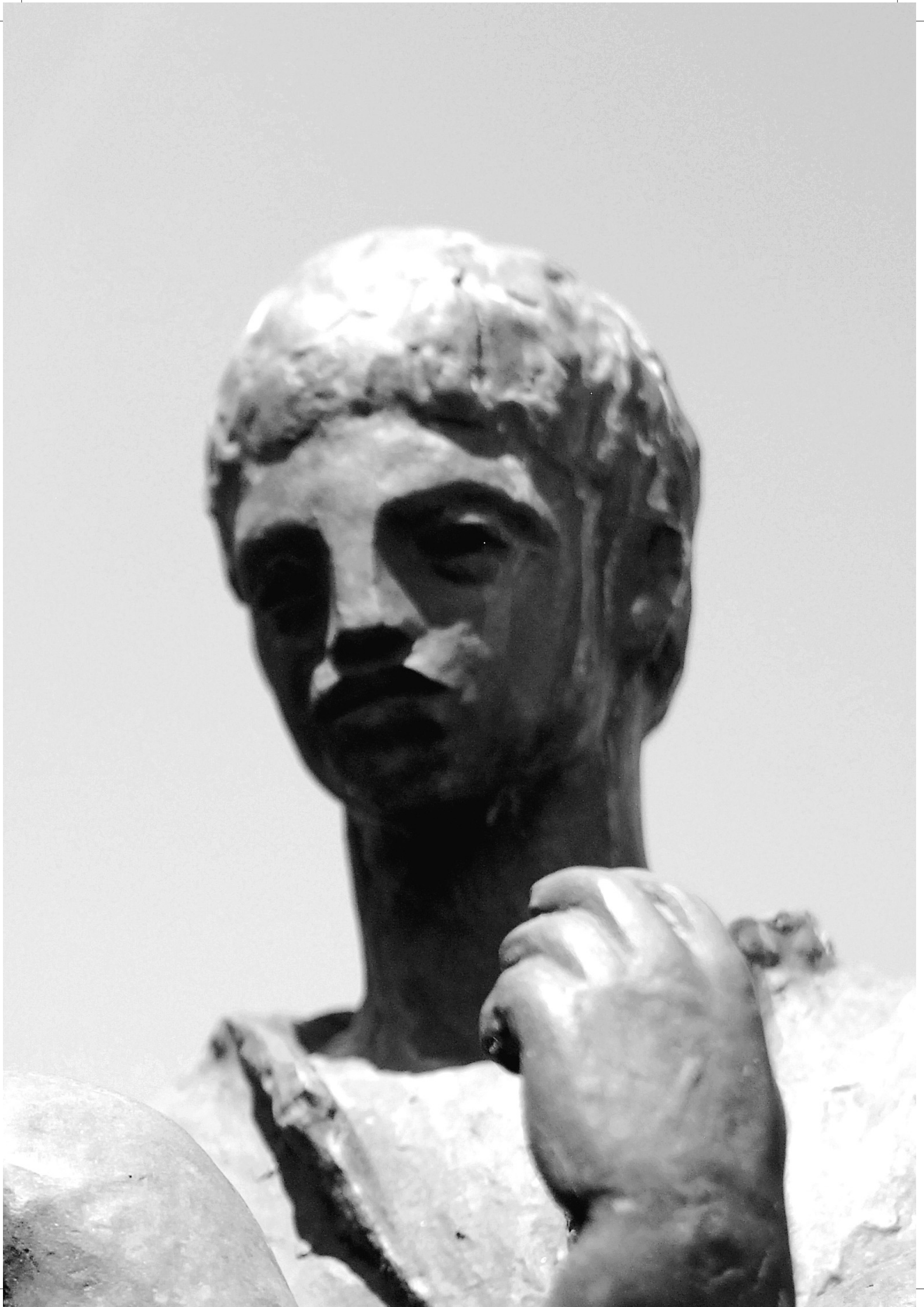
Ezt követően kis kitérő következett a beszélgetésben, és a felolvasás is más vonalon folytatódott. A humor persze maradt, de először egy elrabolt és fogva tartott törpéről, aztán egy húsz éve történt törökországi, csempészbuszos kirándulás élményeiről hallhattunk novellát, aztán ízelítőt kaptunk a két éve megjelent *Sömmi* című könyvből is, ami Rózsa Sándor történetét dolgozza fel. Aztán lerántottuk a leplet néhány étel elnevezése körüli mítoszról is, mint hogy Jókai nem evett Jókai bablevest vagy hogy a brassói aprópecsenye sem Brassóhoz kötődik.

A beszélgetés végén természetesen visszakanyarodtunk a fő témához, a pacalhoz, és az író ezzel kapcsolatos fő motivációjához, miszerint célja, hogy egy nem létező magyar gasztronómiatörténet mutatkozzon meg a szövegalkotása során. Meggyőzően és lelkesen mesélte, hogy számára ez az emberek ízlését nagymértékben megosztó fogás nemcsak egy étel, hanem kultúrtárgy is. „A pacal jó regényhős, hiszen már azelőtt erős érzelmeket vált ki az olvasókból, hogy kinyitná a könyvet” – jegyezte meg Cserna-Szabó András.

Az est során elhangzó, a gyomort bizony nem kímélő fogások történetei új megvilágításba helyezték mind az irodalommal, mind az étkezéssel kapcsolatos nézeteinket. S még ha Király Leventéhez hasonlóan nem is mindenkinek sikerült gasztronómiailag megbarátkoznia a sült vérrrel vagy a pacallal, a történetek egészen jól fogyaszthatók voltak, amiket mintegy köretként tett teljessé a humoros anekdoták elbeszélése.

Éltető Erzsébet

A szemünk előtt

Martsa István: *Házaspár* (bronz, 1973/1998) Veszprém, Kórház utca

Ha az ember célirányosan keres egy-egy köztéren álló szobrot, gyakran jár úgy, hogy csalódik végül. Nem amiatt persze, hogy ami a szeme elé tárul, nem egyezik azzal az elképzeléssel, amit a szoborról előzőleg kialakított, hanem azért, mert történetesen semmi nem tárul a szeme elé. A szobrot lebontották, jobb esetben valahová máshová helyezték, nincs a helyén; az épület, amely előtt állt, funkciót, tulajdonost váltott, esetleg a szoborhoz hasonlóan végleg eltűnt. A tájolás a *Köztérképen* (ami legfőbb támpontomnak számít az ilyen szoborkereséseknél) valamilyen ok miatt pontatlan, hiába jelzi ki az okostelefonom most már könnyen használható alkalmazása, az a bizonyos szobor az égvilágon nincsen sehol. Sokéves tapasztalatom, hogy a legkevésbé hatékony segítséget ilyen esetekben a környékbeli járókelők jelentik. Aki hosszú éveket vagy egész életet töltött el valamilyen szobor szomszédságában, olyannyira magától értetődőnek veszi a létezését, a látványa annyira beleivódott a mindennapjaiba, hogy még ha egy sarokra állunk is tőle, félig szinte látjuk, gyakran akkor sem tud biztos információval szolgálni a helyéről. Hát még ha tíz, tizenöt vagy akárhány éve az a szobor nincs is a helyén.

Séd, 2016. tél, 40. old.

Séd, 2017. ősz, 4. old.

Majdnem ez fordult velem elő, a hiány miatti csalódás Martsa István szobrának keresésekor, pedig amikor tavaly késő tavasszal Veszprémbe jártam, értő kalauzom is akadt Pintér Viktória, a Séd kiváló munkatársa, a lap akkori mindenese személyében. De hiába térültünk-fordultunk, a *Házaspár* csak nem akart mutatkozni. Tanácstalanok voltunk.

Kétszer is végigjártuk a Kórház utcát, és seholy

nem találtuk a szobrot. Kétalakos kompozíció, a szokásos 5/4-es méretarányal kalkulálva annak nem kis helyet kell elfoglalnia. Ha itt volna, a helyén volna, tényleg a Csolnoky Ferenc Megyei Kórház főbejárata előtt állna, már réges-rég észre kellett volna vennünk. Amikor magamban éppen feladtam, hogy ráakadjunk, arra gondolva, hogy hiába kérdezzük bárkit is, nem fog tudni segíteni, abban a minutában pil-

ti ötlet uralja. A szobor a kórházépület hosszant elnyúló homlokzatánál, szemből nézve a jobb oldalon áll, a Kórház utcáról a főbejárat felé vezető lépcsőfeljáró mellett, a rézsútoss gyepon, zöld bokrokkal körülvéve, hófehér, magas, 140 centis, nyúlánknak ható mészke talapzaton, de a rajta álló kétalakos bronzszobor mindössze 88 centi magas. Ez a váratlanul kicsi méret okozza a meglepetést. Nem két, két és fél méteres tehát, ahogy ez a hasonló, egy épület vagy intézmény funkcióját hirdető díszítőszobroktól a korszakban megszokott. De nem is kisplasztika; kisméretű, a kisplasztikánál kétszer, két és félszer nagyobb, ám teljes értékű köztéri szobor. Méretéből semmiféle ünnepélyes patosz, a fennhéjzás aurája vagy a megközelíthetlenség benyomása nem következik, éppen ellenkezőleg, ez a méret azonnal gondolkodásra készteti és a szobor saját világába, önmaga tematikus problémájába, hétköznapiságába rántja be a nézőt. A szemünk előtt folyik, történik az egész.

A kompozíció fiatal emberpárt, az időtlen jelenkornak megfelelő modern

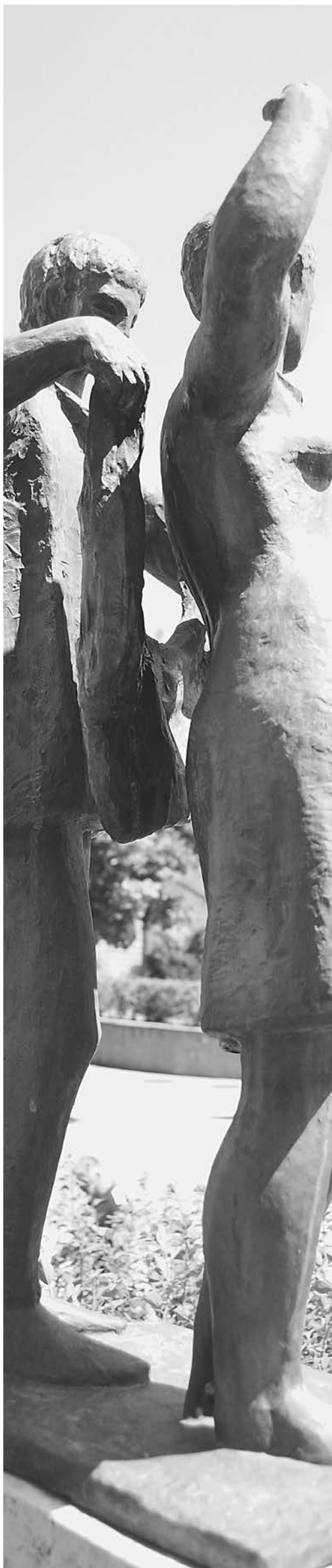
öltözetbe bújtatott nőt és férfit ábrázol, alighanem még gyermektelen házaspárt. A férj a kardigánját segíti fel a várandóságának úgy az ötödik-hatodik hónapjában járó feleségére. A már kismamásan rövidre vágott hajú nő két karját felemelve hátat fordít a kardigánt a kezében tartó férfinak, a szobor azt a pillanatot örökíti meg, amikor a kardigán még nem érinti, nem takarja be a nőt, a ruhadarab nagyjából félúton van kettejük között, de a felsegítő, a két vállat végül majd megerősítésként megölelő mozdulat már észrevehetően elindult. Igen fontos a két figura távolba, máshová meredő tekintete. Nem

lantottuk meg, karnyújtásnyira, nem is ez a pontos szó, fejemelésnyire tőlünk. Végig ott ólálkodtunk körülötte, az orrunk előtt volt, éppen csak ki nem szűrta a szemünket. És hirtelen eszembe ötlött a már említett *Köztérkép*-oldal a szoborról szóló leírásának az egyik mondata: első látásra meglepetést fog okozni.

És valóban, a szobrot egyetlen erős gesztus, egyetlen hangsúlyos szobrásza-

egymásra vagy a köztük játszó mozgásra figyelnek, hanem el, valahova a messzeségbe kalandoznak, a néhány hónap múlva elérkező jövőbe, örökre megváltozó életükbe, amikor már mindig, minden alkalommal hárman lesznek, ők, a felnőttek és a gyerek, és a felnőtté válást a gyerek világrajzójának köszönhetik. Esetleg azon tűnődnek, amit a vizsgálatot az imént lefolytató kezelőorvos mondott a kismamának. És ez a fajta konfabuláció, a történet továbbgörgetése szinte vég nélkül, egészen egy fél regényig folytatható, anélkül, hogy túllépnénk azokat a kereteket, amelyeket ez a hallatlanul egyszerű, pontos, realista, a szemmagasság jóvóltából minden apró rezzenésében könnyedén áttekinthető narratív szobor megszab. Egy pillanatra játszunk el a gondolattal, képzeljük el a szobrot ugyanebben a térben, ugyanezen a talapzaton fejmagasság fölött, két és fél méteres nagyságban: az egész ócska lenne, és elkoptatottnak hatna, saját korának mára idejét múlt szülöttként. Kicsinységében, aprólékos valóságosságában viszont a szobor ma is él, könnyen felismerhető jelenete a mostani járókelőhöz ugyanúgy szól, mint azt első felállításakor, 1973-ban tette, és a redukált méret az idők során nem vált groteszkké, ironikussá vagy nevetségessé.

A *Házaspár* úgyszólván emblémája Martsa István (1912–1978) rendszerint a humanista figurativitás címkéjével jelölt művészetének. Szobrászi karrierjét viszonylag későn, a második világháború után, már felnőtt fejjel kezdte, Vigh Tamás mellett alighanem legközelebbi tanítványa volt az akkor főiskolai katedrával rendelkező Ferenczy Béninek, egész életműve, akár csak mesteréé, a szabatos emberábrázoló szobrászat ígézetében jött létre. Amúgy a *Házaspár* ritka, de azért itt-ott másoknál is előforduló méretjátéka sem teljesen véletlen: Martsa pályáján többször is megtörtént, hogy a nagyméretű köztéri szobor elkészítése után, annak tanulságaival felvértezve fogott neki a kisplasztikai változat megformálásának. (A méretjátékra a legjelentősebb példám egyébként Lesenyey Márta gyönyörű, panoramikus Budapest-allegóriája, a *Kilátókő-szobor* 1982-ből, a gellérthegyi

víztorozónál.) A *Házaspár* olyan rendhagyó szobor, ahol nem volt „nagy” verzió, pontosabban ez a kicsi veszprémi szobor a „nagy” szobor, a „szobor”.

És ha az elején ennyit beszéltem áthelyezésről, eltűnésről, máshollétről, a szobor történetéhez hozzátartozik, hogy eredetileg, 1973-ban a régi kórházépület belső udvarában, a szülészeti bejáratánál állították fel. A fiatal nő domborodó hasa így közvetlenebbül árulkodott a helyről, ahol a szobor állt és ahova alkotója elképzelt. Jelenlegi helyére a kórház az 1990-es évek második felében lezajlott rekonstrukciója után, 1998-ban tették. És jó, hogy így történt: emlékeztet rá, hogy a kórházban nem csak betegségekől sújtottan, megtörve, összezuhantan fordulunk meg, hanem az új élet, az új kezdet, a gyógyulás illelony reményével is. Vesszük a kabátunkat, és elindulunk kifelé, hiszen minden a legna-

gyobb rendben van. És ezen még a József Attilától ismert tudásunk se kisebbít, hogy akit anyja szült, mind csalódik végül. Csakis úgy lehetséges az élet, ha erről egy időre, úgy ötven-hatvan évre megfeledekezünk.

Csuhai István

„...álmodta az életét és a festészetét. A világ az ő éjszakája, melyben ő világít.” (Aragon)

Álmokba látni

Chagall – A színek költészete. Tárlat Thomas Emmerling műgyűjtő anyagából a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban. A kiállítás megtekinthető 2018. április 29-ig

Fegyelmezett rendben, sűrű szabályosságban sorakoznak a kiállítóterem falain a közel 100 évet megélt, talán többször is – de Párizsban legalábbis másodszer – született Marc Chagall bibliai témájú litográfiái, Homérosz-illusztrációi, a párizsi Operaház mennyezetképe és a jeruzsálemi Hadassah Egyetemi Kórház szinagógájának ablakaihoz készült vázlatai, diszkrét, ám még-

is határozott keretekbe zárva. Különös látvány ez, ha arra gondolunk, hogy ennek a festőnek a fejében – Picasso szerint – valahol egy angyalnak kellett lennie. Chagall képei általában – a kimetszés szükségyszerűsége ellenére – nem „keretbarátok”, erős képmélységgel, nagyságrendek archaikus keverésével, alakok metszésével, szín- és kontúrvonással vesznek magukba a szemlélőt – elfelejtetni a kereteket. Ahogy a testek az ábrázolásokon, gyakran a képek maguk is összesimulnak, folytatják, megerősítik egymást, ellentétbe feszülnek. A halálzöld testű Jób imádkozik a világosságához, a kétségbeesett Jób mocsársötétté lesz a háta mögé szoruló angyallal együtt, csak az arc belső élei világítanak, mintha még lehetne belülről fényleni. A hullámok magukkal sodorják Odüsszeust, s arca a nappali tájban, akár Jóbé. A nyugalom, megérkezés napsárga közepű képei – *Odüsszeusz Alkinoosznál*, *A megtalált béke* – segítenek érteni, mi lehet Árésznak Aphrodité, a sugaras fényű, s mi lehet a zöldben játszó festőnek a finom sárgán láttatott Homérosz. Egyes történetek eredetileg zárt tereit a litográfiák kinyitják, a kőrök a természetben, az ég alatt mézáróltatnak le, a menekülés lehetőségének nyugodt horizontja előtt, a bormámortól mosolygó Polüphemoszt mintha egy ligetben vakítanak meg éppen, meghatóan esetlen báránycsapat és ide-oda mászkáló emberek között. Hangsúlyok változnak, értelmezési keretek íródhatnak át: az alvilági jelenetben Sziszüphoszra örvénylik a Nap, az „égő sziszüphoszi kő”, míg a szikla, melyet görget, belesötétedik a domboldalba. Ha nem ismernénk a történetet, nem gondolnánk, hogy Odüsszeusz ágya mozdíthatatlan, s hogy ez egy adott pillanatban fontos – olyan nyira nem téma ez az azonos című képen. A kedves, bumfordi patások a görög világ derűsnek érezhető tereiben talán áldozati állatok, s a következő képen már vörössel átvérezve fekszenek. „A festő megcáfolja a részletekben a kompozíció egészét, sőt, még annak az egyensúlyát is, amit első pillanatra mondani látszik, például ott, ahol az alakokhoz olyan állatok társulnak, amelyeknek ember legyen a talpán, aki értelmet vagy szimbolikus jelentést tud adni” – mondja Aragon a *Chagall, a csodálatos* című írásában, s gyönyörködik abban a szép – és látszólagos – következetlenségben, amelyben mintha minden elvesznék vagy szétbomlanék.

Megtévesztő lehet a naivnak, játékosnak tűnő ábrázolásmód, a többnyire élénk, erős színek dominanciája (kék, sárga, vö-

rös/piros, zöld – mely színek a görög képzőművészet és építészet jellegzetes színei is voltak, bár az imitáló rómaiak, később Winkelmann és a romok elhitették az emberekkel, hogy a görög művészet a nemes monokróm márvány nyelvén/matériájával beszél).

Kevesen ragadják meg ilyen egyszerű pontossággal és expresszivitással az Isten által „felforralt” nabik, próféták szenvedését, világuk sötétségeit és tüzeit (Jeremiás, Dániel), a gyilkos testvér másikra dühödését (Káin és Ábel). Ezért is volt meglepő hallani, hogy Thomas Emmerling, a műgyűjtő – akinek nem lehet eléggé megköszönni, hogy láthatjuk a több mint 150 alkotást – megnyitója végén boldog gyerekkort kívánt a látogatóknak, hiszen a művész „a gyermekek álmát alkotta meg”, „itt mindenki boldog”, „a látásmód gyermeki”, visszavisz a régi derűbe, „még Polüphemosz is mosolyog, amikor megvakítják”. A gyermeki intuíció talán inkább úgy van jelen a festő műveiben, ahogy a róla szóló s a kiállítás termeiben is olvasható könyvben írják: „Chagall (...) inkább hisz a láthatatlanban, mint a hétköznapi valóságban, és (...) oly nagy együttérzéssel fordul a világ felé, hogy még a tárgyak fájdalmát is észreveszi.” A gyermekinek érzett szemlélet eleve kétszeresen misztikus, kivételesen spirituális és szimbolikus, archetipikusan gondolkodó orosz-haszid zsidó szülőföldben gyökerezik, s aztán tapasztalattal nehezül. Chagall egyszerre beszél a rettenetről és a szépségről – a Biblia- és Odüsszeia-illusztrációk gazdag sorozatát nézve ezt egyértelműen láthatjuk. „...senki sem árasztotta el szememet ennyi fényvel, mégpedig olyan fényvel, amely oly istenien borítja fölém az éjszakát.” (Aragon)

A legerősebben visszatérő téma a szerelem az egy lényként kétarcú, gyönyörű androgünök (Odüsszeusz és Pénélopé, Dávid és Betsabé), egymás felé forduló lények (Árészt és Aphrodité), szinte súlytalanul megjelenő s a figyelmet mégis magukra felhívó párok (A zöld Eiffel-torony), a távolság vonzásában egymásra figyelő férfi és nő (Odüsszeusz és Nauszikaá) képein. Kírkét sem mint a harcosokat állattá varázsoló istennőt, hanem mint isteni szeretőt látjuk. S talán a legtitokzatosabb, legérzékenyebb ábrázolás Sárát és Ábrahámot mutatja – s mennyire másképpen, mint Sárát és Abiméleket. Ha valaki elfelejtette már a történeteket, a személyeket, a lények archaikus, kultúrától függő státuszát, s így meg sem tudná gondolni, miért nem mindegy, ki érinti meg Sárát, vagy kicsoda Próteusz, megölik-e vagy „csak” megvakítják Polüphemoszt, akkor a kis asztalon megtalálja a Bibliát, az Odüsszeiát, felidézheti emlékeit, keresheti a még nem tudottat. S a kiállításról hazatérve még mindig utánajárhat annak, hogy milyen értelmezési lehetőségei vannak a – legalábbis esetemben – lelket megragadó *Zöld számár* című képnek.

Az ikonológiában, a szimbólumok világában kevésbé járatos látogatónak nehezebb érteni az Izrael 12 törzsét megjelenítő vázlatokat – s inkább mint esztétikai egész és részletekben villanót figyelheti az egyes ablakterveket, kicsit meggondolva azt a kérdést, miként lehet úgy beszélni az emberről, hogy tilos őt ábrázolni. Izgalmas lenne részletes motívummagyarázatot olvasni ezekhez a kompozíciókhoz. Az Operaház mennyezetének zeneszerzői és zenei mandalájának vázlatát is másként nézi az, aki a mindent átható chagalli motívumokon, színek költészetén túl az operák világában is otthonos.

A hozzáférés felkínált – hangsúlyozza a társadalmi felelősségvállalást fontosnak érző Thomas Emmerling, aki szerint a kultúra az, ahogyan az emberek viselkednek.

A látvány adva van – mondja Aragon Chagall képeiről, az ember műveiről, aki az életét festi. Minden egyéb csak gesztikulálás.

Vonderviszné Kapor Ágnes

A Laczkó Dezső Múzeum Antoine de Saint-Exupéry *A kis herceg* című könyvéhez kapcsolódóan rendezett interaktív kiállítást a szegedi Móra Ferenc Múzeum anyagából. A kiállítás, bár korosztályos megköttéssel nem él, leginkább az óvodás, kisiskolás, valamint a felnőtt, idősebb generációt célozta meg.

Kimerítte annyi, am
 Victor Visarjy 110–20 – Idősebb kiállítás
 2016. tavasz, 7. old.

A kiállítótérbe lépve az első dolog, ami feltűnik, az maga a tér, pontosabban a tágasság. Levegős, nem zsúfolt, inkább éteri. A terem közepén egy (szél)rózsa. Odahívja az embert, fel kell lépnie a kicsi, mives korongra. Ha jól megfigyeljük, egyvalaki tud csak ráállni. Ez máris egyfajta ki- és elszakadás. Egyedül maradni a kiállítással, egyedül maradni a szemünkkel. Érezni azt a felfedező magányt, amely *A kis herceg* oldalait áthatotta. Vagyis személyes utazásra szólít fel a hely. Körbefordulva, mintha egy időkereteket csavarna valaki. Attól függően, hogy merrefelé fordítjuk az arcunkat, a történet különböző módokon fedheti fel magát.

Állhatunk szemben két köpennyel: egy pilótakabátot idéző bőrkabáttal és *A kis herceg* regény borítójáról ismerős kék-piros ruhadarabbal (az ismert kis herceg uniformisból itt inkább varázslópalást lett). Mindkettő felölthető, tehát átalakít, belebújtat a szerepbe. (Az eredeti kiállításban a két gyermekre készült kosztüm kiegészült az író kétsoros fekete szövetkabátjával, melyet a szegedi múzeum a Saint-Exupéry Társaságtól kölcsönzött.)

De felléphetünk a szélrózsára úgy is, hogy rögtön a kis herceg otthona felé nézzünk, a B-612-es kisbolygó három vulkánja és az üvegbura alatt veszteglő idő, vagyis a rózsza irányába. Ez a tér a mindennapi tevékenységek tere, a tűnődés ideje, a regény fiktív világa. A vulkánok működnek, különböző tisztítószerek várják, hogy használatba vegyék őket. A sarokban párnák sorakoznak, hanyatt dőlve akár negyvenháromszor is láthatjuk lemenni a napot. A bolygó szélén egy hinta lóg. Beleülve érzékeljük a beszűkült tér paradox véges-végtelenjét. Látjuk, hol fogy el a talaj a lábunk alól, hogyan lesz a vég lendülete a következő lépés kezdete.

Ha viszont déli irányban állunk meg a terem közepén, akkor a regény lapjait pillantjuk meg a falon. Azaz, Saint-Exupéry saját

kezűleg készített illusztrációinak litográfiáit szemléljük. Az egyszerű, karakteres, átmenetek nélküli színvilágból előhívott ismerős szereplők egyszerre felidéznek az örök klasszikus sort, de úgy, mint ha az olvasás hatalmáról, a fantázia energiájáról beszélnének: „Jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.” Itt már az olvasás emlékezete szólal meg. A lapok leültenek a nézőt a sarokba elhelyezett fotelbe, és felidéznek az aranyhajú herceg utazásait, naiv, kereső alakját. Azt a kereső alakot, akinek tisztaságával, kérdéseivel annyiszor próbáltunk azonosulni. Ez az a pont, ahol a felnőtt ember kézbe veheti az odakészített regényt, és rányithat az évszámra: 1943. A második világháború ideje mint ha a lapokon kívül rekedne. (Kivétel a 22. jelenet, de ez általában kimarad az adaptációkból, s a jelenlegi kiállítás sem tér ki rá. „Mit csinálsz te itt? – kérdezte a kis herceg. Rostálom az utasokat, ez-resével – mondta a váltóőr. Hol jobbra küldöm a vonatokat, amik viszik őket, hol balra.”) Saint-Exupéry naivitása, anakronizmusa elfordulás a dehumanizált társadalomtól. Egyfajta nyelvi, morális újraépitkezés.

Ha viszont keletre indulunk a szélrózsáról, akkor ott vagyunk a kályhánál, a gyermekkor birodalmában. Egy „montessori” rajzasztal, játékszönyeg, papírmasé bolygók. Minden a gyermek méreteihez szabva, a tiszta lapok az alkotás szabadságát kínálják. Nézegetem az elkészült és felcsíptetett rajzokat. Mennyire jól kezeli a gyermeki szellem a világot, milyen távolra tud ugrani helyből. Érti, hogyha akarja, ő a kis herceg, a rózsza, a róka vagy épp a lámpagyújtogató. Talán ez az alakuló kiállítás az egyik legérdekesebb része a tárlatnak.

A kezdeti forgolódásból, az alkotástól, az emlékezeten át eljutunk a szerepbe lépésig. Innen indulunk fel a galériára. A berendezett kisbolygók allegorikus üzenetek a világról, a világunkról. A kiállítás tudatosan szerkezetekké alakítja a regény által szervesnek ábrázolt lényeket. Valahogy mindegyikhez kapcsolódunk, egy kicsit mindegyiknek odaadjuk magunkat. A szerkezetek többségében ott a tükör, magukba foglalják a szemlélőt. Nincs már ártatlan kirándulás, nincs olyan utazás, amely ne alakítana valamit az utazón. Közben olvassuk a falra ragasztott statisztikát (modern *Divina Commedia*): „A Föld nem akármilyen bolygó ám! Van rajta száztizenegy király (beleszámítva a néger királyokat is), hét-ezer geográfus, kilencszázezer üzletember, hét és fél millió részeges, háromszáztizenegy millió hiú.” A számláló azóta is pörög. De a kis herceg története nem arra sarkall, hogy „hagyj fel a reménnyel”, hanem épp ellenkezőleg, azt mondja, lehet máshogy! Szóval húzogassuk csak a kavicsokat csillagképpé a kiállítótérben, rajzoljunk kígyót, ami megevett egy elefántot, vagy épp egy pipát. Hisz René Magritte már nem bízta a véletlenre, felszabadította a felnőtteket az egyirányú látásmód alól, és kijelentette: *Ceci n'est pas une pipe*.

Pintér Viktória

A szélrózsza irányjai

Bolygón innen, Földön túl – A kis herceg.

Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2017. szeptember 29. – 2018. március 4.

ФОТОТН

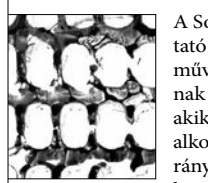

Nem lehet nem reflektálnom arra a tényre, hogy Somody Péter a Paksi Képtárban elének táruló kiállításának az egyik főszereplője a visszatekintés gesztusa. Persze van ebben a megállapításban némi banalitás is, hiszen egy retrospektív kiállítás általában visszatekintő jellegű, de Somody festészeti életművét egyébként is folyamatosan átszövik a látás allegóriái. Nincs ez másképp most sem, hiszen egy ilyen kiállításnak a lényege, hogy a közönség és a művész maga is, ne csak átvitt értelemben, hanem konkrétan is végigtekinthessen egy hosszabb folyamaton, egy laza fél életművön akár, és a látás, vagyis a művek együtt-látása következtében találjon íveket az újracsoportosított műalkotások között, vagy azonosítson eddig nem is tudatosított, egymásra rakódó rétegeket a munkákon. Somody Péter *Szem szerint* című kiállítása majdnem 25 év művészetét pásztázza végig ilyen módon, a teljesség igénye nélkül persze, úgy, hogy pontokat, sűrűsödéseket jelöl ki a művész pályáján.

A spagetti az legyen spagetti

Somody Péter sokpólusú absztrakciójáról *Szem szerint* című kiállítása ürügyén.
Paksi Képtár, Paks, 2018. február 16. – 2018. május 8.

Somody Péter:

A Szatató műveknek akik alkotórány

Séd, 2016. nyár, 30–31. o.

A festmények megfigyelése után egyértelműnek tűnhet, hogy egy olyan életművel van dolgunk, ami gesztusfestészeti alapokból indul, és ezeken keresztül jut el egy, a festészeti teret az informelnél szisztematikusabban uraló és az informelnél mindenképpen „keményebb” és kontúrósabb, de mégsem geometrikus, hanem inkább organikus absztrakcióig. A kiállítás első szekciójában található lazúrosabb,

hússzínű gesztusokkal megformált munkákat erősen reduktív művészeti mechanizmusok váltják, úgy 1995 tájában. Erre fontos kitérni, mert talán más irányt is vehetett volna Somody művészete ezekből az akvarellesen vizes alapokból kiindulva, amiknek a nyomai *Seb* című sorozatán látszanak leginkább. Somody a festészeti gesztusok után azonban nem a figuralitás irányába kormányozza művészetét, hanem egyértelműen homogén színfelületek kidolgozása és háromdimenziós tárgyakká való illesztése és integrálása felé fordul. Ez egy egyre markánsabb absztrakt nyelv megjelenését is jelzi Somody életművében, nem mintha a gesztusfestészet vagy az informel ne lenne kellőképpen absztrakt egyébként. De mintha Somody ekkor a gesztusfestészet festészet-technikai önfeladásához képest egy keményebb absztrakció felé mozdulna el, aminek a képtereit sokkal pontosabban lehet uralni festészeti szempontból.

Az erősen reduktív vizualitású művek kapcsán kell leszögezmem, hogy Somody festészete ekkoriban deklarálja először magáról azt, hogy nyers, akár megmunkálatlan anyagok esztétikai párbeszédének is helyet akar adni. Ez a folyamat vezet majd a továbbiakban oda a művészt, hogy 2004–2005 táján elkészítse első plexire festett képeit, amiket később át is tör, és 2011-től kezdve már világítódoboz formátumba is átültet. A készen talált és tállalt anyagoknak nincs a képeken kívül eső referenciamezejük, azok önmagukon és az önmaguk által katalizált kombinatorikus látási folyamatokon kívül nemigen akarnak mást. Hadd illesszem be a mondandómba ezen a ponton egyik kedvenc Somody-idézetem: „A spagetti az legyen spagetti”, persze van tovább is: „A festmény legyen festék, és anyag hordozta gondolat, bonyolítsa saját életét és létezését.” Ebből a tömény mondatból levonhatjuk talán azt a következtetést Somody festészetére vonatkozóan, hogy a művészt leginkább a festészet folyamatszerűsége és annak a bemutatása érdekli, semmint bármilyen másik, ennél elvontabb elv. Amúgy is érdekes szó ez az elvont, amit sokszor használunk a hétköznapiakban is az absztrakt művészet jelzőjeként vagy szinonimájaként. Sok szempontból pontatlanul járnánk el, ha azt mondanánk Somody festészetére, hogy elvont, hiszen a szó logikáját követve azt biztosan állíthatjuk, hogy Somody a legtöbb esetben biztosan nem a valóság részeit vonja el és desztillálja, alakítja át saját művészeti céljai elérése érdekében, hanem éppen ellenkezőleg, egy új valóságot akar teremteni. Somody képei nem jelölnek valami távollevőt, hanem azok a valóság nyers építőköveiből, anyagaiból, mint fák, festékek, vásznak, műanyagok, hoznak létre egy új, tárgyi szempontból is manifeszt módon megjelenő valóságot. Somody képei tehát leg-

inkább önmaguk. Még akkor is, ha identitásuk túl is mutat saját dologiságukon annyiban, hogy a művész fontosnak tartja, hogy festményei saját létrehozásuk folyamatáról is kommunikáljanak a nézőikkel. Somody korai gesztusfestészetének tükrében ez talán nem is meglepő.

Somody későbbi vásznain a nyersanyagok használata által indukált kemény vizualitás azért időről időre felpuhul. A minimalista fázis után válnak igazán markáns témává Somody képein az anyagok, felületek, faktúrák vagy akár a különféle absztrakciók kölcsönhatásai, viszonyai és az ezekből konstituálódó esztétikai minőségek. A festészeti érdeklődése artikulálódása számára motívumokat kereső Somody ilyen elgondolások mentén gravitálódik egyre absztraktabb körformák irányába, vagy olyan felületek felé, mint a különféle vonalhalózatokból álló rácsszerkezetek. A rácsszerkezet a mérnöki kontroll, a tér fizikai uralásának egyik univerzális allegóriája is. Nem véletlen talán, hogy épp azon a ponton jön képbe ez az elem, amikor Somody már nem gesztusokon, hanem konstrukciókon keresztül akarja uralni a képteret, akár a fizikai valóságban nem is létező kettős fókuszok létrehozásával, hogy egyik legfrissebb, tavalyi sorozatára is utaljak ezzel.

De hogy ne kizárólag az absztrakcióik különféle értelmezésébe feszüljek bele a kiállítás kapcsán, beúsztatnám a képbe az egyik kedvenc Somody-motívumomat: a kaktuszt. A kaktuszok felismerhető leképezései egy teljesen egyedi, az absztrakción túlmutató pályát nyitnak meg Somody Péter életművében, ami évtizedes távlatokban is folyamatosan kikacsint a bad painting felé, ami az absztrakciónál sokkal kötetlenebb festői forma. Ezek a kaktuszok tényleg nagyon különlegesek, Somody festményei a bizonyítékok arra, hogy ezek a növények nemcsak a majdnem teljesen csapadékmentes sivatagi környezetet élék túl, hanem olyannyira ellenállóak, hogy még absztrakt vásznanon is elevenek maradnak.

A kaktuszok talán a legjobb példák Somody animizmusára, arra, hogy a művészt a megszemélyesítés eszköze is érdekli, nem csak az eltárgyasítás, gondoljunk csak a *Bunkó* és a *Hús* című formázott képekre. Szóval nagyon sok lazaság és humor is van Somody festményein, amiknek hátterei kétségtelenül egyre inkább geometrikusabban vagy konstruktívan meghatározottabbak; de nem csak ezeket a folyamatokat kell meglátnunk, hiszen legalább ennyire fontosak más rétegek is a képeken. A rétegek egyensúlya meg nyilván valahogy szem szerint értendő, hogy még egyszer idézzem a kiállításcímet, ami az absztrakció laza fokára is utalhat. Arra, hogy Somody nem merev szabályok pontos rendszerében absztrahál, hanem egy ennél sokkal organikusabb, közvetlenebb folyamat keretében, aminek a végén szinte referenciátlan valóságot hoz létre. Tárgyakat, amik azok, amik, a festészet ami festészet, a szín ami szín.

Fenyvesi Áron

Szilvász-anyag is: Veszprém gazdagabb lett azzal, hogy a duplikátumokkal együtt a csaknem négyszáz darabos gyűjteményt megszerezte. A Művészetek Háza kellő alapossggal (pontos technikai meghatározások, album megjelentetése) fel is dolgozza majd a teljes anyagot, de addig is ez a különleges hangulatú tárlat a kollekciónak mintegy negyedének a bemutatásával visszaidézi a plakát évszázadának számító 20. század második felét. Találkozunk itt kulturális plakátokkal is, amelyek akkoriban nemcsak egy-egy előadást, kultuszfilmet, eseményt jelentettek, hanem a saját vágyakozásunkat is mindezen életformák iránt. Mégsem vitatkozom Orosszal, mert szerinte sem csak arról van szó, hogy

a plakát behátrált a muzeális gyűjtemények raktáras, galériás világába, magángyűjtőkkel és szaporodó árverésekkel. Nem, mert abban igaz van a művészeknek, aki blogjában Utisznak jegyzi magát, hogy az elmúlt időszak fantáziátlan, egyszínű, egyforma betűs „kék plakátinváziójának” dacára lehet, hogy „újra virágozik a műfaj”. Lehet, hogy közben kialakult egy megrendelőktől felszabadultabb, autonóm plakát. A virágkor művei pedig másfajta szerepet fognak betölteni az életünkben, mint Szilvász ma is szellemes, elegáns, ironikus vagy groteszk, lenyűgözően sokféle tegnapi plakátjai.

Gopcsa Katalin

Életjazz

Kovács Attila szóló zongorakoncertje a Pannon Egyetem E épületének kamaratermében, 2017. november 28-án

2017-ben háromszor is találkozhatott a veszprémi közönség Kovács Attila zeneszerzővel. Egykori diákként március elején a Csermák Antal Zeneiskola Gyökerek és szárnyak jubileumi sorozatának vendége volt, majd szeptemberben az Utas és Holdvilág Antikváriumban hallhattuk-láthattuk, ahol Hegyeshalmi László képzőművésszel folytattak igazán személyes és baráti hangvétellű beszélgetést, és ahogy a Zene-szó cím is sugallta, a zeneszerző néhány szerzeményét is előadta.

Ezek az események megismerhették életútját, zenetanulásának kezdeti zökkenőit, a várossal való kapcsolatát, a hetvenes évek rocklegendái iránti rajongását, külföldi munkája idején szerzett tapasztalatait, a veszprémi színházzal, színházakkal való együttműködését. November végén a zeneszerző koncerttel lépett a közönség elé. Az életpálya-beszélgetések így váltak teljessé, és jó, hogy erre az alkalomra az antikváriumi est után viszonylag rövid időn belül sor került.

A *Zenei Csemegék* sorozat jazzstje az E-kamarában mintegy három évtized munkásságából merített. Változatos zenei formákat, régi és új témákat és persze sok-sok improvizációt hallhattunk.

A szerző (egykor az egyetem hallgatója) maga konferálta fel a számokat, ő kalauzolt bennünket a másfél órás programban. A rövid, szakmai és némi érzelmi töltettel előrebocsátott kommentárok az est jellegét tekintve indokoltak voltak, mert sokféle darab hangzott el egymás után, nem időrendben, inkább a változatoság igényével, így szükség volt némi fogódzóra. Meggyőződésem azonban, hogy egy két részben szerkesztett est, kis szünettel, a verbalitást a két blokk elejére koncentrálna több teret adott volna a zenei asszociációknak, egy-egy mű lecsengésének.

Bevezetésként a *Gizella* rockoperából a sokak által ismert *Vakvilág* című dal motívumára, majd a műsor folyamán a *Börtönmusical* egyik témájára hallottunk improvizációt, később pedig egy, a *Veszprémi mise* dallamára komponált kétszólamú korál is elhangzott, felelevenítve a zeneszerzőnek a városhoz kötődő, a kilencvenkettő és kétezzer között keletkezett nagyobb lélegzetű opuszait.

Az est fő ívét azok a jazzkompozíciók képezték, amelyeket a szerző rendre „dálnak”, esetleg „nótának” nevez, és egész alkotói magatartása is ezt a közvetlenséget sugallja. „A norvég városka hangulata és a fjord idézte fel bennem ezt a dalt”, mondta a *Skanevik* című zongoraműről szólva. Mintha a dallamok már eleve létezőnek, és a világ legkülönfélébb megnyilvánulásai következtében, akár egy táj (*Bakonyi séta*, *Skanevik*) vagy egy irodalmi élmény (*Sherlock Holmes-blues*, *Két hexameter*, *Tabula smaragdina*) hatására előhívódott, „felidéződött” dallamot egyszerűen csak meg kel-

lene jeleníteni, közölni, mondjuk a zongorán. Hogyan lépkedünk egy tájban, hogyan mozdul a gondolat egy filozofikus olvasmány nyomán – ezek közléséhez persze nemcsak muzikalitás, hanem előadói felkészültség, temperamentum is kell, aminek Kovács a birtokában van. Improvizatorként az előadás pillanatában éli meg az alkotási folyamatot, amely így jelen idejű, és szoros kapcsolatban van a körülményekkel, a hallgatósággal. Ha jobb zongorát sikerült volna biztosítani az estre, szebben szólt volna a Miles Davis emléke előtt tisztelgő improvizáció is. Mégis jólesett megidézni az ikonikus *Tutu* című fúziós album témáját, a 20. század kísérletező, kutató jazztrombitását, üzenet értéke volt.

Ladányi Ibolya

Kovács Attila nagyon jó zongorista, bátran ül le a hangszerhez, és már az első leütött akkordokkal meg tudja teremteni a darab hangulatát. Zenéjét nagyszerű érzések irányítják, szívből zenél, belső derűjét osztja meg hallgatóságával. Harmóniai, akkordfűzései kiműveltek. A hallott kompozíciók többsége a klasszikus jazzimprovizációk hármastagolását követi, talán egyes improvizált részeknél a pontosabb arányok feszesebbé tették volna a formát.

A hangversenyből két, a közelmúltban született szerzeményét szeretném külön említeni. Az egyik a záródarabként elhangzott, felpörgetett tempójú *Tabula smaragdina*, amelyet abszolút modern jazzszerzeménynek tartok. A basszus szólamban végig ugyanazt az osztinátót halljuk, fölötté kromatikus akkordok száguldoznak, mintha szél sodorná őket.

A másik pedig a rejtélyes című *KeSzoKa* kompozíció, amely a szerző kevés, kottában rögzített művéhez tartozik. Ösbemutatóját a márciusi zeneiskolai életpálya-beszélgetés befejezéseként hallottuk, ezt a szerzeményt Kovács Attila három unokája számára írta, nekik ajándékozta. Nagyon szépen megkomponált, három, egymást ciklikusan követő részből áll, amelyek eltérő jellegükkel együtt teljes egységet alkotnak. Az első kissé harcias, vagány témát a második részben egy repetitív basszusra alapozott kedves, bájos zenei gondolat követi, a zárórész pedig táncos, jazzes karakterű. Igényes zongoradarabról van szó, előadása is alapos felkészültséget igényel.

Abban reménykedem, hogy Kovács Attila máris további hasonló volumenű kompozíciókon dolgozik, és ezeket a közeljövőben újabb hangversenyen is meghallgathatjuk.

Lakatos Orsolya

Tartalomjegyzék

egy 25 éves irodalmi társaság naplójához

1911-ben alakult meg hazánk egyik legrégebbi egyesülése, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság. A százéves múltból két dátumot ragadjunk ki: elsőként 1988 májusát, mikor Székesfehérváron létrejött a Fejér, Komárom és Veszprém megyét összefogó Közép-dunántúli Tagozat. Később a régiókból kisebb, hatékonyabban működő egységek, megyei tagozatok szerveződtek. Így alakult meg 1993-ban a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém Megyei Tagozata.

Az országos társaság tudományos célú egyesület, legfőbb feladatának a magyar irodalomtörténeti ismeretek terjesztését tekinti. A helyi tagozat irodalmi ismeretterjesztő tevékenységét a megyéhez s Veszprémhez kötődő irodalmi örökség ápolásával egészíti ki. Magyartanárok, kortárs költők, írók, irodalmárok s az irodalom iránt érdeklődést mutató veszprémi és Veszprém megyei lakosok alkották/alkotják a tagságot, mely a megalakulás évében 62 főt számlált. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság főtítkára ez időben (1992–2007-ig) Praznovszky Mihály volt. A tagozat alapító elnöke Borbás László nyugalmazott alsóörsi iskolaigazgató, helytörténeti kutató. A titkári teendőket kezdetben Löwey Lilla látta el. A tagdíjbefizetések az országos szervezethez kerültek, de az összeg 50%-át a tagozatok visszaigényelheték munkájukhoz. (Sajnos ez a kedvező gyakorlat mára megszűnt.) Jogi személyiséggel nem rendelkező civil szervezetként munkáját a megyei tagozat részben pályázati forrásból, az utóbbi években szinte kizárólag képviselői támogatásból tudja finanszírozni. Programjai egy részét önállóan, a jelentősebb eseményeket veszprémi intézményekkel közösen szervezi, több esetben az önkormányzat támogatásával vagy más települések önkormányzatával együttműködve.

Huszonöt évnyi tevékenységet nem lehet e cikk keretein belül részletesen ismertetni, de szeretnék kiemelni néhány érdekes, jelentős programot, mely bemutatja az elődök kiváló munkáját, s felvillantja a legutóbbi évek törekvését a méltó folytatásra.

A tagozat tevékenységének eddigi legjelentősebb eredménye Endrődi Sándor veszprémi születésű költő emlékének ápolása. Nemcsak irodalmi estekkel és emléküléssel, hanem jelentős kezdeményezésekkel is igyekeztek a költő emlékét fenntartani. Endrődi Sándor szülőházára emléktábla került, a ház azonban a II. világháborúban elpusztult. Ezért a tagság és az ügy több támogatója levélben fordult a városvezetéshez, hogy készüljön újra emléktábla a költő tiszteletére. A kezdeményezést siker koronázta, s 1996. január 15-én a szülőház helyén álló irodaház – Szabadság tér 15. – falán leleplezték a költő emléktábláját. 2000-ben a tagozat kiadásában (sok mecénás jóvoltából) megjelent Ács Anna szerkesztésében a *Szemelvények Endrődi Sándor munkáiból és a róla szóló írásokból* című kötet. A huszonöt évnyi tevékenység legjelentősebb állomása Endrődi Sándor szobrának felavatása. Dokumentumok tanúsága szerint e folyamat elindítója 1999-ben a MIT Veszprém Megyei Tagozata. Csatlakozott az indítványhoz a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör, és mindenben támogatta az ügyet a város önkormányzata is. Pályázati támogatásokból és közadakozásból elkészült Raffay Béla alkotása, mely a költő nevét viselő lakótelepen áll 2005 óta.

S csak szűken felvillantva pár példa a színes irodalmi palettáról, mely a tagozat égisze alatt szélesedett. 1994 májusában a Gizella-napok keretében kétnapos konferencia *Kegyélet az irodalmi életben* címmel. Elnökölt többek közt Bécsy Tamás és Praznovszky Mihály, az előadók közt Szilágyi Márton, Kabdebó Lóránt és Kalla Zsuzsa. Irodalmi konferencián kívül számos emlékülést találhatunk az elmúlt évek programjai közt, például 1996-ban koszorúzás, emlékülés és felolvasóest volt Ányos Pál születésének 240. évfordulóján. Később évfordulókhoz kapcsolódva Nagy Ignác-, Cholnoky Viktor-, Gárdonyi Géza-, Kosztolányi-emlékülés gazdagította a város irodalmi programjait, olyan előadókkal, mint Szegedy-Maszák Mihály, Szilágyi Zsófia, Sztár Katalin vagy Gárdonyi dédunokája, Keller Péter.

Figyelemmel kísérve a megye irodalmi hagyományait, évről évre megtalálhatók a tagozat tevékenységében a Veszprémen kívül szervezett programok. Nagyvázszyban Édes Gergely református lelkész, költő, Sümegen Kisfaludy Sándor, Dákán Kapcsándy Sándor költő emlékét idézték, Somlószlóson Döbrentei Gábor költő, műfordító munkásságára emlékeztek. Sokáig társszervezője – tán Borbás László személyében kezdeményezője is volt – a tagozat a már hagyománnyá vált alsóörsi Jókai–Endrődi irodalmi bablevespartinak.

Irodalmunk jeles alkotóira emlékeztető több egyedi program került a tagozat eseményei közé, 1998-ban Petőfi-emléknap, 2000-ben rendhagyó megemlékezés Mikszáth Kálmánról a Somlón vagy épp *A vörös postakocsi Veszprém megyében* – hét előadás hét helyszínen Krúdy Gyula emlékére.

Évekig társszervezője volt a tagozat a VMK *Irodalmi Kávéház*, később *Veszprémi Pódium* című programjainak. Rendszeresek a tagok könyvbemutatói is, csak néhány kiemelés: Ircsik Vilmos, Kanyár Erika, Márkus Zoltán, Sebő József, Tungli M. Klára műveinek bemutatása.

A tagozattól indul kezdeményezés Szűcs Dániel Veszprém-ben tevékenykedő református lelkész, költő, műfordító munkásságának emléket állító tábla elhelyezésére, melynek avatására 2002-ben kerül sor, 2003-ban pedig a tagozat gondozásában megjelenik Molnár Jánosné kötete Szűcs Dániel összegyűjtött verseivel.

2004-ben Borbás László leköszön, a tagozat új elnöke Ács Anna lesz, titkár Ferencz Zsuzsanna, aki ekkorra már nyolc éve végzi a titkári teendőket. Elnökségi tagok Kanyár Erika, Molnár Jánosné, Nagy Árpádné. 2006-ban, Ács Anna lemondása miatt az elnökség ismét tisztújítást kezdeményez, a sokéves eredményes munkában szünet áll be, s csak 2009-ben alakul újjá a tagozat egy Kazinczy-emlékülés keretében. A tagság elnöknek Kovács Gábor Zoltánt (Brassai Zoltán) választja, elnökségi tagok Ács Anna, Búzás Szilvia, Kanyár Erika, Sebő József és Villányi Edit. Titkár Farkasné Molnár Csilla. 2015-től Búzás Szilvia és Ács Anna helyére dr. Pilipkó Erzsébet került az elnökségbe.

A tagozat folytatja már hagyománnyá vált programjainak szervezését, s tovább erősítette az évek során kialakult jó együttműködést a kulturális élet intézményeivel, civil szervezetekkel. Továbbra is szervezője januárban az Endrődi Sándor szobránál tartandó megemlékezésnek, márciusban a Petőfi-emléktábla koszorúzásának, résztvevője a költészet napi megemlékezésnek József Attila szobránál. A tagozat vezetősége és több tagja rendszeres szereplője városunk irodalmi életének, szerepvállalásukkal is gazdagítva azt.

Talán kirajzolódott a címbéli tartalomjegyzék, megmutatván, hogy az irodalmárok elkötelezett, elhivatott csoportja értékes színfoltja Veszprém kulturális életének, s a közel három évtizedes munka példaértékű, inspiráló és folytatásra érdemes!

Farkasné Molnár Csilla

Homo Volans

Verancsics Faustus emlékezete. Magyar Irodalomtörténeti Társaság Veszprém Megyei Tagozata, Veszprém, Vár utca 5., Utas és Holdvilág Antikvárium, 2017. december 6.

Verancsics Faustus déli humanistára emlékeztek a polihisztor halála négyzszázadik évfordulója kapcsán a társaság által szorgalmazott, Dienes Attila által készített dombormű előtt, majd pedig a Szerb Antal-regényről elnevezett antikváriumban. A térben két helyszínhez delegált, de összefüggő események közös főszereplője, Praznovszky Mihály irodalomtörténész tartott rövid, értékelő visszaemlékezést, majd pedig hosszú, személyes élményeiben gazdag pályakép-, hatás- és kultusztörténeti ismertetést.

Verancsics Faustusra a kulturális örökségét megmutatni vágyó horvát állam gyorsan rátalált, és a šibeniki könyvtár munkatársainak segítségével sikeresen fölépítették az emlékezetre érdemes reneszánsz gondolkodó alakját. Nem érdemtelenül, hiszen több nyelvet ismerő, kiváló képzettségű és ambiciózus figurája a saját korában is emblematikus lehetett, képzése és tevékenysége Európa számos terében zajlott, sokrétű érdeklődése és a világra való nyitottsága polihisztorrá emelte. A magyar, illetve a veszprémi figyelem a horvát érdeklődéssel azonos időben ébredt, s a városunkhoz fűződő feltételezett kötődése is alkalmassá teszi, hogy munkássága a nemzetköziesedés és az európaiság régi formáiról történő elgondolások egyik kiindulási pontjává váljon, illetve a közép- és dél-európai kulturális kapcsolatok vele történő megerősítésére szolgáljon. Amikor Dienes Attila a várkapu közelében 2011-ben elhelyezett reliefjén Verancsics *Machinae novae* lapjai egyik metszetének hasonmása, az ejtőernyős férfi – repülő ember – került, s nem másik, a szobrász által teremtett motívum, kihangsúlyozódott az a szerepkör, amelyet Verancsics Faustus öröksége beteljesíthet. S ugyanezt a lehetőséget villantotta fel az egykori, a kilencvenes évek végére kimúlt veszprémi Vár Ucca Tizenhét negyedévkönyv-sorozat Verancsics Faustusnak szentelt száma, amelyben megjelenésekor összegződött mindaz a tudás a dalmát eredetű férfiúról, amely addig magyar nyelven összegyűlt. Ne feledjük azonban, hogy Verancsics humanistának tudta magát, akinek nincs nemzeti hovartartozása, s ha valami hasonlója bármi okból is lett volna, sok nép tudása letéteményesének állította volna magát.

Ha más szereptudatot hangsúlyozott is, lényegében a fenti kérdéskör elemeit taglalta a hazai Verancsics-kultuszt alakító Praznovszky is az érdeklődők számára.

Géczi János

Egy öreg vagabund ajándéka

Vogel Róbert: *Valaki szárnya...* című verseskötetének a bemutatója. Dubniczay-palota, 2017. december 2.

Veszprémi vár, a Dubniczay-palota kávézója, csak a székek, az asztalok, a projektor, a mikrofon, a hideg téli délután. A vendégek jönnek, sétálnak, beszélgetnek, nem ismerik meg egymást, majd örülnek, hogy mégis. Vogel Robi vár, és örül nekünk, mi is neki. Rég láttuk. Megváltozott. Más. Csendes, visszafogott, és örül mindenkinek. Mi, a vendégek nem tudjuk, hogy mi fog történni. Azt tudjuk, igen, tudjuk, Robi most nem fog beszélni, nem tud. De ez most nem számít, itt vannak ők, a régi diákszínpadosok, a régi barátok, itt vannak azok, akik barátai voltak és maradtak. Az asztalokon pogácsa, egy verseskötet, Robi most megjelent első könyve (*Valaki szárnya...*), mely a Mészáros Zoltán által jegyzett Veszprémfest Alapítvány és a barátok támogatásával jelent meg.

Várunk, majd elcsendesül a kávézó, és a kivetítőn megjelenik egy vers. Robi a gégemikrofonon keresztül köszönt bennünket, és kéri, hogy mondjuk el az emlékeinket. Először ő idézi fel a veszprémi élményeit, a diákszínpadok adta örömeiket, sikertelenségeket.

Hallgatunk megrendülve, és közben magunkban felidézünk a régmúlt emlékeit Robival. Nehéz megszólalni, de ő jókedvűen megszólít bennünket, és egy vers jelenik meg újból. A hangulat oldódik, és megszólalnak a vendégek. Az egykori diákszínpadosok: lovassysok, kállaisok, az egyetemi színpadosok. Jönnek a történetek, a sztorik a próbákról, az előadásokról. Ahogy ezekről az időkről Robi visszaemlékezik: „Az egész 1979-ben kezdődött. Akkoriban volt *Éless Bélának egy hangzatos dramatizációja, amit persze nagy sikerrel bemutatott az akkori Tatabányai Munkás Színpad, Kukabúvárok címmel. Én ezt akkor lenyúltam, és a Lovassy csapattal megcsináltam, mert Kapor Károlyné elfogadott. Ezzel párhuzamosan kezdtem a Vegyipari Egyetem diákszínpadán is Tennessee Williams Múlt nyáron hirtelen c. darabját, ami közepesre sikerült, de mégiscsak egy kezdet volt. Majd követte Wehner Tibor Ki akar itt éjszakai portás lenni? című műve, aminek köszönhetően dramaturgiai különdíjat kaptam és országos aranyminősítést. Ekkor volt Zalán Tibor monodrámája is, a Sakk-bástya, Horváth Lajos Ottó bemutatásában, és Kazys Saja Jónás, a próféta drámája, amit Hegyeshalmi igazgató úr úgy írt le az akkori, egészen jól működő Visszhangban, hogy egy mély látomású előadást láttunk, de a játszók kora ezt nem hitelesítette. Ekkor volt az én monodrámá-előadásom is (Hajnóczy Péter Dinamitja), amiről Máté Lajos úgy szólt*

az akkori találkozó értékelésén, hogy most beszéljünk az est fénypontjáról, és az akkori 23 előadás egyetlen arany minősítését én kaptam. Volt Swajdától is darab, a Mesebeli János. Meg Mrozek Károlykája és Arcképe, ami szintén arany minősítést kapott, és volt a nekem nagyon szeretett rendezőtársam darabja: Boldizsár Péter Félálmainkja, és amit rettenetesen szerettem, Petőfitől A helység kalapácsa Rónai zenéjével, aki egy zseni, egy tiúndér stílusgyakorlatot csinált. És itt jött Farkas Gábor Gábel, aki akkor még diák volt ugyan, de ma ott van a legjobbak között Pesten. Van két név, akik nélkül sosem lehettem volna: Szilágyi Erzsike és Nagy Karcsi.”

Külön történetek a nyári falujárásokról, táborokról, a nagy tivornyákról, a hajnalig tartó bulikról. Hallgatva a felidézett emlékeket, visszafutottunk a múltba. Jó volt, szép volt. Természetesen tudjuk mindannyian, hogy jó érzés „csak arra emlékezni, ami szép”. Tudom, ez egy frázis, de most találó.

Hiszen Robi drámajáték-oktató, a diákszínjátszás egyik kiemelkedő alakja volt. Személyisége ellentmondásos, egyik nap szerethető, másnap talán taszító. Ő is felidézte emlékeit egy-egy verssel a kivetítőn. Őszintesége ennyi év után nagy öröm volt nekünk, mesélt a „nem szerethető” napokról, hónapokról, évekről.

Én már nagyon vártam, hogy mikor lesz szó a *Petőfi-rock* előadásról, amelyet Paál István egykori rendezését átvéve mutatott be Robi csoportja. Az előadást látva nagy élmény volt, melyet megkeserített a híres rendező és Robi közti konfliktus. A rockopera akkori szereplői gimnazistaként élték át az élményt, és most úgy fogalmaztak, hogy szinte forradalmároknak érezték magukat, és soha el nem felejtendő élményt kaptak.

Vogel Róbert, ahogy régen is és mindig: jött, itt volt, útra kelt. Nagy örömünkre újból itt volt; és most ismét úton van.

Veres B. Zsuzsa

A fa mítosza

Kilián László: *Niomé I., A fa mítosza*. Könyvbemutató, Utas és Holdvilág Antikvárium, 2017. december 12.

A könyvtárak gyakori látogatóinak, a könyvet szerető és olvasó közönségnek az antikvárium hangulatos helyszín. Az érkező és helyet foglaló közönséget körbeveszi a szépirodalom, a tudomány, az utazáshoz is ajánlott könnyed irodalom, lemezek és minden, ami egy békés délután eltöltéséhez kell. Az antikváriumi környezetbe szervezett bemutató nem a megszokott program: egyszerre volt performansz, játék a közönség bevonásával és felolvasóest. A széksorok előtt egy asztal, rajta botokból összeépített kopár fa, sok üresnek látszó fehér boríték és a már megszokott pohár víz.

Debussy *Syrinx* című művére Kilián László bejött a terembe, vállán paláttal, fején három egymásra rakott kalappal, kezében sétabotot egyensúlyozva, rajta rásodort szöveges papírlapokkal – sá-mánszerű hatást keltve. Valószínűleg mindenki ott volt a kíváncsiság: mi fog történni ezek után? Amikor a zene elcsendesedett, a földet, a levegőt és a vizet jelképező három kalapot egymás után vette le, közben elmondta a kalapokhoz fűződő gondolatait. Végül a palást és a sétabot is az asztal szélére került. Ekkor már nem a sámán folytatta, hanem a játékmester következett: a játékszabályok ismertetése a már megszokott „kiliánlaci”, könnyed, néha kapkodó stílusban történt. A közönség még mindig nem értette a kopár fa szerepét, de sejthető volt, hogy kapcsolatban lesz a könyv címével és annak tartalmával. A közönségnek kiosztotta a megszámozott borítékokat, és elmondta a játékszabályokat. A számok sorrendjében a borítékban található majd egy meglepetés, és akkor már minden érthető lesz – mondta. Mindenki nyitogatta a borítékokat, bennük színes papírból kivágott, falevél formájú cédulák, rajtuk számok s egy-egy idézet volt olvasható. Elkezdődött a játék. Halk beszéd, a borítékok feltépésének zaja, majd a játékmester (a szerző) arra kérte a közönséget, hogy az általa bemondott színek és számok sorrendjében olvassák fel az idézeteket, és adják át a színes faleveleket. Ez nem ment könnyedén: volt, aki szépen, hangsúlyozva olvasta a meglehetősen nehéz szöveget, és volt, aki inkább másnak adta át felolvasásra. A színes papír faleveleket Laci sorban felakasztotta a kopár fára. Érdekes ötlet volt a színek-számok sorrendje is. Ha elfogyott egy szín, a játékmestertől elhangzott egy, a sétabotról lecsavart lapon lévő idézet a könyvből. Így nyert értelmet a kopár fa, ezáltal kapcsolódott a könyv címéhez és tartalmához. A közönség lassan érteni kezdte a könyvbemutató játék célját, amit a szerző a következőképpen fogalmazott meg: „*A fa mítosza a mindent termő fáról szól.*”

A közönség által felolvasott idézetek után a levelek felkerültek a fára, mely már nem volt kopár, a színes papírlevelek tették érdekessé, titokzatossá és sokunk számára rejtélyessé.

Vajon miről is szól a könyv, mit akart kifejezni az író? Többek számára túl elvontnak tűnt a mitológia és mai valóság közti kapcsolat. A szerző a könyvbemutató befejező gondolat sorában úgy fogalmazott, hogy számára az ókori mitológia tanulmányozása mindig kihívást jelentett: az ősi kultúrák közvetítette gondolatok, igazságok a mai világban is éppoly érvényesek, csak mi egyszerűbben fogalmazzuk meg a gondolatainkat, cselekedeteink, tetteink célját, értelmét. A *porció*, ahogy a könyvében szerepel, egy-egy csomag, feladatsor, amit meg kell oldanunk, vagy kitérni előle, feladni... Kilián László a könyv ajánlásában útravalóul ezt írja: „Aki szeretet vagy szeretne otthon lenni, most ráismerhet ebbéli tennivalóira. Aki lelkében is képesnek érzi magát, hogy kalandjai legyenek, a könyvben ilyenekre bukkanhat.

A titkok egyszer nyílnak meg, de derekas szorgalommal itt rávehetők erre. E titkok a te titkaid – magadban keresd hát, mi az, amit itt olvasol!”

Veres B. Zsuzsa

Egész és rész – egy óra Kovács Ákossal

ARANY – Egy óra Arany Jánossal. A verseket válogatta és elmondta Kovács Ákos, zongorán közreműködött Szekeres László. Veszprém, Hangvilla, 2018. január 5.

A költők ártatlanok abban, hogy mások hogyan használják szavaikat. „Több erélylyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (amit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, hol most vagyok) mindig előre tolt, erényem hiánya mindig hátravetett, s így lettem, mint munkáim nagyobb része, töredék. Csinálj te belőle egészet!” – zárja le ravasz kerekességgel Blaskó Péter hangja (és a műsor ajánló szövege határozott felkiáltójellel) az 1855-ben Gyulai Pálnak írt levél részletét, mely, mint egy mottó és felhatalmazás szól: jöjünk van egészé tenni valahogy egy szelektált anyagot, másfelől felmerül a kérdés: milyen részekből milyen egészet válogatott Kovács Ákos, rendezett Szigethy Gábor? Folytassuk az önéletrajzát küldő Arany szövegét, akinél eredetileg így hangzik a mondat: „Csinálj te belőle [mármint az önéletrajzból, és nem az életműből vagy az életből, V.K.Á.] egészet, és kérlek, ha az idő kiadja (de hiszen erre csak pár nap kell) küldd el nekem, mielőtt sajtó alá adnád, hogy lássam, nem csúszott-e be valamely hiba?” Azaz kikerekítette-e korrekt módon Gyulai az autobiográfiát a sok leírt emlék és részlet alapján?

Kovács Ákos estje nem az életrajzról vagy a pályaképről, életműről szól, inkább szemléletről, tágabb és szűkebb ars poeticáról. Költői attitűdöt, személyiséget – különösen másét – vállaltan, hangsúlyosan „egészé tenni” – akár mint értelmező ábrázolást, akár mint személyes vallomást – nagy öntudatra vall. Arany János életművét, lelkialkatát, személyiségét sokan és sokféleképpen – általában impozánsan határozottan – értelmezték már, ahogy pl. Németh László, aki szerint Arany „... az írás és hallgatás határvonalán élt, s véletlenek csodája, hogy nemzeti klasszikus lett belőle”, ő a „... legmagyarabb költő... Nincs irodalmunknak nagyobb költői erőkézlete nála... S egy magyar író sorsa sem példázza úgy népünk gyógyíthatatlan alkati betegségét, mint az a hosszú szenvedés, mely alatt ez az óriás erő Arany ismert munkásságába szorult”. Vagy idézhetném

Barta Jánost, aki szerint Arany „epikus perspektívában” és „lírai hangoltságban” dimenziók közt vándorló, kizárólagos, kitüntetett közösségi szimbólumrendszert nem képviselő alkotó, vagy éppen Szentkuthy Miklóst, akinek *Legmodernebb, legmagyarabb* című, különösen gazdag és izgalmas írásának végén azt olvassuk: „... itt kell megjegyeznünk, centenáriumkor, legifjabb új olvasókat híva: a nyelvi csoda magva ott van, hogy egy-egy archaikus vagy népi szó, magyar csuda kémiával, egyesít magában realiztikus megfigyelést, zenét, humort, elégiát, Hungáriát, hipochondriát, Vörösmarty pátoszáát és – falba fejtét vakon verő éji bogarat...” (Lásd a Petőfi Irodalmi Múzeum digitális szöveggyűjteményének gazdag kínálatát.)

Az előadás koncepciója is ismerős, még ha a legkedvesebb versek szubjektív válogatása eredményezte is.

A műsor négy, mikroközelségben is gazdag, ugyanakkor általában ismertnek tételezett világot fon össze: egyes ars poeticus szövegek (*Kozmopolita költészet, Írószobám, A költő hazája*), balladák (*Híd-avatás, Ágnes asszony, Tengeri-hántás, A kép-mutogató, Vörös Rébék, A walesi bárdok*), kisebb ironikus-humoros elbeszélő költemények (*A fülemile, A bajusz*) és a zene (Szekeres László zongorajátéka) a Blaskó Péter által mondott levlérszettekkel kiegészülve épülnek egészé – az előadó számára. A befogadó felől az organikus egység nem feltétlenül ilyen nyilvánvaló. A – szinte prózává írható – keretszövegek és az előre felvett idézetek határozott hitvallást és portrét, emelkedett éthoszt rajzolnak (az *Írószobám* keserűnyesen üdítő ironiáját felülírva): magyar népekből vagyok egy, csak neki alkotok, egy világom van, kis faj költője ne legyen a nagyvilágé, tárgy, feladat épp elég van itthon, a dalnok és a nemzeti érzés összhangja segít a megmaradásban, s épp a veszély idején van az „összezengésre” legnagyobb szükség. „Dalok korcsá”-nak lenni mint „világköltő” – lélektelen lét. A költőnek csak egy hazája van, a nyelvben és érzésben rokon nép közössége, amelyet pusztulásában sem hagy magára. Az, hogy a másfél évszázad alatt politikai beszédpanellé vált *Kozmopolita költészet* című vers, melynek keletkezés- és hatástörténete külön fejezet lehetne, egy szenvedő, kételyekkel és hiányérzettel is élő lélek – talán – védekező támadása is 1877-ből, nem látszik, mert itt a vers határozott szónoklatként tűnik fel, az ősrégi népnemzeti-kozmpolita vita távlattalan sodrásából van kiemelve, mint távlat. Ez annál is érdekesebb, mert az est domináns költői világát adó balladák közül a késeiek – a *Híd-avatás, a Vörös Rébék, A kép-mutogató, a Tengeri-hántás* – káoszról, széteső világról, horrorról, nehezedő lelki terhekről, mocsaras süllýedésekről, veszélyekről, garanciák nélküli erkölcsi relativitásról beszélnek. A legnagyobb kihívás ezeket a verseket előadni. Érdekesnek találom, hogy Kovács Ákos önmagát balladamon-dónak érzi, mert szerintem legkevésbé a balladákkal bír. Határozott, szépen artikuláló, minden szöveget egyformán

erőteljesen magyarázó és eljátszó, férfias narrátorként megöli a lírát, így – sajátos módon – a drámát is valamennyire, s marad a színészi epika, amelyben fontosabb a szuggesztív előadó, mint a – lélektani és esztétikai szempontból – kivételesen bonyolult műegész. A legérzékenyebben, legárnyaltabban megszólaló szövegnek *A kép-mutogatót* éreztem, ami talán azért is lehetett, mert ebben a versben eleve van egy harsány, értelmező narrátor, s e szerep felszabadítja az egyes képekbe merülő előadó hangját.

Egészen másként, természetesebben, otthonosabban tolmácsolta Kovács Ákos a két rövid, ironikus költeményt, *A fülemilét* és *A bajuszt*. Érezhetően felszabadulttá vált, élvezettel játszott, ökonomikus eszközhasználata jobban ízesült itt, mint a balladák esetében. Ezekben a virtuóz, ám mégis egyszerűbb szövegekben megnyílt a tér a kikacsintó aktualitások számára is, a hallgatóság egy részének öröme.

A zenei közjátékok néha meglendülők, ám mégis homogén, alapvetően melankolikus világa – úgy érzem – nem tudta szintézissé varázsolni az egyébként széttartó részleteket.

Hogy Gyulai Pálnak sikerült-e kerek egészzé stilizálni hiba nélkül Arany önéletrajzát, nem tudom. Kovács Ákos megalkotta a választott részletekből saját Arany-egészét, melyről talán neki is mondhatná a költő azt, amit Gyulainak írt – a már idézett – levele végén:

„Nekem mindegy, akárhová teszed. Éljen boldogul!”

Vondervisztné Kapor Ágnes

Emlék + hangverseny

Emlékhangverseny Bruszniai Árpád tiszteletére. Pannon Egyetem, Veszprém, 2018. január 13.

Az ideai Bruszniai-émlékhangverseny kapcsán írhatnék arról, ki volt Bruszniai Árpád és miért emlékeznek meg róla Veszprémben január 9. környékén, immáron harminc éve; kinek és miért ítélte oda az Alapítvány kuratóriuma a Bruszniai-díjakat; mennyire tetszett vagy mennyire nem az emlékműsor; aprólékosan kifejethetném rendkívül megalapozott kritikai véleményem a szünet után felcsendülő Schubert-műről és előadásáról, vagy szinte önműködően elmerülhetnék az ötvenhatos téma végtelen tengerében – de nem teszem. Legalábbis nem nagyon.

Az első részben, Beethoven *Egmont-nyitányát* nem számítva, a szavaké volt a főszerep. Ünnepi beszéd, naplóidézetek: egy másik valóság megrázóan személyes „hétköznapi” szilánkjai. Méltató szavak, díjak átadása – szavak, hálás szavak, köszönömök. A részletekről alaposan

tudósított a „mindennapi” média, akit érdekel, már biztosan olvasta, látta, hallotta. A szünet után a hangverseny szereplői özönlötték el a hatalmas színpadot, mégis, már az első hangok megszólaltatásával tágasabb univerzumot teremtettek.

Schubert B-dúr miséje hangzott el a Dohnányi Zeneművészeti Szakgimnázium diákjaival kibővült Mendelssohn Kamarazenekar, a Bruszniai Oratóriumkórus, valamint Kertesi Ingrid szoprán, Várhelyi Éva alt, Farkas András tenor, Jekl László basszus énekes szólisták előadásában, Kovács Péter vezényletével.

Schubert tizenkilenc évesen, 1815 novemberében kezdett hozzá műve komponálásához, néhány hónappal a G-dúr mise befejezése után. Nem sokkal később született meg egyik leghíresebb dala, az *Erlkönig*. Korai miséi a mozarti rövid mise (*Missa brevis*) mintáját követik, de nagyzenekari apparátust igénylő hangszerelése miatt ünnepi miseként (*Missa solemnis*) is előadhatók. Az alkalom, amelyre készült, ismeretlen. Tudjuk azonban, hogy a bemutatón Bécsben, a Lichtentali Tizennégy Segítő Szent-plébániatemplomban a szopránszólót az akkor még szinte kamasz zeneszerző első nagy szerelme, Therese Grob énekelte.

Bármennyire jelentéktelen is a szerep, mely a kórus felkészítésében nekem jutott, ennek fényében nem lenne túl elegáns gesztus részemről sem az előadás hibáinak firtatása, sem erényeinek magasztalása. Jelentősége pedig, több szempontból is, messze túlmutat azon, hogy kicsinyes szórólvasogatás témájául szolgáljon. Sokkal felemelőbb hatással volt rám a Bruszniai Oratóriumkórust alkotó közel kétszáz általános és középiskolás diák lelkesedése és nem hétköznapi teljesítménye, különösen belülről, testközelből figyelve intenzív jelenlétüket a felkészülés és az előadás során. Egy bő hét áll a rendelkezésükre, közvetlenül a téli szünet után, iskolaidőben, hogy profi előadókhoz méltó, komoly művek szólamaikat elsajátítsák, biztosan és kifejezően énekeljék zenekarral, szólistákkal, karmesterrel együttműködve. Ez a rutin, már több mint húsz éve!

Hogyan motiváljunk a 21. században tinédzsereket, a „death live” korában, ahol pörgésből, izgalomból, akcióból sosem elég, és az ingerküszöb egyre emelkedik, hogy ne csak divatot, trendeket, de stílust, ízlést, már ezerszer bizonyított, az örökkévalóságot megszólító értékeket engedjenek közel magukhoz, sőt az alkotás örömeit is megismerjék? Például így, bár túl sok ehhez hasonló valódi példa nem biztos, hogy akad. Tudom, hogy a gyerekeknek nagy örömet szerez felnőni a feladathoz.

A megemlékezés hallgatása közben feltettem magamnak a kérdést, mi lehet a Bruszniai-émlékkoncert üzenete számomra, és vajon azoknak a nagy számban jelen lévő fiataloknak a számára, akiknek ’56-hoz nyilvánvalóan nincs sem politikai, sem személyes kötődésük.

Elgondolkodtam azon, hogy a közéleti, politikai csacsogásra meg cseve-részsre fogékony polgártársaink között biztosan akad, aki megosztónak találja

e jeles tanárember személyét, történelmi-politikai szerepét, következőképpen a Bruszniai Alapítvány és emlékkoncert létét is. Nem kétséges, hogy a kuratórium döntése sem mindig arat osztatlan sikert a veszprémi pedagógustársadalomban, de a díjosztogatásnak mindig kötelező tartozéka a csalódás, akár jogos, akár nem.

Milyen jó, hogy ez a történelmi (kicsit politikai) rendezvény a szünet után átalakul hangversennyé, mert Schubert zenéje nem megosztó, és Mozarté, Vivaldié és a többi klasszikusé sem az, ők már nincsenek, csak a művészetük van, az pedig mindannyiunk számára egyformán fölemelő.

Nekem az a benyomásom, a gyerekek érzik ezt, jelen vannak a második féldőben, és hiányoznak az elsőből, nem szólítják meg őket az Emlék, csak a Hangverseny.

Lehet, hogy a háborúk, forradalmak emlékezetében, nemzetközi és hétköznapi konfliktusainkban nekünk sem a megosztást kellene reprodukálnunk újra és újra; lehet, hogy végre az embert kellene felismernünk, nem a magyart, a szlovákot, a nácit és a zsidót, a keresztényt és a muszlimot, a fideszest és a szocialistát, a kövéret és a soványt, a menőt és a lúzert; mert létezik Bruszniai példája, és létezik Papp János példája. Nekünk pedig választanunk kell minden nap minden órájában, melyiket követjük. Lásd Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét* című regényét és a belőle készült Fábri Zoltán-filmet!

Vikman Pál

Salto mortale

Az elűzött álom. Lukács Sándor önálló estje. Veszprémi Petőfi Színház, Játékszín. 2018. január 15.

Januárban négy alkalommal mutatták be Lukács Sándor, a Vígyszínház Kossuth- és Jászai-díjas, érdemes és kiváló művésze költői-előadói műsorát. Veszprémben eddig nem volt ilyesféle, halálugrásnak tűnő vállalkozás: ugyanazzal a szerzői összeállítással, egymás utáni napokon, ráadásul kortárs versekkel fellépni merészségre vall. Kihívás is persze, amely segít felmérni a szerző-előadó be- és elfogadottságát és tettekkészességét. Lukács Sándor jól ítélte meg a lehetőségeit és a pozícióját, a bő óras estjei telt házasok voltak, és elégedetten távozott a közönsége.

Van, aki színészként ismeri és kedveli, mások poétaként, néhányan pedig költő-színészként vagy éppen színész-költőként. A hazai színházi világból több tollforgató ember megdobogtatta eddig is a néző-olvasó szívét, visszaemlékezéssel, értekezéssel, költeménnyel, illetve szépprózával, s rokonszenves az olyan művészeti közélet, amely a literátori nyíltságot és alakító kedvet értékelni tudja, s az olyan szerző, aki egyszerre több művészeti eljárás-

ban, művészetben is elköteleződik. Versíró színész számos akad, szerethetők is, de Lukács ennél több, még csak nem is a kötetek száma miatt. Lukács Sándor költőként is számon tartott, idestova harminc-negyven éve; emlékezzünk rá, Kálnoky László volt az először, aki indulásakor fölhívta rá a figyelmet, és nem engedte, hogy színészi mivolta, kedveltsége alapján becsüljék meg.

Az elűzött álom címet kapott (nyilvánvalóan országjáró) program az ötödik, összegyűjtött műveket tartalmazó kötetből (is) ad ízelítőt. Lukács azzal a javaslattal állt elő, hogy néhány általa jellemzőnek gondolt verse segítségével, egy-kettő karakteres vonás megmutatásával fölvezolja a pályáját, a színészi, a költői és a magánéletét, s a szavaltatok közben vallomásos mondatokkal idéz meg jellemző életeseményt, mestert, előadást, utazást, családi történetet. Az egyszerű struktúra előnyére vált a versi gondolkodás megjelenítésének és a versek közé ékelt, hol irányt mutató, hol rezignált mondatoknak. A közönség reagált ezekre és azokra is. Morajlott, nevette, felszisszent, visszafogta a lélegzetet.

A verses pályaképe való betekintés sokaknak bizonyosan élményt nyújtott, s utána keresnek a hol rímes-strófás, hol kötetlenebbül áradó verseknek, illetve a szerző kötetének. A résztvevők java a város intézményei teremtette költészeti alkalmon ritkán láthatók, ez pedig azt jelzi, hogy az irodalmi estek jellemző nézőszámainál jelentősebb a lírakedvelők helyi tábora. Kétségtelen, a lukácsi költészet befogadásához könnyebb eljutni, mivel főképpen a hagyományosan fanyar, intellektuális, a saját érzelmek univerzumát feltáró, a középnemzedékből éppen kilépők képviselte kortársi irányhoz tartozik, s az ilyen élvezéséhez és értékeléséhez egykoron még sok segítséget kapott a most középkorú s annál idősebb emberekből verbuválódott közönség. Az is izgalmakra adott okot és kíváncsisággal töltött el sokakat, köztük engem is, milyen a verseket úgy interpretálni, hogy azonos a szerző és a versmondó, pláne hogy ez utóbbi előadói vértettségé bizonyított. A fennköltiségektől magukat távol tartó szövegek természetük szerint hangzottak el, távol minden színpadiasságtól, harsányságtól, de értelmezve, követhető és az üzenettel azonosultak.

Géczi János

Nektek, veletek, itt

A hetedik. Hamvas Béla és József Attila találkozásai.
Nyitrai Tamás előadása, 2018.
január 26. Recercare Régizenei Műhely, Dubniczay-palota

E„[V]égső soron minden (...) megértés önmegértés”, ugyanakkor a „helyes megértésnek óvakodnia kell az ötletek önkényes-

ségétől”, így aztán aki „egy szöveget meg akar érteni, az sokkal inkább kész engedni, hogy a szöveg mondjon neki valamit” – sokféle módon vonatkoztathatók ezek a gadameri passzusok a nyelvész Nyitrai Tamás előadására. A cím két gondolkodó és író, Hamvas Béla és József Attila dialógusát ígérte, de ennél (és a mitikus világnézet, kozmológia időnként közhelyszerűvé váló, motivikus megidézésénél) többet nyújtott: magunkkal engedett találkozni. Azokkal az előfeltevéseinkkel, amelyeket a világ megismerhetőségéről, a költészet funkciójáról, illetve a befogadás módjairól vallunk. Mindezt persze csak akkor, ha engedünk a mediátor unszolásának, és bekapcsolódunk az általa vezetett olvasási-megértési gyakorlatba („utazásba”, jött először az ujjam hegyére, és nem kétséges, az előadónak tetsző metafora lett volna...). Be kell vallanom, ez nem mindig volt könnyű, és nem csupán a szokványos, passzív médiafogyasztói állapot tehetlenségi ereje miatt. Nyitrai Tamás komoly tájékozottsággal, emberismerettel, kellemes orgánummal ragadta magához a figyelmet, ám magabiztosságában, a hatásosságot kiszámító fellépésében önkéntelenül is kilépett az általa megvont szereplehetőség határai közül, mesterkéltége pedig az est egy-egy pontján éppen a találkozás ellen hatott, hiszen vele szemben ülve kellett megpróbálnia a hallgatóságnak tőle függetlenül „költőien lakozni”. Persze komoly szerepdilemmákat is felvet szellemi élmények efféle közvetítése; talán az előadó már kellően sokszor találkozott ilyen helyzetekben ahhoz, hogy számára valóban szereppé váljon tevékenysége. Mégis, ez a tapasztalat inkább növeli a közvetítő felelősségét: az előadó-művészet önkényességet csempészett a folyamatba, a saját olvasatok néhol provokatív felvezetése megzavarta a szövegekkel történő szembesülés intimitását.

Mi is történt valójában? Az utókor befogadói tevékenysége kérdezett vissza, kezdeményezett beszélgetést szerzők és szövegeik között? Intertextuális áthallások hálózatába engedték magunkat belebonyolódni, eltekintve az egymástól esetenként nagyon különböző ismeretelméleti kiindulópontoktól? Kulcsszavak mentén (re)konstruáltunk egy lehetséges világnézetet, pontosabban a világról való tudásunk egy lehetséges rendszerét? Emblémaszerűen felvillantott szövegekre rácsodálkozva belenézhattunk a kultúra mélységeibe és magasságaiba, hogy aztán érdekes élmény nyel menjünk haza, mint a várkútba tekintő vagy egy kilátótoronyból a tájat felmérő megfigyelő? Vagy egyszerűen (és egyáltalán nem magától értetődően) megtapasztaltuk a metaforikus szöveg elemi hatását képzeletünkre? Alanyai lettünk a költészet gyakorlatának?

Ezekre a kérdésekre azóta sem találok a válaszokat. Igen izgalmas volt például, ahogyan Dante *Isteni színjátékának* részlete olaszul is elhangzott, majd két magyar fordításban is – találkoztunk egy kiváló szöveggel. Eközben azonban rendre a létezésre irányultak a reflexiók, és ez kiemelt a közvetlen nyelvi tapasztalás közegéből. Nem mindennapi

időkonceptiók formálódtak előttünk, a nappal káprázataival szembesített, a létezés elemi élményét nyújtó sötétségtől kezdve az abszolút jelen pontszerűségén át a rá merőlegesen érkező tudattalan horizontális időbeli kiterjedéséig. Csakhogy itt a husserli fenomenológia időfelfogása és a létre reflektáló egzisztencializmus került át a köznapi elmélkedésbe, elkerülhetetlenné téve a bölcséleti tézisekre való naiv (éppen ezért avatatlan) rácsodálkozást. Nyitrai Tamás a metaforákon és a szimbólumokon túl a költői szöveg másik médiumát, a hangzó nyelvet is megelevenítette, bevonva a közönséget is egy versalkotás performatív-rituális eseményébe. Közben pedig végig megfjétről vagy éppen a megfjéetés, a megértés lehetetlenségéről beszélt, mintha a józan halandó nem részesülhetne a poézis misztériumból, akár a megidézett delphoi jóda látogatója, aki kéri és kapja, de nem teremti saját jóslatát.

Egymással feszültségben álló célkitűzések, egymást kioltó viszonyulások és szerepek közé sodródott a hallgatóság, hol az analizáló, önmagára is tudatosan reflektáló megértetés, hol a transzcendens létélménybe történő esztétikai-metafizikai beavatás célpontjaként. Végig ott motoszkált bennem a kérdés: mit kezd ezzel a profeszszionális értelmező? Aki kijelöl magának egy stabil pontot a megértéshez, amelyből igyekszik kifordítani a műalkotások világát. És vajon mit kezd ezzel az érdeklődő olvasó? Aki a műalkotástól vélhetően azt várja, hogy legalább átmenetileg szüntesse meg a mindennapok folytonosságát, és egy igazibb életvilág lehetőségével szembesítse. Talán az előbbinek egyszerűen hagynia kell, hogy a sokat vizsgált szöveghelyek maguk szóljanak, hallassák ismét hangjukat (még ha mediátoron keresztül is), és így a tudós értelmező is a szöveg „másik oldalára” vetődjön. Talán az utóbbinak rá kell irányítania a figyelmet arra, hogy a költői szöveg világa is egy valóságból építkezik, és a két szféra (nevezzük realitásnak és fikciónak) nem hogy nincs élesen elhatárolva, de egymásból nyeri létét, így aztán megismerhetőségét is.

Mindenesetre olyan ez, mint az előadásban szemléletesen felidézett pókháló fölüllemelkedése önmagán: önmagából épülő más minőség, amely tehát egyszerre feltételezi saját eredendő tudásunkat, tapasztalatainkat, ám azok radikális átrendezését, újraalkotását is. Hamvas Béla és József Attila megrendezett találkozásai minden színpadiasság, belső feszültség és inkoherencia mellett is a megértés furcsa, esetenként zavarba ejtő eseményét segítették elő. Azt hiszem, világossá vált, hogy a megértés korántsem jelenti a megoldás megtalálását, ritkán eredményez megnyugtató állapotot, gyakran önmagunkkal szembesít, ám éppen ezért segíti a továbblépést. Ha pedig belegondolunk abba, hogy a megidézett alkotók kivül még mennyi mindenkiel találkozhattak – akár ismeretlenül, észrevétlenül is – az előadás résztvevői egy hétköznapi estén, már várjuk is, mikor lesz lehetőségünk újra dialógus(ok)ba bocsátkozni.

Simon Gábor

Minden út Kosztolányi- hoz vezet

Arany Zsuzsanna: *Kosztolányi Dezső élete*. (Osiris Kiadó, Budapest, 2017.) Könyvbe-
mutató az Utas és Holdvilág
Antikváriumban, Veszprém,
2018. január 24.

A nemrég megjelent *Kosztolányi Dezső élete* című kötet szerzőjével január végén volt szerencséje Veszprémben is találkoznia az olvasóközönségnek. Az Osiris Kiadó gondozásában megjelent, közel hétszáz oldalas kötetéről Arany Zsuzsanna, a kötet szerzője és Brassai Zoltán irodalomtörténész beszélgetett.

A közel másfél órás könyvbemutatón az érdeklődők a következő kérdésekre kaphattak választ: hogyan merült fel az ötlet a szerzőben, hogy egy ilyen impozáns terjedelmű kötet megírására vállalkozzon, milyen módszereket alkalmazott a kutatás során, és mi volt ezzel a tulajdonképpeni célja? Létezik-e hiteles életrajzi mű? Mitől függ a hitelesség? Min áll vagy bukik egy ilyen könyv megírása, és egyáltalán: mire kell odafigyelnie egy biográfusnak, ha hozzáfog egy életrajz megírásához?

A szerző bevallotta, hogy először egy Kosztolányiról szóló tanulmánykötet kiadásán dolgozott (*Isten bálján. Kosztolányi-tanulmányok*, 2011), és csak később merült fel benne a monográfia megírásának ötlete, amire munkatársai és tanárai biztatták leginkább, végül belevetette magát a munkába, és vállalta ezt a csaknem tizenhárom évig tartó munkát. A kéziratok, levelezések, naplóbejegyzések kutatásán túl a történelmi háttér alapos tanulmányozása jelentette a munka legfontosabb vonulatait. Így került szóba a kávéházi rituálék szerepe, az író kórházi ágyán írt feljegyzései, a munkatársaival és a feleségével való viszonya, illetve a kortársak véleménye Kosztolányiról.

Arany Zsuzsanna véleménye szerint Kosztolányi egy olyan állandó nyomásnak, belső feszültségnek volt kitéve, ami leginkább az újságírói munkájára volt hatással. Gondoljunk csak a radikális *Új Nemzedék*-ben vállalt szerepére (például a *Pardon...* rovatra, amit Kosztolányival azonosítottak), amivel kortársai körében hamar az erélyes kritika szimbólumává vált! Emellett szóba került az Ady-revizíó is. A szerzőnő szerint tévesen használják a szakirodalomban a „pamflet” meghatározást arra a szövegre, melyet Kosztolányi írt Ady halálának évfordulójára, hiszen az egy komoly, kidolgozott tanulmány volt, természetesen némi érzelmi felhanggal átítatva; de semmiképpen sem egy parodisztikus, Adyt lejárató írásmű. Kosztolányiban mindig is élt egyfajta kultúrmisszió, kossuthi magyarságtudata vezé-

relte tetteit, megvetette az álhumanistákat és tagadta a politikai érdekeket kiszolgálókat. Ennek tudható be minden bizonnyal az is, hogy sokan nem kedvelték őt szerzőtársai közül. Ő volt az a PEN Club-elnök, aki igyekezett minden adottságával a magyar irodalmi értékeket a nemzetközi berkeken belül is képviselni és dicsőíteni.

Az est folyamán szó volt arról is, hogy az író milyen látja Kosztolányit, hova tudná elhelyezni a nemzedékén belül. Erre ő azt felelte, hogy szerinte Kosztolányi külön bolygó, nagyon olvasott, valóban sokoldalú szerző, aki meglehetősen érzékeny és munkamániás volt. Egyszerre nyelvész, filozófus, író és költő. Naphosszat dolgozik a szerkesztőségben, éjjelente színházi kritikákat ír, rendszeres olvasója a külföldi lapoknak, és hogyha ideje engedi, még angol nyelvtanfolyamokra is ellátogat. Annak, hogy viszonylag korán meghalt, Arany Zsuzsanna szerint köze van a munkamániájához (a betegsége mellett). A század eleji sajtóéletben ugyanis kemény harc folyt a megélhetésért, minden eladott lap számított, így ebben az időszakban különösen fontos volt, hogy milyen cikkek kerültek a hasábkra. Az állandó versenyhelyzet és az akkori katonai diktatúrák következtében rengetegen lettek öngyilkosok, sokan harmincéves korukra „kiégtek”, és korán meghaltak.

A beszélgetés talán egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy miben különbözik az új életrajzi kötet a korábban megjelentektől. Arany Zsuzsanna elmondása szerint ma Magyarországon a regényes életrajz van inkább előtérben, szemben az angolszász mintával. Amíg itthon egy-egy monográfia műelemzésekből, egy általános pályaképből, néhány életrajzi adatból és hatástörténetből áll, addig az angolszász minta történelmi kontextusba helyezve igyekszik egy egész élettörténetet ábrázolni. Hogy mitől lesz hiteles egy ilyen kötet, az nagyban függ a források mennyiségétől és minőségétől, a kötet elbeszéléstechnikájától (kronologikus vagy retrospektív), az író rekonstruáló képességétől, valamint a fiktív elemek számától. Arany Zsuzsanna írás közben arra törekedett, hogy ne egy romantizált regényt írjon, hanem a különböző tudományterületek (esztétika, filozófia, pszichológia, filológia stb.) nézőpontjainak segítségével olyan portrét tárjon az olvasó elé, ami segít megérteni, hogy Kosztolányi „milyen korban élt e földön”. Felvetődik a kérdés, hogy ez a kötet mennyiben változtatja meg a Kosztolányiról élt uralkodó felfogást.

A beszélgetés végig jó hangulatban telt, remek kérdések hangzottak el a könyv megírásával kapcsolatban, a szerző mintegy előlegként is lerántotta a leplet pár tévesen berögzült, Kosztolányi életével kapcsolatos vélekedésről (például hogy Kosztolányiné olyannyira odaadó feleség lett volna). Összességében nagyszerű, jelentős kötetet vehet kézbe a magyar irodalom iránt érdeklődő olvasó, mely hamar hasznos formálójává válhat a magyar irodalmi műveltségnek.

Fehér Judit

Emlékezet- politika, pornó és Véresmajor

Író-olvasó találkozó Zoltán
Gáborral. A magyar kultúra
napja, Veszprém, Eötvös Ká-
roly Megyei Könyvtár, 2018.
január 19.

A Zoltán Gábor írói tevékenysége meglepően perifériára szorult. Ez kézzelfoghatóvá vált az esemény alatt, amikor is az üres széksorokkal szemben leült a regényíró egyedül. A könyvtár ugyanis nem biztosított az alkotónak beszélgetőpartnert az esthez, így szinte kiindulópont nélkül vágott bele az önálló estbe a maroknyi emberrel együtt. Zoltán Gábor maga is elismerte az est elején, hogy bár jól fogadták a könyvét (*Orgia*), mégsem vert akkora port, hogy hasonló eseményekre invitálták volna. Az alkotónak ugyan láthatólag nem volt szüksége mankóra az esemény során, könnyedén vágott az általa elképzelt témába, de a távoli indítás és sűrű csapongás egyértelműen az est levezetésének hiányán alapult. Az írónak ugyan több regénye is megjelent már, mégis a legnagyobb vagy talán az egyedüli figyelem a 2016-ban megjelent *Orgiára* irányult. Az aktivizálódó közönséget is leginkább ez érdekelte.

Zoltán Gábor a Városmajorban nőtt fel (a könyv munkacíme *Véresmajor* volt), és rátalált egy keresztény gyáros történetére, akit a nyilasok zsidóbújtatás miatt elfogtak, majd a városmajori nyilasházban megkínóztak. Egy idő után belátta, hogy meg kell írnia ezt a történetet. Ebből lett az *Orgia*. „Könnyen olvasható, de nem egyszerű”- vetette közbe az egyik résztvevő, a regény nyelvezetére és történetére utalva. A mű tömörségével és stílusával még a legszörnyűbb tetteket is elidegeníti az olvasótól. Ezt fel is rótták az esten az alkotónak, aki kiemelte, hogy nem volt szándéka bizonyos jelenetekkel konkrét érzelmet kicsikarni az olvasóból. A pornográfia „vádját” is könnyedén hárította: „egyáltalán nem vált ki az emberből konkrét erotikus hatást, ez nem célja a könyvnek”. Szintén egy résztvevő vetett fel egy igen erős kérdést, melyre az idő hiányában (vagy talán más okból) szintén nem tért ki Zoltán Gábor kielégítő mértékig: „Egy helytörténeti kutatás eredményei a Balaton-felvidéken azt vizsgálták, hogy a második világháború befejezését követően, a rendszerváltás után az adott települések hogyan emlékeznek vissza. Ennek nagyon kézzelfogható objektumai a második világháborús emlékművek, oszlopok. Érdekes, hogy azt találtuk, hogy számos helyen hősként nevesítik az elesetteket. Illetve csak azokat válogatják fel az emlékműre, akik katonák voltak. A munkaszolgálatosok, elhurcoltak nem

annyira vannak ott. Találhatunk egy-két helyet, ahol nem hősök, hanem „áldozatok” vannak kiírva. Ahol rákérdeztünk, ott kiderült, hogy a településen belül igen komoly belső konfliktusok voltak, hogy az áldozati felírás megmaradhat-e, vagy hősnek kell lenni. Vagy éppen a zsidóknak van-e helyük az emléktáblán, hiszen ők más vallásúak, másként emlékeznek, vagy ha már felkerülnek, kell-e mellé egy hatágú csillagot vésni, és az ember elgondolkodik, hogy a történelmünkben az emlékezet és az örökség hogyan szűrődik bele, és hogyan alkot egy újfajta történelem-szemléletet”. Zoltán Gábor ezzel kapcsolatban megemlítette az emlékezetpolitika hiányosságait, hogy nincs egy egyezményesen elfogadott módja, hanem harcok vannak. Egy rövid, ám hatásos anekdotával szemléltette: „A 12. kerületben botlatókövet helyeztek el. Két napig se volt ott ez a kis tábla, és elvitték onnan, mondván, hogy ne zavarja a lakosokat. És légvonalban 100 méterre van egy óriási nagy turul-szobor, amire neveket is írtak, és nem lehet pontosan tudni, hogy kiknek a nevei vannak ott, mert azt a kutatást titkosították.” Bár az emlékezetpolitika, a múlt személyre (pártra, korra) szabása egy külön előadást megérne, mégis sietősen léptett túl a problémán Zoltán Gábor. A mű egy részletét Zoltán Gábor fel is olvasta a közönségnek, ehhez ő maga ragaszkodott. Bár láthatóan az ott ülők mind olvasták legalább az *Orgiát*, a felolvasás szerepe egy-egy ilyen eseményen a bemutatásnál sokkal nagyobb funkcióval hat. Hogy olvasom én, és hogyan olvassa az alkotó a saját művét? Ha a regény konkrét részeire utalva beszélünk a könyv egészéről, érdemes azt a részletet hangzóvá tenni. Megteremteni az esemény hangulatát, bevezetni a hallgatókat az író lelkivilágába. És még sok-sok elem, amit a felolvasások izgalmasabbá tesznek, megtörik a monoton monológ folyását. Épp ezekért lett volna érdemes több rövidebb szakasz felolvasását beiktatni. Az az egy rövid részlet beindította a résztvevők aktivitását, és kisebb szeminárium lett kialakulóban, kár, hogy ez már az esemény végére tolódot.

A könyvtár ötlete, hogy egy egyáltalán nem mainstream alkotót bedobnak egy nagy nevet felvonultató eseménysorozatba, jól is sikerülhetett volna. Zoltán Gábor munkássága valóban érdemes arra, hogy szélesebb közeghez eljusson. A megvalósítás, a marketing hiányosságai miatt ez sajnos nem lett hibátlan. A majdnem kétórás beszélgetés, amikor az alkotó és közönsége is sodró, értő dialógust kezdett volna folytatni, az idő hiánya miatt félbeszakadt. Hiányérzet az előadás nyomán nem maradt, Zoltán Gábor élvezettel beszélt munkájáról és a regényéről, talán egy következő eseményen a nézőkben maradt kérdések is előbújhatnak majd.

Horváth Virág

Slam-verseny? És ha nem, attól még slam?

odaLÖKött KÖLtészet,
Veszprém, Dubniczay-palota,
2018. január 11.

A 2018-as évindító veszprémi slampoetry-esemény több kérdést vetett fel, mint amire egy ekkora létszámú és ilyen sikeresnek mondható csapatnál számítani lehet.

A Dubniczay-palota ismét telt házzal vitte végig az eseményt, a törzsközönség még mindig szabaddá teszi ezeket a rendezvényekre az estéit. Jószerevel az ismerős arcok köszöntek vissza a sorokban ülve, az előtérben állva. 'F@szom az egészbe' témával indították el az új év első témaversenyét. Bár polgárpukkasztónak tűnhet ez a kontextus nélküli mondat, a versenyzők jórészt a hétköznapiakra, személyes problémákra húzták rá ezt az egyébként végtelen lehetőséget felkínáló mondatot.

A szokásos havi slamesteken nem kikötés ugyan, hogy egyéni versenyzők lépjenek fel, mégsem sűrűn találkoztunk még páros csapattal a megmérettetésen. Üde színfoltja volt tehát az estnek Lil Mama és Big Daddy performansa, akik szerelmes párként igyekeztek megfejteni a szerelem természetét. Az igazi meglepetést Éltes Erzsébet színrelépése okozta. Nemcsak azért, mert hosszú kihagyás után került újra a mikrofon mögé, hanem mert talán ez a kihagyás olyan erővel töltötte meg őt, ami ritkán csillan meg a veszprémi színpadon. Zsóka régebbi szövegei is értékes tudásról tanúskodtak, de előadasmódja sokat csiszolódott, és, ami még ennél is fontosabb, ezen az estén talán egyedül közelített úgy a verseny témájához, ahogyan az elvárható volt. Ténylegesen a „f@szom az egészbe” érzést közvetítette, és bár nagyon személyes módon, mégis kitágította, ezzel globális közeget adva a szövegnek.

Tóth Szabolcs, az odaLÖKött KÖLtészet vezetője igyekszik mindenki véleményét meghallgatni, és kompromisszumot kötni, ugyanakkor elmondta, hogy szinte lehetetlen ez a vállalkozás. „Jelenleg több mint húsz aktív slammer van az odaLÖKött KÖLtészet csapatában. Ennyi ember akaratát szinte lehetetlen érvényre juttatni.” Az eseményen viszont kézzelfogható volt a feszültség.

Az est folyamán újra és újra elhangzottak félmondatok, halkan odavetett megjegyzések. „Van értelme?” – mindezt a pontozás létjogosultságára vagy hasznára értették. Ez többrétű probléma, hiszen a slam poetry szabályai szerint, mivel ez egyfajta verseny, pontozni kell az előadásokat. De ki az, aki pontoz? Szintén az alapszabályok egyikével lehet erre válaszolni: a közönségből öt ember, akik önként jelentkeznek. A nagyobb versenyeken – országos bajnokságokon – a „zsűri”

összetételét olyanformán bolygatják meg, hogy 4 fő „szakmai” (költő, író, kritikus, előadó stb.) és a közönségből egy önként vállalkozó pontoz. Fontos hozzátenni azt is, hogy talán épp emiatt a nagyobb versenyeken a zsűri nemcsak egy pontszámmal ellátott táblát lenget, mint véleménye végző és egyetlen kinyilatkoztatását, hanem elvárta, hogy a pontozását érvekkel is alátámassza. Ez a kisebb (nem csak veszprémi) eseményeken nincs meg. Fontos ez? Egyrészt az építő jellegű kritikát bizonyos előadók kívánhatják, de ezt az esemény szünetében is megkaphatják, ha ténylegesen érdekli őket mások véleménye. Ez a veszély sok előadót nem fenyeget. Vannak, akik az előadók pontozási létjogosultságát is megkérdőjelezzik, hiszen ők ezt „szerelemből” csinálják. Miért számít, hogy lepontoztak? Ezzel visszatértünk a kiinduló témánkra: ez egy verseny.

A slam poetry egy olyan sodró áramlat, amelynek végtelen sok mellékága indult el néhány év alatt. Így tehát tisztán látszik, hogy kedvünkre formálhatjuk, és a műfaj kereteit erősen feszegethetjük, mégsem háborodik fel senki azon, hogy „eddig slam, és nem tovább”. De azt az egyet, hogy a közönségért, a közönségnek szól az előadás, nem vehetjük el a műfajtól. És hatványozottan vonatkozik ez a slam poetryre a többi művészeti ág között, hiszen azonnali, bármilyen eszközt felhasználható véleményformálást kap a művész. Jelenleg csak pontoznak. De ki is fityülhetnek? Ki is nevezhetnek? Természetesen. De nem teszik. Tiszteletből? Megszokásból? Csak pontoznak, ez az ő szavuk, véleményük, amit legalább olyan tiszteletben illik tartani, mint a slammer érzéseit. Ha már slammelünk.

Horváth Virág

Bori a Presszóban

Péterfy Bori & Love Band
koncertje, Expresszó,
Veszprém, 2017. november 24.

Ha Veszprém és november, akkor szinte biztos, hogy Expresszó és a Péterfy Bori & Love Band-koncert. 2017-ben a 10. születésnapját ünneplő együttes *Bori X* című lemezbemutató koncertjét láthattuk, hallhattuk a telt házas Presszóban. A lemez november 6-án jelent meg, de aki kíváncsi volt, és elég ügyes, az Magyarországon először egy telefonos applikáció – jelen esetben játék – segítségével minden sikeres fejezet teljesítése után új számot érhetett el az albumról már hatodika előtt is.

Az új lemez bemutatásakor nem hiányozhatott a piros körömlakk, a fekete bőrkesztyű, a rövid sort, a hosszú csizma és a hajlobogtató ventilátor, mint ahogyan a fekete bőrdzseki a világító, színes ledsorokkal sem. A közönség életkora a tiniktől a hatvanig. Nem lepődtem meg. A

színpadkép tehát a szokásos, indulhatott a buli. Boriék rögtön belevágtak, a hangulat pillanatok alatt csúcsra járt, a fiúk, a lányok táncoltak hajnalig. Finom érintések, rövid csókok, mosolyok, tánc, sör, boldogság. Szerettem, ahogy a zenészek is élvezték a bulit, ahogy a basszusgitáros Drapos Gergely végigtombolta a színpadot, Bori úszott a közönség felett, igaz, először alig mertek hozzáérni, mire megjegyezte, hogy szeretné magát biztonságban érezni. Amikor újra úsztatta magát, már jobban ment. Közben jöttek a régebbi számok is.

A közönség hálás, bár én pont nem szerettem, hogy behajolnak a hajamba.

A koncertnek jó volt a ritmusa, hol vidám, hol elgondolkodtatóbb slágerek szólaltak meg, többségében a szerelemről. A zene és a szöveg is összetéveszthetetlenül az együttes sajátja a maga alternatív valójában. Aki nem volt még Péterfy Bori & Love Band-koncerten, csak ajánlani tudom, ha egy testet-lelket felszabadító buliban kíván részt venni. Garantálom, hogy alkohol nélkül is menni fog!

Gáspár Gábor

Akik élnek, zenélnék

Esti Kornél-koncert, Budapest, Akvárium, 2018. február 16.

Február 16-án alternatív rockzenétől lüktetett a Deák tér, az Akvárium NagyHalljában a veszprémi kötődésű Esti Kornél zenekar játszott. Érdekes volt jó előre bekarikázni e hűvös, téli napot a naptárban, hiszen a jegyek már bő másfél héttel a koncert előtt elfogytak. A lelkesebb rajongóknak a szórakozóhely fogadó-jában volt lehetőségük megvásárolni az együttes lemezeit; Esti Kornél-os pólókat és egyéb termékeket is árusítottak. A hangulatot a Madrapur alapozta meg; a *Soundcheck* tehetségkutató döntősei dallamos, pörgős zenét játszottak a beözönlő tömegnek. A két fel-lépő zenekar közötti jó kapcsolatot az is bizonyította, hogy Lázár Domokos (Dodi, az Esti Kornél egyik frontembere) már a Madrapur koncertjén magához ragadta a mikrofont és a gitárt egy kö-zös produkció erejéig. Aki időben érkezett, szemtanúja lehetett a nézőtér fokozatos feltöltődésének mind lelkesedés, mind létszám tekintetében. A várva várt zenekar kezdésére fizikailag is elértük a „sold out”-tal jellemezhető közönségszámot.

A telt ház, persze nem volt meglepő, hiszen a 2006-ban alakult, eddig négy nagylemezzel jelentkező együttes évről évre népszerűbb. Nevüket Veres Imre, a zenekar egyik gitárosa ötlete alapján választották. A jól csengő s egyben kulturálisan is telített nevet a Kosztolányi Dezső novelláiból ismert, a szerző fiktív alteregójaként számon tartott szereplőtől vették át. Az eredeti-gimnáziumi zenekarként induló Esti Kornél a 2010-es Kispál és a Borz-búcsúkoncerten már előzenekarként játszott a Szi-get Fesztivál nagyszínpadán. 2013-ban olyan együttesekkel tur-nézott, mint a Vad Fruttik, a Mary Popkids és a Carbovaris. A megalakulásuk óta folyamatosan (önállóan és fesztiválok-on is) koncertező együttes dalait a rádióban is hallhatjuk, a közelmúlt-ban több akusztikus koncertet is adtak. Eddig megjelent kilenc videoklipjük elérhető a neten.

A szóban forgó pénteken az Esti Kornél teljes létszám-mal állt színpadra; Bodor Áron, Horváth Kristóf, Lázár Ágoston, Lázár Domokos, Pályi Ádám és Veres Imre kilenc óra körül vég-re a húrok közé csaptak. A srácoknak rögtön a koncert elején egy technikai problémával kellett szembenéznük: Áron mikrofon-ja nem szólalt meg az első, *Ti a rosszak, mi a jók* című dalba való belépéskor. A fiatal énekes frappánsan oldotta meg a problémát, Dodi mellé állt, s az ő állómikrofonjába énekelt sorait. A két ze-nész kifigurázta a helyzetet, így a malőr inkább volt szórakoztató, mint kínos.

Az együttes változatos setlisttel állt színpadra, a lassabb és a pörgősebb dalok jó ritmusban váltották egymást. Régebbi és újabb albumokról egyaránt hallhattunk számokat. Néhány pél-dát említve: a 2011-es *Boldogság, te kurváról* a címadó opuszt, az *Ez itt az országot* és a *Nem változik semmit*. A 2016-os, *Éjsza-ka van* című legújabb lemezükről a *Nem kár* és a *Segítség* is fel-

csendültek. A korábban említett, koncertindító *Ti a rosszak, mi a jók*, valamint a *Rohadt eső* az Esti Kornél harmadik, *Ne félj* című nagylemezéről valók. Öröm volt hallani a banda új, (a YouTube-on a koncert előtt négy nappal közzétett) *Akik élnek* című dalát. Ahogy azt Dodi egy interjúban nyilatkozta, nagyon sokat dol-goztak az új számon, munkájukat pedig szerencsére siker ko-ronázta, hiszen a két év után visszatérésként aposztrofálható új számban olyan hangon szólalnak meg, amit teljes mértékben sa-játjuknak éreznek. Az *Akik élnek* remekül szerepelt a „premie-ren”, a közönség egyöntetű ujjongással fogadta. A produkciót Benkő Bálint vizuális dizájnja is kiemelte a többi közül a koncer-ten, a ritmusra formálódó (és deformálódó) grafika a zenészek mögött villant fel. Azok, akik lemaradtak róla, a YouTube-on pó-tolhatják az audiovizuális élményt.

A hang- és fénytechnika a koncert egészét nézve (a koráb-ban említett bakitól eltekintve) színvonalas volt, megfelelt a szó-rakozóhely presztízséből adódó elvárásoknak. A három szólógitárt megszólaltató együttes kényelmesen elfért a NagyHall színpadán, így a két énekesnek bőven volt mozgástere ahhoz, hogy megcsi-nálják showt. Áron számára mégis szűkösnek bizonyultak a szín-pad határai, ő a porondot elhagyva – a nézők nem kis öröme-re – a közönség soraiban is tiszteletét tette a koncert alatt. A zenészek között megvolt az összhang, a hangtechnikus szinte együtt léleg-zett a színpadon állókkal, igazi csapatmunkát láthattunk.

E péntek estén nemcsak a Kosztolányi-alteregő inspirálta ze-nekart, hanem a közönség is példásan szerepelt. A gyorsabb szá-mokra, például a *Szerelemre* extatikus tombolás volt a felelet, az ezer torokból feltörő „Boldogság, te kurva! / Én úgysem foglak megkefélni újra!” soroknál pedig szinte a fellépőket is túlkiabál-tuk. A rezignáltabb dalok skandalálásával sem volt probléma, pél-dának okáért a *Nem kár* refrént megelőző sorai („Aztán onnan sír, hogy más lesz boldog helyettem. / És ezt eddig egyfolytába’ bevettem. / Nem eshetek újra ilyen hibába...”) után hirtelen elné-mult a zenekar, hogy a közönség egyedül fejezhesse be az utol-só félmondatot. (Ezt szándékosan nem idézem, de az Esti Kornél dalszövegeiben kevésbé jártas olvasónak javasolom, járjon utána!) A közönség aktivitását az előadók is értékelték. „Elbőgjük magun-kat mindjárt, gyerekek!” – szölt Áron, a közönségre kacsinva.

„Akik élnek, azok a tömött vonaton / zakatolnak, a semmi-be megyünk. / Szép ez a táj, és ma még / alig látszik a halál” – szölt az új dal, az *Akik élnek* refrénje. Azt hiszem, az egész közönség nevében írhatom: másfél órára a koncert is kikapcsolta a külvilá-got, egy kis időre mi is élveztük a zakatolást. Színvonalas, vagány, mégis intelligens, őszinte koncertet hallhattunk február 16-án az Akváriumban.

Górász Péter

Veszprém gazdag zenei életének egyik büszkesége az 1997 óta Gárdonyi Zoltán (1906–1986) zeneszerző és zenetudós nevét viselő, mintegy negyven, 12–18 éves muzsikusból álló vonós kamarazenekar. Az együttes hangversennyel ünnepelte jelenlegi karnagyát, a Veszprémben 25 éve került Demel Esztert, aki korábban 12 évig a budafoki művészeti iskola szolfézs tanszakvezetőjeként dolgozott, és az ottani Tücsökzenekart vezette. A veszprémi ifjúsági zenekaroknak gazdag múltja van. A Gárdonyi Zenekart és elődjét 2005-ig Dóczi Péter vezényelte. Tőle vette át a karmesteri pálcát Demel Eszter, akinek az irányításával az addig is szép sikereket elért együttes az egyik legjobb hazai ifjúsági kamarazenekarrá fejlődött. Érett előadasmódjukkal rendszeresen kivívják a szakemberek és a közönség elismerését itthon és külföldön egyaránt.

Jubileumi hangverseny

A Gárdonyi Zoltán Ifjúsági Kamarazenekar koncertje. Pannon Egyetem, aula, 2017. december 19.

Séd, 2017. tél, 40. old.

A gálakoncert meghívóján Demel Eszterről ez olvasható: „A magyar zenepedagógia kiemelkedő alakja, a Kokas-pedagógia jeles képviselője. (...) New York államban gondolkát és zeneelméletet oktatott, Dániában pedig a Kodály módszert tanította. A Carl Rogers kongresszusok rendszeres előadója. (...) 25 éve kezdett tanítani a Rózsa úti Általános Iskolában, ahol a dalosjátékok és szolfézs oktatása mellett Tücsökzenekart alapított. Talán nem közismert, hogy Carl Rogers (1902–1987) a személyközpontú pedagógia megteremtője volt. Tanításai Magyarországon az 1970-es évek végétől terjedtek el. A zenepedagógiában ennek az alternatív képzési irányzatnak a bevezetésében és elterjesztésében a Kodály-tanítvány Kokas Klárának (1929–2010) volt kiemelkedő szerepe. Demel Eszter zenetanári, ezen belül zenekar-vezetői munkájában az ő tanítása szerint dolgozik.

A jubileumi koncert előtt köszöntők, laudációk hangoztak el. Vándorfiné Fülöp Mária Demel Eszter veszprémi munkásságát ismertette. Kováts Péter azt hangsúlyozta, hogy valódi értéket csak elkötelezettséggel, felkészültséggel és sok munkával lehet teremteni. Az előadott zeneszámok között a karnagy részletesen beszélt a mesterétől tanult zenepedagógiai elvekről: a zene aktív befogadása mélyen érinti a gyerekek személyiségét, működteti érzelmi-akaratit képességeiket és fejleszti értelmüket. A koncert során válogatást hallottunk sikeres darabjaikból. Georges Bizet (1838–1875) *Carmen*-szvitjének nyitó tételét Kováts Péter vonószekari átíratában az együttes jól adta elő. Antonio Vivaldi (1678–1741) *Négy évszak* hegedűverseny-ciklusából a *Tavaszi* nyitótétel előadásával azt igazolták a fiatal muzsikusok, hogy otthonosan mozognak a barokk korban is. Az együttes nem kísért, hanem együtt muzsikált a szólistával, Alföldi Nelli, aki a szolamát szép hangon, stílusosan és helyes értelmezéssel játszotta.

Bőven reprezentálták a műsorban az orosz baletzenét. Ezt a stílust a zenekar szereti, a műveket szívesen szólaltatja meg. Most Pjotr Csajkovszkij (1840–1893) *Diótörő* szvitjének tételei (induló, nád-

síptánc) és a *Hattyúk tava* részlete után Aram Hacsaturján (1903–1978) *Masquerade* (Álarcosbál) szvitjéből a fiatal lányok tánca és a keringő hangzott el. Bartók Béla (1881–1945) zenéjét a népszerű *Este a székyelyeknél* és a *Gyermekeknek* sorozat kánonja képviselte. Bizet egy rövid műve is szerepelt a műsorban: a *Tizenkét darab zongorára* sorozatból a 11. mű (*Petit mari, petite femme*) vonószekari átíratban, *Papás-mamás* címmel. A szólókat Alföldi Nelli hegedűn és Naszer Tara csellón játszotta. Orbán György (1947) *Bálszene Raszumovszkij grófnak* című műve bravúros előadásban hangzott el. A műsort a finnek nemzeti zeneszerzőjének, Jean Sibeliusnak (1865–1957) vonószekarra írt, himnikusan szárnyaló ünnepi lassú tétele (*Andante festivo*) zárta.

Az egyetemi aulát megtöltő szépszámmú közönség a programot nagy tetszéssel fogadta. Az ünneplésből azonban nemcsak a jubiláns karnagy és a kiváló együttes ré-

korok muzsikája. Meglepett, hogy milyen kiválóan tudnak a gyerekek „zenekarul”. Hogyan kell bevonulni, leülni, meghajolni, fogadni a publikum ünneplését. Hogyan kell indítani egy művet, és hogyan kell azt hatásosan befejezni – számítva (és kiszámítva) azt a „csöndzenét” is, amely egy valóban jól előadott mű után, a taps előtt szinte mindig megjelenik.

Számomra külön élményt jelentett az ifjú zenészek tekintete, amely a szeretetet, a lelkesedést, az együtt alkotás öröme és felelőssége mellett magabiztosságot, a „rám számíthat” öntudatát is sugallta. A produkciót a zenekar hozta létre, de önálló ifjú egyéniségek muzsikáltak saját világuk, belső törvényeik, érzelmi-érzelmi készségük, normáik és igényeik szerint. Az volt a benyomásom, hogy a Gárdonyi Zoltán Ifjúsági Kamarazenekar nemcsak kitűnő zenei együttes, de olyan jellemet alakító érzelmi közösség is, ahova érdemes tartozni, ahol örömet kapnak, ahol egymásra

szesült. Méltán illette köszönet azokat a zenetanárokat is (Bárány Zsuzsát, Csaba Ágnest, Fűke Ákost, Hornung Klárát, Lukács Adriánt, Mozdényi Györgyöt és Szabó Csillát), akik évek óta meghatározó szerepet játszanak a háttér munkában, a fiatal muzsikusok egyéni zenei nevelésében, a szólampróbák irányításában.

Az ünnepi hangverseny zenetörténeti kirándulásnak is megfelelt, a barokktól egészen a kortárs zenéig (szívesen hallottunk volna néhány rokokó és klasszikus művet is). A fiatalok nemcsak azt igazolták, hogy tudnak szépen, érett technikával zenélni, de azt is, hogy az adott művek előadói stílusát jól ismerik: pontos frazeálással szólalt meg különböző zenetörténeti

figyelnek. Az ide járók boldogabbá, szabadabbá válnak.

Engem ezen a bensőséges karácsonyváró estén – túl a szép zenei élményen – Demel Eszter szavaival az „*agape, szeretetvendégség*” hangulat fogott meg. Örülünk, hogy van Veszprémben olyan zenepedagógus, kiválóan képzett karmester, aki akarta, tudta átvenni és továbbfejleszteni a veszprémi zenélési hagyományokat. Aki érzi és érti a művészettel történő nevelésnek a verbálisnál mélyebb és maradandóbb hatásait. Köszöntjük őt, és kívánjuk, hogy legyen hite, ereje és lehetősége munkája folytatásához!

M. Tóth Antal

Kicsiben, nagyban

In minore – A Győri Filharmonikus Zenekar koncertje. Hangvilla, Veszprém, 2018. január 21.

Az elmúlt évtizedek egyik legújabb tendenciája a hangmagasság lassú, de folyamatos emelkedése, illetve a hangerő növekedése. Érdekes tapasztalni, hogy miközben a régi zenét játszó historikus együttesek visszanyúlnak az adott kor autentikus hangszereihez, lejjebb hangolják őket, és inkább a visszafogott, nem hivalkodó profizmust tekintik alapelvnek, addig a „modern” zenét játszó zenészek előadásaiuk közben már-már a végleteken is túlfokozzák az adott darab dinamikai skáláját. A 20. századi expresszionizmusban találkozhatunk talán először ezzel a szélsőséggel, gondolhatunk itt akár Boulez, Ligeti vagy mondjuk Stockhausen műveiben található „ppppppp” és „fffff” jelzésekre. Úgy gondolom, hogy amíg a zeneszerző maga írja bele a műveibe ezt a fajta extremitást, addig ez ott, az adott szituációban szerves erőként hathat. Viszont Bachot, Mozartot vagy akár Csajkovszkijt hatszoros fortéval játszani már súrolja, akár át is lépi a stíluskor határait.

Hogy miként, miért alakul napjainkban ez a dinamikai erősödés, arra csak teóriáim vannak. Vélhetően a fent említett expresszionista, zenei dadaista hozzáállás beszűrődik a korábbi korok műveinek az interpretációiba. Esetleg a mai világunk folyamatos élmény- és ingerhajszolása vezet ahhoz, hogy minél többet, minél hangosabban hallgassunk. A pontos választ nem tudhatjuk.

„Ki kell irtani belőle a banalitásokat, és játszhatóvá kell tenni néhány lejátszhatatlan részt”. Ezt a pozitívnak kevésbé nevezhető kritikát Nyikolaj Rubinstein fogalmazta meg Pjotr Iljics Csajkovszkij (1840–1893) b-moll zongoraversenyének (op. 23.) első tétele kapcsán. Mikor a szerző meghallotta a kritikát, kijelentette, hogy egy hangot sem hajlandó megváltoztatni művében, és egyúttal áthúzta a Rubinsteinnek szóló ajánlást is.

Ezzel a – mai szóval „bulvár” – eseménnyel kezdődött a b-moll zongoraverseny élettörténete. A kompozíció világpremierjén Hans von Bülow, Liszt Ferenc lányának, Cosimának az első férje játszotta a zongoraszólamot, majd Moszkvában a tehetséges fiatal zongorista, Szergej Tanyeev brillírozhatott Csajkovszkij nehéz futamain keresztül. Később maga Rubinstein is belátta tévedését.

A háromtételes kompozíció nyitótételét a zenekar rövid, nagy volumenű bevezetője indítja, mely után a zongorista hatalmas akkordjainak a kíséretében szól meg a mű főtémája. A tételben a kíséret nélküli szólószólamok aránya a szokottnál nagyobb számban hallható, ami formálási szempontból nemcsak a szólistának, de a zenekarnak és a karmesternek is komoly feladatot jelent. A második tétel ABA szerkezetében a romantika zenei világának esszenciális leképeződését találhatjuk: lírai megfogalmazások, érzelemgazdag melódiák ölelik a keringőszerű scherzót. A harmadik tétel főtémája vélhetően egy ukrán népi dallam, melyet egy dallamos második téma szakít meg, mely a mű patetikus lezárását készíti elő.

Szokolay Balázs Liszt Ferenc-díjas zongoraművész szólaltatta meg a zongoraszólamot. A művész a maga komoly, határozott, ámbar mégis kedves habitusával lépett Veszprém város Steinway zongorá-

ja mellé. Játékában ez a határozott fellépés uralkodott végig, markánsan, elképesztő virtuozitással kezelte hangszerét. Sokszor olyannyira gyors tempókat hallhattunk az előadásában, hogy keze szabad szemmel már nem is volt nyomon követhető. E sorok írója a mű hallgatása közben jegyezte föl magának, hogy a művész valószínűleg megdöntötte a zongorán egy másodperc alatt lejátszott hangok világrekordját.

A Berkes Kálmán vezette Győri Filharmonikus Zenekar méltó partnere volt Szokolay játékának. A művészek kiváló zeneiséggel, technikai felkészültséggel álltak helyt a koncerten. Sajnálattal tapasztaltam – és ezért is írtam a bevezető gondolataimat –, hogy a rézfúvós szekció túlzérelése néhol még a zongoraszólam hangjait is háttérbe szorította. Richard Strauss századfordulós zeneszerző egy humoros írásában – amit *A karmesterek tízparancsolata* néven szokás említeni – írja, (szabad fordításban idézve): „Soha ne nézz rá a harsonákra! Csak felbátorítja őket!” Mindez csak minimálisan rontotta az amúgy pozitív zenei élményt. Még több hasonló kaliberű szólistát és versenymű-interpretációkat szeretnék hallani Veszprémben!

A szünet után César Franck (1822–1890) kései, 1888-ban elkészült és 1889-ben bemutatott d-moll szimfóniája következett. A német-belga származású szerző a francia romantika egyik legjelesebb képviselője volt. Az orgonista és a Conservatoire tanára egyéni stílusával nagy hatást gyakorolt az őt követőkre. Egyik legfontosabb zeneszerzői utasítása a „modulálni, modulálni!”. A gykori hangnemváltások rendkívül színes és izgalmas harmóniai megoldásokat szülnek, ezért Franck zenéje összetéveszthetetlen a kortársaiéval. Az operától az oratóriumon át a kamarazenei műfajokig és a kis orgonadarabokig gyakorlatilag minden műfajban alkotott.

A d-moll szimfónia kétévnyi munka után készült el. A háromtételes kompozíció laza, tematikus formálásában inkább hasonlít Liszt Ferenc szimfonikus költeményeire, mint a klasszika nagymestereinek négytételes szimfóniáira. A műre leginkább jellemző zeneszerzői az eszköz a tematikus fejlesztés. Az első tétel nyitómotívuma egy, a B-A-C-H motívumra hasonlító nagyívű melódia, mely dallam később Robert Schu-

mannra jellemző módon szélesedik egyre nagyobb ambitusra. A második tétel virtuózan egyesíti a lassú és a *scherzo* tételpárt, melyet a rendkívül színesen hangszertel szonátaformájú zárótétel követ.

A veszprémi előadásban a fent már kifejtett probléma volt szintén hallható. A Hangvilla akusztikai körülményeihez kevéssé tudott alkalmazkodni a zenekar hangerőben, így a *forte* állások sokszor inkább bántóak, mint őszintének tetszőek voltak. Berkes Kálmán fölényesen birtokolta a zenei anyagot, mely a precíz, apró mozdulatokban nyilvánult meg. Láthatóan összehangolt, igényes munka folyik a Győri Filharmonikus Zenekarnál. A zenekar hallhatóan könnyen szólaltatja meg a karmester instrukcióit, ez leginkább a már sokszor említett *forte* állásoknál volt megfigyelhető. Berkes Kálmán minimális mozdulataira a zenekar elementáris erővel játszott emelt hangerőn és *piano* is.

A második tétel elejéről kiemelendő két mozzanat. Valószínűleg a terem páratartalma miatt lehangolódott a hárfa, amit a szünetben a művész nagy gondal előre behangolt, így közel negyedhangos eltérésben szólalt meg a zenekarhoz képest. Abszolút pozitív élmény volt viszont a tétel elején megszólaló angolkürt- és vadászkürt-szólok minősége. Mindkét művész érzéki hangon, pont odaillő mennyiségű vibratóval énekelt a hangszerén, öröm volt hallgatni.

A Győri Filharmonikus Zenekar „betörése” a veszprémi komolyzenei életbe minden bizonnyal pozitív visszhangot vált ki a város koncertlátogató közönségében, illetve szintén pozitívan hat az „itthoni” produkciók minőségére is. Az ország jelenleg egyik legfelkészültebb zenekara ebben az idényben még kétszer fog a Hangvillában zenélni. Március 27-én (Veszprém Város Vegyeskara is közre fog működni a koncerten), illetve május 11-én Kobayashi Ken-Ichiro vezényletével hallgathatjuk őket. Reméljük, hogy a legközelebbi koncerteken a hangerő miatt már nem kell aggodnunk, ugyanis ezt leszámítva igazán izgalmas, maradandó élményben volt része a hallgatóságnak. Szeretettel és érdeklődéssel várjuk vissza a győrieket Veszprémbe!

Lukács Elek

Beethoven, Baráti

A 2017–2018. évi Mendelssohn-bérlet II. hangversenye, Hangvilla, 2018. február 7–8-án

Veszprém legjelentősebb zenei együttese, a Mendelssohn Kamarazenekar az idény második bérleti hangversenyét Beethoven zenéjének szentelte. A D-dúr hegedűverseny és a VII. szimfónia hangzott el. A koncert második részében a Beethoven-szimfóniát a versenymű szólistája, Baráti Kristóf vezényelte.

A Mendelssohn Kamarazenekar 2017/18-as bérleti kínálata még az eddigieknél is gazdagabb. Az öt hangversenyből álló sorozatban a magyar zenei élet kiválóságai lépnek fel. Most Baráti Kristótot hallhattuk, a 2015-ös I. Auer-fesztivál után immár második alkalommal városunkban. Nem lehetünk eléggé hálásak Kováts Péternek, a Mendelssohn zenekar vezetőjének, hogy a világhírű művészek veszprémi szereplését segíti, és előadásukban élvezhetjük a zeneirodalom legnagyobb alkotásait.

A Hangvilla közönsége kivételes eseményként készült a Beethoven-koncertre. A várakozás nemcsak az ünnepelelt hegedűművésznek szólt, de a zenekarnak is, amely mind gyakrabban lép fel nemcsak vonós kamaraegyüttesként, de fúvós és ütőhangszerekkel kiegészült szimfonikus zenekarként is. Vártuk, hogyan szólnak a zeneirodalom egyik legnagyobb hegedűversenyében a szólista zenei partnereként. És hogyan tudnak megfelelni a VII. szimfóniában? Két ilyen, zeneileg és technikailag is igen nehéz Beethoven-opusz bemutatása a legnagyobb zenekarokat is próbára tenné.

A hangverseny első felében elhangzott D-dúr hegedűverseny (Op. 61.) előadása alkalmat ad a szólistának arra, hogy maradandó művészi értéket teremtsen. Ez a mű csak elmélyültséggel, alázattal, befelé fordultsággal, a zenében való feloldódással adható elő hitelesen. Baráti Kristóf hegedülését az tette felejthetlenné, amit a vele készített riportban így fejezett ki: „Beethoven nem a saját személyére fókuszálva közvetít gondolatokat az emberről, ha úgy tetszik, fölülről próbálja láttatni az emberi létünket.” Ez az a képesség, ami Goethe szerint „isteni bennünk”. Égi ajándék, ami beágyazódik a művész lelkébe, és belőle szépség születik. Az így megszólaló zene nem egy mesterhangszeren akkurátusan interpretált művészi teljesítmény, hanem maga a zene.

A hegedűverseny első tétele (*Allegro, ma non troppo*) szokatlanul hosszú. A háromtételű, mintegy 45 perces hegedűversenyből több mint 25 perces első tétel zenei szövete látszólagos egyszerűsége ellenére összetett, gazdag és változatos. A négyperces expozícióban a témaként felhangzó puha üstdobütések adják meg az alaphangulatot. Majd kezdetét veszi a zeneirodalom egyik legszebb és legbensőségesebb zenei párbeszédhálója, úgy is mondhatnánk, hogy intim gondolatcseréje részben a szólóhegedű és a zenekar, részben a zenekar egyes hangszerei és hangszercsoportjai között.

A második *Larghetto* tétel lehetőleg gyöngéd ária jellegű hálaadás, áhítat. Az áradó dallamot sohasem a szólóhegedű játssza, a zenekar hangszerein szólal meg. A szólista inkább körbefonja, variálja a témát, szinte fantáziál róla, vagy kommentálja azt. A tétel végén a zenekar akkordlevezései, majd a hegedű trillája és a rövid kadencia után szünet nélkül (*attacca*) szólal meg a III., *Rondo, Allegro* zárótétel, amelynek fő témáját a szólóhegedű mutatja be. Itt is fontos szerepet kapnak a fúvós hangszercsoportok. A körtánc téma mindig más formában jelenik meg. A bravúros hegedülésre, a rondó téma variálására, az eltérő hangulatok bemutatására lehetőséget adó kadencia után a hegedűverseny hatásosan zárul.

A siker óriási volt. Ráadásul Baráti Kristóf először Eugène Ysaÿe (1858–1931) belga hegedűművész 1923-ban komponált szólószonátáiból a George Enescunak ajánlott *Balladát* (Op. 27., Nr.3.) adta elő. Számomra ez az Ysaÿe-szonáta jelentette a hangverseny csúcspontját. A második rövid ráadás, Bach E-dúr partitájának *gigue* tétele volt.

A zenekar a szólista partnereként jól játszott. Úgy éreztem azonban, hogy teljesítményüket tovább javíthatta volna egy karmester, aki egységes egészé tudta volna összefogni a szereplőket (a szólistát és a zenekart). Nélküle az együttműködés időnként esetlegesnek és óvatosnak tűnt. Az együttes néha inkább csak kísért, és követte az eseményeket. Az egyébként jó előadás nem győzött meg arról, hogy Beethoven hegedűversenyét szabad karmester nélkül előadni.

A szünet után Beethoven egyik legismertebb, nagy előadó-apparátusra komponált zenekari művét, a VII., A-dúr, Op.

91. szimfóniát hallottuk. Az együttest Baráti Kristóf vezényelte, rendkívül dinamikus. Előadói koncepcióját indokolja, hogy a mű mind a négy tételére a sajátos táncos ritmika, az egy hosszú és két rövid hangból álló ritmusképlet, a daktilus jellemző. A szimfónia zenei világa rendkívül gazdag és sokarcú. Az I. (*Poco sostenuto*, kissé vontatottan) tétel ünnepélyes, ábrándos, érzelmes indítótémái, a mérész és változatos modulációk, a dinamikai gazdagság, a drámai megtorpanások, a basszusok síri piánói felett a hegedűk sejtelmes kantilénája bőséges lehetőséget nyújtott a zenekarnak arra, hogy gazdagodó előadói eszköztárából újabb és újabb színeket tárjon elénk. A II. (a tempójelzés szerint *Allegretto*) tétel bennem nem egészen úgy él, ahogy az Baráti Kristóf dirigálásával most elhangzott. A szinte pattogóan, középerős dinamikával és gyors tempóban előadott tételben alig találtam rá azokra a zenei csodákra, amelyek ezt a tételt a mű 1812-es bécsi ősbemutatója óta máig olyan népszerűvé tették. Kevésbé valósult meg a brácsák és a csellók bensőséges, fájdalmas, zsolozsmaszerű indítása, a hegedűk finom és érzékeny dinamikai fokozása, a moll utáni derűsebb A-dúrba váltás vigasztalása, a lelki enyhülés, az egész tétel visszafojtott, szinte balladaián sötét hangvétele, a tétel végi megtört búcsúzás. A túl gyorsan előadott II. tétel után a *Presto* (nagyon gyorsan) tempójú III. tétel már nem lehetett eléggé pezsgő és eleven, és a kevésbé gyors (*Presto meno assai*) trió kontrasztja is elsikkadt, kevésbé volt karakteres. A IV. (*Allegro con brio*) tétel azonban remekül sikerült. A zenekar tökéletes tempóban, tűzzel, fergegetes jókedvvel muzsikált, és valódi bacháni, orgiaszerű népünnepelel-hangulatot teremtett. Itt (Tóth Dénes szavaival) valóban a „fékevesztett energiák dithirambikus tombolásáról”, Romain Rolland szavaival „a ritmus orgiájáról”, Wagner szerint „a tánc apoteózisáról” volt szó. Beethoven maga így írt erről: „Bacchus vagyok, aki a fenséges nektárt főzöm az emberiség számára. Én adom az embereknek a szellem isteni örületét.”

Beethoven hegedűversenyének és VII. szimfóniájának 2018. februári előadását bizvást tekinthetjük városunk zenei élete fontos eseményének. Baráti Kristóf muzsikálása ismét lenyűgözte Veszprém zeneszerető közönségét. A kibővített Mendelssohn Kamarazenekar a nagynevű vendégművész méltó partnere volt.

M. Tóth Antal

Kortárs mozi. Nem minden mozi „kortárs”? – kérdezhetnénk. (Kivéve persze a filmmúzeumot, ami már nincs is...) Van e szónak egy sajátos művészeti értelmezése, miszerint mai kérdésekre vagy örök, nagy kérdésekre születik válaszkísérlet friss, olykor kísérletező eszközökkel. Ilyennek gondolom a ma művészfilmjeit s a nekik otthont adó art mozikat. Nekünk, veszprémieknek ez a hely az Agóra filmklub, mely szerencsés utódja az 1973-ban létesült egykori Georgi Dimitrov Megyei Művelődési Központ és a honvédség kulturális intézményei (akár az Elit kávéházig visszanyúló) mozis hagyományainak.

Kortárs mozi

Filmklub, Agóra Veszprém Városi Művelődési Központ

Ha egy mondatba kellene sűríteni a bemutatást, talán így hangozna: kulturált környezet, megfelelő technika és a lehetőségek függvényében igényes filmválasztás.

A kulturált környezet nem szorul bővebb kifejtésre, a volt honvédségi Helyőrségi Klub épülete alakult át városi művelődési központtá, a felújítással modern színekkel hívogató, korszerű terek jöttek létre az intézményben, s újjászületett a mozinak otthont adó színházterem is.

A technika persze lehetne jobb, vagy a legjobb, ami nem projektoros vetítést jelentene, hanem a filmszínházak által használt digitális technikát. Mivel az intézmény nem csupán mozi, a tízmilliót is meghaladó beruházást nem lenne igazságos számon kérni. Így a filmbarátok egyre növekvő érdeklődését az intézmény magasabb teljesítményű projektor és jobb minőségű vászon beszerzésével igyekszik meghálálni.

A „lehetőségek függvényében igényes filmválasztás” három gondolatot rejt. Egyrészt a felkészültséget és tájékozottságot a bemutatandó filmek kiválasztásához, másrészt az egyre bővülő filmkínálatot, valamint a választást korlátozó filmforgalmazói gyakorlatot.

Nem lenne szerencsés letagadnom, hogy tíz éven keresztül munkám – számomra nagyon kedves – részét jelentette a filmklub szakmai gondozása. (Sőt az egykori Helyőrségi Klub munkatársaként még az előd Hemo mozit is szerveztem éveken keresztül.) Így nagyon jól látom, milyen nehezítő tényezők közt kell lavírozni, hogy kialakuljon a város filmbarátait magas szinten kiszolgáló műsor.

A magyarországi éves filmbemutatók száma 260 körülire tehető (heti 4–8 premier). Köztük a nagy amerikai stúdiók megaprodukcói, független filmesek alkotásai, az európai filmek sora és az örvendetesen növekvő számú magyar filmek. Tegyük egy kis kitérőt a magyar filmek világába. A filmfinanszírozás átdolgozásával 2010-2011-ben élte a magyar filmes

világ a mélypontot, s a közönség sem kényeztette az alkotókat. Emlékezzünk csak: 2011-ben nagy szenzáció volt a *Pál Adrienn* (r.: Kocsis Ágnes) cannes-i sikere. A film nézettsége 10000 fő körül megállt, s még jóval alatta „teljesített” Tarr Béla *A torinói ló* vagy Fliegauf Benedek *Womb* című alkotása. Rekordnak számított az előző évben bemutatott *Üvegtigris 3* nagyjából 55000 nézővel. Aztán a finanszírozási rendszer lassan működni kezdett, egyre több film született, s a nézők is „visszaláltak” a magyar filmekhez. 2017 novemberében nagy médiakampányt építettek a magyar filmek egymilliomodik látogatója köré. 1.000.000 néző magyar filmeken! Többek közt erre gondolok, mikor többször is leírom: a mozi reneszánszát éli, bármennyire is kongtak a vészharangok. A kiemelkedő nézőszámokban benne van a *Kincsem* című film 450 ezer nézővel, a *Pappa pia* 250 ezerrel, de ott sorakozik a legújabb siker: Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című alkotása, százezer körüli nézővel. S e számokban az Agóra filmklub is benne van! Sokszor „táblás házzal”! Tudjuk még, mit jelent a táblás ház? Régi színházi fogalom: a jegypénztáros a bejárat elé és a pénztár ablakába tette ki a táblát: a mai előadásra minden jegy elkelt. Legutóbb Olma Frigyes *Gemenc – az árterek világa* című filmje vetítésénél járhattak volna el így a szervezők a filmklubban. Ha még néhány néző bepottyan a vetítésre, már nehezen sikerült volna helyet találni a 300 fős nézőtéren!

Kanyarodjunk vissza az évi 260 filmbemutatóhoz. Átlag 100 alkotás kap art besorolást, ami egyben azt jelentheti, hogy érdekes lehet a filmklub közönségének. E bemutatók közt vannak az A kategóriás vagy kisebb filmfesztiválok díjazott vagy díjakra aspiráló munkái, melyeket fokozott kíváncsiság övez. Számoljunk: 100 művészfilm – és kb. 30-40 vetítési alkalom, ha az 52 hétből kivesszük a nyári szünetet és az ünnepek miatt kieső hétfőket.

Szívszorítóan kevés lehetőség marad, nem könnyű kiválasztani a havi 4-5, a filmbarátok érdeklődésére leginkább számot tartó alkotást. Szépíti a helyzetet az országos akciókhoz való csatlakozás (Országos Rajzfilm Ünnepe, Mozinet és Kinedok Filmnapok vagy épp az Országos Természet- és Környezetvédelmi Filmnapok), mely alkalmakon friss és különleges alkotásokkal bővül a filmklub programja, meghívott vendégekkel, beszélgetésekkel vagy épp játszóházzal fűszerezve. Ezen alkalmak jelentős szerepe, hogy a filmklub megszokott közönségén felül más réteget is sikerül bevonni a vetítésekre.

A filmválasztáshoz visszatérve: lényeges a hozzáférés lehetősége. Nem minden forgalmazó folytat olyan magatartást, mely gondol a projektoros filmklubokra, azaz nem teszik hozzáférhetővé filmjeiket nyilvános vetítésre DVD, illetve blu-ray formátumban vagy számítógépes link elküldésével. Azok a forgalmazók azonban, akik szem előtt tartják e szempontot, szerencsére inycsiklandó választékát nyújtják a filmeknek.

Jó érzés látni, hogy a régi „Dimitrov” legendás fszt. 8-as termének közönsége (akik a kényelmetlen székek és az alacsony terem ellenére is kitartottak), s a Hemo mozijához szokott lakótelepi filmbarátok együtt, népes tábort alkotva töltik meg hétről hétre az Agóra filmklub nézőterét. Még az sem baj, ha jelenlegi formájában nem annyira filmklub, inkább „csak” kortárs mozi. De van, és sokan igénylik, sokan szeretik a jó filmeket, s amíg az Agórában hozzájutnak, hozzájutunk, addig nincs okunk panaszra. ...de azért nagyon sokan örülnének, ha Veszprém büszkélkedne végre egy igazi art mozival!

Farkasné Molnár Csilla

(Köszönet Csuri Zsuzsannának, az AVVMK munkatársának a cikk megírásához szükséges információk megosztásáért.)

HELYESBÍTÉS

Az *Online jelenlét* című cikkben (2017. ősz, 48–48. o.) négy veszprémi kulturális intézmény online felülete, a Veszprém Megyei Levéltár, az Eötvös Károly Megyei Könyvtár, a Laczkó Dezső Múzeum és a Művészetek Háza honlapja került bemutatásra. Ezek közül tévedésből az Eötvös Károly Megyei Könyvtár régi honlapját elemeztem az új helyett, ami valószínűleg az új weboldal élesítésével összefüggő véletlen fordulatnak köszönhető. Ezért ezúton szeretném ezt a hibát korrigálni, és helyesbítést tenni, hiszen az alábbi mondat nem felel meg a valóságnak

és az új honlap jelenlegi állapotának: „A nyitóoldalon olvasható napi hírek és aktualitások azonban 2014 óta nem frissültek, ami valószínűleg az éppen fejlesztés alatt álló új honlap élesítése előtti pillanatainak köszönhető.” Az új honlap a régihez képest teljesen más szerkezetű, nyitóoldalának frissítése folyamatosan, naprakészen történik. Az egyes részlegeknél is fel vannak tüntetve az általuk szervezett rendezvények, hogy a célcsoportjuk könnyebben megtalálja. Rendszeresen a könyvajánló a friss beszerzések közül az egyes részlegek oldalán. A *Helyismeret 100 éve írták* rovata folyamatosan frissül, valamint a gyerekkönyvtár oldala is gazdag tartalmat szolgáltat, az ak-

tualitásukat veszített hírek pedig átkerülnek az archív cikkek közé.

A könyvtár új weboldalának fejlesztése és frissítése természetesen csak még inkább megerősíti a cikk záró mondatát, mely szerint „A város és Veszprém megye kulturális életében kulcsfontosságú szerepet játszó intézmények kivétel nélkül mind felismerték az online jelenlét fontosságát, valamint az információ és a tudás digitális formában történő megosztásának jelentőségét, amely weboldalaikról, azok apróbb hiányosságai ellenére is, jól kiolvasható.”

Katona Júlia

Római kori sírok Füreden

Palágyi Sylvia: *Balatonfüred római kori temetői és sírjai.*

A Balatonfüred Városért Közalapítvány Kiadványai 80., Balatonfüred, 2017.

A kellemes, Észak-Itáliára emlékeztető szubmediterrán klíma, a kedvező természeti viszonyok és a Duna menti nagy létszámú katonaság által gerjesztett vásárlóerő igencsak vonzóvá tette a rómaiak számára a Balaton-felvidéket. Az 1. század második felétől Keszthelytől Keneséig egyre-másra épültek fel a piacra is termelő villagazdaságok, amelyek a kor legfejlettebb agrotechnikáját honosították meg. A hódítás idején *glandifera Pannoniának* – makkot termő Pannoniának – nevezett provincia fokozatosan kultúrtájává változott, az egykori erdők, mocsarak helyén szőlők, szántóföldek és rendszeresen kaszált rétek virítottak. A népvándorlás viharai elsodorták a díszes épületeket és lakóikat, maradványaik a régészek kutatásai nyomán tárulnak fel.

Balatonfüred római kori emlékeiről először 1860-ban a magyar régészet atyja, Rómer Flóris tett említést a Bakonyról szóló művében. Hatvan évvel később jelent meg a *Balaton Tudományos Kutatásának Eredményei* című sorozatban Kuzsinszky Bálint professzor munkája, *A Balaton környékének archaeológiája*. 1969-ben látott napvilágot *Magyarország régészeti topográfiájának* 2. köteteként a Veszprémi járás régészeti lelőhelyeit bemutató munka. Harminc évvel később, 1999-ben pedig a Veszprém Megyei Levéltár gondozásában adták ki *Balatonfüred és Balatonarács történetét*. Ebben Palágyi Sylvia mutatta be a területről ismert római lelőhelyeket. A szerző a veszprémi múzeum régészeként, 1967-től négy évtizeden át irányította a megye római kori kutatásait, elévülhetetlen érdeme a balácapusztai villa feltárása és bemutatása.

Bár Balatonfüred közigazgatási területéről hat római kori település helyét ismerjük, ezek többsége véletlenszerűen került elő, tervásatás keretében csak két helyen folyt kutatás: a református iskola helyén megbolygatott római fürdő felszíni nyomait Kuzsinszky felmérte, és 1956–57-ben Szentléleky Tihamér fel is tárta. A siskei templomnál 1964–65-ben Valter Ilona ásátásának célja a középkori templom feltárása volt, a kutatóárkokban azonban római falakat és falfestménydarabokat találtak. A települések feltehetően villagazdaságok voltak. Ezekhez az épületekhez a téglákat nagy égetőkemencékben gyártották. Füredről három ilyen kemence ismert: a Baricskai dűlőit szőlőforgatás során bolygatták meg, a Szőlősi utcai leletmentést 1973-ban, a Fürdő utcait 1978-ban Palágyi Sylvia vezette.

A villagazdaságok lakóit természetesen helyben temették el. A kötetben a szerző a római kori temetőket és leleteiket ismerteti részletesen, minden tárgy színes fotóját is közölve. Sajnos tervásatás nem folyt Balatonfüred római kori temetőiben, csak leletmentések során tudták a régészek dokumentálni azt, amit az előkerülést követően a kíváncsi találók nem bolygattak meg. Bár a leletek alapján az első század második felétől-végétől folyamatos volt az élet Balatonfüred területén, sírokat és temetőrészleteket csak a 4. századból ismerünk. A négy lelőhely a Siske utca, a Laki dűlő, a Koloska utca és a Koloska partja. A jómódú villalakovók téglából, kőlapokból összeállított sírjaiban a halottat viseleti tárgyaival – nyaklánc, ruhatű (fibula), karperec, gyűrű – és a túlvilágra szánt ételt-italt tartalmazó kerámia- vagy üvegedényekkel, húsos csonttal, esetleg pénzérmékkel, kedvenc tárgyaival, munkaeszközeivel temették el. A gazdagság jele a siskei templom környékén talált aranygyűrű, amely bizonyára egy sírból került elő. A sírokban talált ékszerek közül külön említésre méltó a bronzból öntött hagymafejes fibula, amelynek kengyelét és lábát beütögetett mintasor és bemélyítések díszítik, és a 330–380 közötti időre keltezhető. A karpereceket a nők általában a bal karjukon viselték. Három példányt bronzhuzalokból sodortak össze, ezek keltezése bizonytalanabb, már a 3. század végén feltűntek, és még az 5. század elején is használatban lehettek. A kerámiák közül a magas, körte alakú testű, szűk nyakú, kihajló peremű, egyfülű boroskorsók a legszebbek. Ezekből is három példányt ismerünk. Általában pohárral együtt kerültek a sírba. Előállításuk magas szakmai ismereteket kívánt. Kecességüket annak köszönhetik, hogy fémkorsók másolatai. Ezért festették, illetve mázazták is a felületüket. A 4. század második felének jellemző termékei ezek. Mestermunka a siskei templomrom környékéről a Nemzeti Múzeumba került üvegcorsó is, amelynek nyakát körbefutó üvegszalak, gömb alakú hasát függőleges kannelúrák díszítik. Az eszközök között található egy hosszú, hegyben végződő vaspálca. Ez egy kézi guzsaly volt. Erre tűzték fel a nők a len- vagy kenderkócot, majd bal kezükben fogva felemelték, és jobbjukkal kihúzva egy szálát sodrással megfonták, majd az orsószárra tekercselték a fonalat. A munkafolyamatot már a görög vázaképekről is ismerjük. Eredetileg fából vagy nádból készültek, de a 4. században Pannoniában divatba jött a vasguzsaly, ami a szorgalom, a háziasság és a termékenység jelképeként gyakran került a női sírokba. A temetkezésekhez kapcsolódik az a díszes, faragott sírkő, amely a Koloska utcában került elő 1900/1901 telén, és most Balácapusztán tekinthető meg. Lelőkörülményeiből következtetve egy 4. századi sírt fedhettek le vele. Érdekessége, hogy a díszítés módja alapján a 2. század második felében vagy a 3. század elején készítették egy közeli kőfaragó-műhelyben, de akkor nem használták fel, mert a halotti feliratnak szánt mező üres maradt.

A 4. századi sírok kivétel nélkül egy-egy nagyobb temetőhöz tartozhattak, amelyeknek még bizonyára vannak feltáratlan sírjai, de a tervszerű kutatást megnehezíti, esetenként lehetetlenné teszi, hogy valamennyi lakott területen található. Ha az önkormányzat segíteni szeretné a régészeti emlékek kutatását Balatonfüreden, az önrész vállalásával támogathatná a Laczkó Dezső Múzeum pályázatát a Berek réten található három halomsír feltárására. Így az is kiderülne, hogy ezek őskoriak vagy a kora császárkorban emelték őket.

Müller Róbert

A könyvek sorsa

Mihályfi József: *A Veszprémi Túszság története*. Kiegészítette: Rupert Rezső; jegyzetekkel ellátta: Földesi Ferenc. Veszprémi Szemle könyvek 10. Veszprém, 2017. (Eredeti kiadás: Stephaneum, Budapest, 1920.)

„Habent sua fata libelli” – „a könyveknek is megvan a maguk sorsa.” A Maurustól vett idézettel mutatta be Sebő József a Veszprémi Szemle könyvek 10. darabját 2017. december 14-én, az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban. A megállapítás több szempontból is igaz a most megjelent kötetre: a Tanácsköztársaság idején, a veszprémi és Veszprém környéki, jómódú polgárok közül szedett túsók története először 1920-ban jelent meg, Mihályfi Dezső és Rupert Rezső tollából. Az 1919-es kommunista uralom a francia forradalom végét jelző túsztörvény (1799) példáját követte, mikor a helyi közösség tekintélyes szereplőit őrizetbe vette, hogy személyük garantálja az esetleges ellenforradalmi cselekmények megelőzését, ugyanis a túsók személyükben feleltek a rend fenntartásáért. Nemcsak a vörös, a barna diktatúra is használta ezt a módszert, hiszen a náci hadsereg ugyanúgy túsokat szedett Franciaországban, akik közül aztán kiválasztották a kivégzendőket, a Wehrmacht elleni merényletek sokszoros bosszújaként (sokaknak Lidice neve még ismerősebb ebben a kontextusban).

1945-ben *A Veszprémi Túszság története* szerepel a *Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek II. számú jegyzékében*, mely felsorolja a beszolgáltatásra (és megsemmisítésre) ítélt könyveket, hírlapokat, aprónyomtatványokat és zeneműveket (a lista végigolvasása egyébként tanulságos). A bezúzás után csak egy példány maradt meg a levéltárban, kevesen tudtak róla, egészen mostanáig. *A Veszprémi Szemle* Földesi Ferenc jegyzeteivel most újra kiadta

a majdnem 100 éve történt eseményeket nagyon jellemző, impresszív kiadványt. 1919 áprilisában és májusában 27 napig tartottak fogva közösségük által elismert gazdákat, hivatalnokokat és kereskedőket, akiknek egyetlen bűnük a vagyon volt, illetve feltételezett érzelmeik. A parancsot Luszti Arnold, a Tanácsköztársaság Veszprém megyei kormánybiztosa adta ki, tulajdonukat lefoglalta és használta az új vezetés.

A bebörtönzött túsok közül kettő, Mihályfi József enyingi ügyvéd és Rupert Rezső veszprémi újságíró a szabadulás után megírta a veszprémi túsok vagy ahogyan ők nevezték: a „túsórium” történetét. A leírás a mindennapok történéseit rögzíti, a sors bizonytalansága ellenére sok-sok humoros jelenet színezi az eseményeket: jó példa erre a fogházba a lábvizet behozó gyermek képe vagy a túsok szakszervezetének megalapítása, melynek segítségével cigarettához juthattak a foglyok a munkáshatalomtól. Olyan ismerős nevek bukannak fel a lapokon, mint Óvári Ferenc ügyvéd, országgyűlési képviselő, akinek a nevéhez fűződik többek között a színház megalapítása, vagy a túsoknak lelki vigaszt nyújtó Rott Nándor püspök. A helyszínek szintén érdekesek: a szabadulás első évfordulójával szolgáló „Méhes” (a Méheskerti Társbirtokossági Kör által 1945-ig üzemeltetett kuglipálya az Aranyosvölgyben), a Hosszú (ma Jókai) utca, a tűztoronyban helyet foglaló repülőgép-megfigyelő állomás – a sort még hosszán folytathatnánk, ami által kirajzolódik az egy évszázaddal ezelőtti Veszprém térképe. Pierre Nora francia történész az emlékezet helyeinek nevezi a hasonló, több jelentést is hordozó, szimbolikus elemeit a múltnak. Ezek teremtik meg egy-egy közösség önképét, identitását, a tárgyalt könyv jó alkalmat nyújt ennek újrafelfedezéséhez.

A könyvet nagyon hasznos függelék egészíti ki, két kortárs dokumentummal, névadattárral, jegyzetekkel (szintén Földesi Ferenc munkája), továbbá a korabeli fényképeket, plakátokat, írásos forrásokat tartalmazó képmelléklettel. Az így összeállított kötet mintául szolgál arra, hogyan kell egy helytörténeti munkát létrehozni, a 20. századi történelem jobb megismeréséhez, feltárásához pedig a hasonló, elfeledett szövegek felszínre hozása és megmutatása jó kiindulás lehet, országos és helyi szinten egyaránt.

Somogyvári Lajos

Mezzotinto

Péntek Imre: *Vizuális kalandozások. Vár Ucca Műhely könyvek 45.*, Veszprém, 2017.

„A művészet (...) már nem számít elitnek többé: helyettesként magára vette a kulturális azonosság reprezentációjának mindazon szerepeit, amelyek időközben kikoptak a társadalom intézményeiből. Aki ma a művészetről beszél, óhatatlanul mindazt a funkciót is érinti, amelyet ma a művészet

betölt. Bárhol jelenik is meg a művészet, a szakértőnek a rítushoz legfeljebb a maga dolgát kell hozzátennie – komoly felvilágosítóként nincs már rá szükség. Ott, ahol a művészet már nem gerjeszt konfliktusokat, csupán egyfajta konfliktusmentes teret biztosít a társadalmon belül, elsikkad az olyasféle tájékozódás igénye is, amelylyel korábban mindig is a szakemberhez fordultak. És ha már nincsenek szakemberek, akkor többé laikusok sincsenek. Mindezeket a megfigyeléseket nem teheti kétségessé az a közismert tény, hogy mind a művészet, mind a művészettudomány sosem látott virágkorát éli.” (Hans Belting)

Péntek Imre – a se nem szakértő, se nem laikus – 21. századi írásaiban hozzászól a maga dolgát életteri rítusaink világához, érezhetően azzal a szándékkal, hogy értékrendet sugalljon („Korunk nagy kihívása a szelekció... A kánon mi vagyunk.” – in: *Turistautak...*). Szövegeinek gazdag témahálózata és szempontjai anomáliákat, ellentmondásokat, hiányérzetből fakadó elvárásokat jeleznek, kiolvasható ars poeticát építenek, melynek kulcsmotívumai: a művészet nem pusztán esztétikai megközelítésének jogossága, a múlt leválthatatlanságából következő belátás igénye, egymás értékeinek megismerése, a „más” felé forduló figyelem fontosságának hangsúlyozása, a különböző (figurális és nonfiguratív) szemléletmódok szintetizálásának reménye, a kiállítás intézményének megmérettetésként való felfogása, a vidék szakmai becsületének védelme, a pannon térség szellemi integráló szerepének hangsúlyozása, az „egymást gazdagító entitások” európai párbeszédének ideája, a gyűjtemények és a városi képtárak létének, őrző szerepének fontossága, emlékeztetés a kapcsolatok, együttműködések (művésztelepek, mester-tanítvány közös kiállítások, együttgondolkodások) teremtő erejére, a „kortárs-posztmodern-sivatag”-ban a hagyomány visszahódításának, a „profán, az ateista szellemjárás, a közöny idejében” a „szent elevenség”-gel való találkozásnak a vágya, az aktuális kultúrpolitikának való kiszolgáltatottság tapasztalata. Érdekes ugyanakkor látni, hányszor bukannak fel az írásokban olyan témák, szempontok, amelyek nem feltétlenül a – pl. Németh Jánosban annyira csodált – „konok művészi függetlenség” jellemzői, mint például a művészeti, kormányzati díjak, a „szép eredmények” presztízse, a kánonba való betörés fontossága, a „megfelelő piedesztálra való helyezés” (in: Németh János, a „Föld-Ember”) elvárása, vagy annak a vetületnek a nem meggondolása, hogy egy kiállítás lehet a művészet megmentő és lefojtó közege egyszerre.

A tárlatszemlék és a portrék szemléleti, nyelvi világa teljesen más. Az előbbieket olvasva, a rengeteg név és alkotás becsületos felsorolását látva felmerülhet az olvasóban: lehet ezt mind átélni, érteni és megítélni? Péntek Imre a legtöbb alkotóról és műről próbál legalább egy tömör, többszörösen összetett mondatot írni, általa lényeginek ítélt mozzanatokot, vonásokat kiemelni. Ez helyenként imponáló, másutt formálisnak és felületességnek érződik.

A felsorolások eklektikus monotonitása éppen arról árulkodik, hogy pl. egy nyolcvan alkotót prezentáló tárlat nem annyira a művészetről, mint inkább a kultúra természetéről, egyfajta rutinról, mechanizmusról, gyakorlatról szól – és persze „szakmáról, szenvedélyről és üzletről” is. Sokkal érdekesebbnek tűntek a portrék. A Király Ferencről (*Tiszta formákkal hazudni nem lehet*), Elisabeth Ledersberger-Lehoczky szobrászművészről (*Az „itthon” és az „otthon” között*), Kotnyek Istvánról (*Újratervezés*), Budaházi Tiborról (*Fénykereső festő*) szóló szövegek kultúrateremtő alkotókról, sorsokról beszélnek izgalmas fogalmak mentén, mint: „határhelyzetből egyetemes intellektus”, „az anyag sugallatai”, „csúfondáros, tiszteletlen tisztelgés a múlt előtt”, „vizuális aszkézis”. Különösen érdekesek azok az írások, amelyekben olyan művészek világába merül vagy majdnem merül a szerző, akik érezhetően irritálják, de láthatóan mégiscsak foglalkoztatják, mint amilyen a gunyorosnak, ironikusnak érzett, „egy korcs teremtés konzum figuráit” felsorakoztató Gazdag Ágnes (*Nőművészeti attrakciók, Felfedezhető-e a múlt?*) s, még inkább „a Pokol egy bensőbb körébe” átlépő, a szociális pusztaságot a „megpeénészedett időben” „civilizációs szérű”-nek felmutató Bukta Imre (*Egy el nem bukott Bukta*). Finom lélektana van annak, ahogy hosszasan, expresszíven beszél Péntek Imre a „magas művészet” világába szerinte nem tartozó, „fragmentum”-ként, „perifériakum”-ként metaforizált Bukta Imréről.

A *Felfedezhető-e a múlt?* című írást a szerző Stendhal gondolatával zárja: „Nem az újdonság, hanem az ismétlődés okozza legnagyobb gyönyöreinket.” Sosem késő elgondolkozni azon, hogy még egy ilyen kivételes elmének sincs feltétlenül minden esetben igaza.

Vondervisztné Kapor Ágnes

Restaurátor és történész

Koncz Pál: *Papírmívesség és könyvművészet Veszprém megyében a 18–20. században.* Sajtó alá rendezte és szerkesztette Jakab Réka. Laczkó Dezső Múzeum, Vp., 2017.

Koncz Pál 1972-től 2012-ig dolgozott a veszprémi Bakonyi Múzeum, illetve a mai Laczkó Dezső Múzeum restaurátoraként. Munkája mellett széles körű kutatói tevékenységet is végzett. Szakterülete a könyvtörténet volt, ezen belül is a Veszprém megyei vonatkozású régi könyvekkel kapcsolatos, a restaurátori feladatokon messze túlmutató források feltárása. Ez utóbbit azonban a lehető legtágabb értelemben kell vennünk, mert Koncz Pált szenvedélyesen foglalkoztatta minden ide vágó részlet, a

papírt előállító malmok bérlőinek történetétől a könyvkötők működésén át a könyvek piacáig. 2015-ben bekövetkezett halála megakadályozta abban, hogy az életművét őrző tanulmányokat önálló kötetben is megjelentethesse. Életében megjelent és néhány kéziratban maradt írását most Jakab Réka rendezte sajtó alá.

A szerkesztői előszót Koncz Pál életrajza követi, majd a régi barát és kolléga, Hudi József írása következik Koncz Pál pályájáról, elhelyezve őt a könyvtörténeti kutatások szakmai mezőjében. A kötet ezt követően négy részre, továbbá egy lezáró epilógusra, illetve a bibliográfiára tagolódik. Az első rész címe *Papírmalmok és papírtörténet*, amelyben hat, 1986 és 2002 között keletkezett tanulmányt olvashatunk. A második részben, amely a *Könyvkötők és könyvkötéstörténet* címet kapta, tizennégy 1988 és 2008 között íródott tanulmány és kisebb közlemény szerepel. Az erre következő *Művelődéstörténet* című blokkban három írás olvasható, amelyek 1987 és 2008 között jelentek meg először. A záróblokk a *Restaurálás és műtárgyvédelem* problematikáját járja körül, és tíz tanulmányt tartalmaz az 1975 és 2001 közötti évekből. Epilógusként a *Sírkövek a felsőörsi református temetőből* című írás zárja a kötetet.

A könyv jól szerkesztett, egyértelmű az a szándék, amely a makrokeretektől a részletek felé haladva vezet be az olvasót a Veszprém megyei könyvtörténet részleteibe. Koncz történészi eljárásában jól kamatoztatja azt a restaurátori felismerést, hogy egy tárgy mindig történeti rétegek hordozója. Munkamódszere ennek következtében hasonlatos a régészéhez: a tárgyból következtet egy azt előállító kultúrára, a technikai megoldások fejlődésére, illetve egy társadalom viszonyrendszerének működésére. A szerző a régi könyvet s ekként: a régi papírmívességet kutatja, de ezt mindenkor nagyobb összefüggéseket keresve teszi. Miközben aprólékosan számba veszi mindazt, ami egyáltalán fellelhető, nem feledkezik meg arról, hogy bemutassa a papírgyártás ökológiai-tervezéstudományi meghatározottságát, a technikai megoldásokat, a malmok és könyvkötők termékeit, utóbbiak személyét és kapcsolatrendszerét, családi viszonyait is, egészen a gazdasági konjunktúrák és dekonjunktúrák hatásaiig.

Bár a könyv 34 írást tartalmaz, igazából mégsem tanulmánykötet, hanem egy lokális fókuszú, de problémáit mindenkor európai kitekintésben tárgyaló, monografikus igényű munka. Az, hogy ez így van, a szerkesztő érdeme is, aki elvégezte a tanulmányok finomhangolását, hogy az egyes tanulmányok ilyen erőteljesen, egységesen, monográfiaként szólalhassanak meg. Ide kíváncok, hogy a szerző tökéletesen ismeri az egyes szakmák történeti szaknyelvét, éppúgy otthon van a rég letűnt gépészeti megoldások részleteiben, mint egy-egy szakma professzionalizációjának társadalomtörténeti összefüggéseiben. Restaurátori munkásságának is emléket állít, hogy a kötetben található valamilyen ábra és rajz a szerző keze munkája. A 2017 decemberében megjelent könyv a Veszprém megyei múzeumi kiadványok

tradícióját folytatva, A/4 formátumú. A kötetet kézbe véve és annak címét önmagára vonatkoztatva joggal mondható, hogy a papírmívesség és könyvművészet nem múlt idő a megyében, a jelenben is kontinuuus tradíció.

Horváth Gergely Krisztián

Dia-dalok fénytörésben

Sziveri János *A rövid élet titka* című horvát fordításkötetéről (*Tajna kratkog života*, Meandar, Zagreb, 2017. Ford. Kovács Lea)

A Sziveri János költészetét jól ismerőknek nem okozott nagy meglepetést a közelmúltban megjelent horvát nyelvű fordításkötet. A fiatalon elhunyt vajdasági szerző verseiből készült válogatást a horvátországi Kovács Lea fordította, és a zágrábi Meandar Kiadó jelentette meg, Ladányi István előszavával. Sziveri János nevét még a magyar olvasók nagy része sem igazán ismerte a kilencvenes évekig. Ezen a kilencvenes évek elején Magyarországra való áttelepülése módosított némileg, majd pedig a költő 1994-ben posztumusz kiadott versei, amelynek gyűjteménye korántsem volt még teljesnek nevezhető. A Sziveri költészetére iránt felébredt érdeklődést elégítette ki a következő, 2011-ben készült, *Sziveri János művei* című, teljességre törekvő kötet, amely közölte a korai verseket, esszéket, képzőművészeti írásokat, illetve a költő hosszabb életrajzi vallomásait is. Az életmű szerepének felértékelődésére utalnak az elmúlt években egyre-másra rendezett szakmai tanácskozások, kerekasztal-beszélgetések, felolvasóestek. Ezek között említhető a szegedi *Múlt-alakítás* című kétnapos programsorozat, amelynek előadásaiból a *Tiszatáj* folyóirat közölt válogatást a 2014. januári számában. Ugyanilyen fontos szerepe volt a költő kanonizálásában a veszprémi Sziveri János Intézetnek is, ahol éppen egy évvel ezelőtt, a költő születésnapján vitatták meg az életmű aktuális kérdéseiről.

Kovács Lea műfordításai nem ismeretlenek a magyarországi kortárs irodalom figyelemmel kísért horvátországi olvasók számára. Nemrég ő fordította le horvát nyelvre Krasznahorkai Sántánogóját, illetve Szabó Magda *A pillanat* című regényét. Egy évvel ezelőtt pedig a vajdasági irodalom másik legendás alakjának, Fenyvesi Ottónak is napvilágot látott egy életműkötete Kovács Lea válogatásában a magyar irodalmat is népszerűsítő Fraktura kiadónál. Ilyen előzmények után különösen érdekes volt megtapasztalni azt, hogy miként szólalnak meg horvát nyelven a Sziveri-költemények.

A könyv külleme némileg meglepetést okoz annak, aki jól ismeri a költő képi

világát. A borító ugyanis nem a jól ismert fekete-fehér látásmódot követi, hanem egy meglehetősen szokatlan tónust jelenít meg, amely a türkízbe hajló árnyalattal inkább a világos tartomány szélére helyezi a címlapot. A kiadó által választott grafikai megoldás a világos színnel talán a szellemi-erkölcsi tisztaságot, az intellektuális szabadság reményét szerette volna megjeleníteni. Maga a kötet címe Sziveri egyik rövid önletrajzi esszéjére utal vissza, amely az autobiografikus összefüggések poétikai jelentőségére hívja fel a figyelmet. A versfordításokat kísérő utószó is erre erősít rá, hiszen Ladányi István a hosszabb tanulmányoknak is beillő ismertetésben az életrajzi referenciák szerepéről, ennek lehetőségeiről és lehetetlenségéről értekezik. A biografikus kontextus ismertetésével, melynek során az olvasó részletes képet kaphat a hetvenes-nyolcvanas évek vajdasági irodalmi mozgásairól, külön említést érdemel az a meghatározó értelmezési szempont, hogy a Sziveri-versek azért lehetnek fontosak a kortárs előadó-művészet számára, mert az élőbeszéd performatív képzetét is sokrétűen felidézik. Annál is inkább így van ez, mivel az alkotófolyamat Sziveri számára nem ér véget a lejegyzéssel, hanem tovább folytatódik az irodalmi fórumokon, költői felolvasóesteken (L. Ladányi István: *én (én mint én) – Sziveri János költészetéről* című kísérő tanulmányát).

A válogatási szempontokról elmondható, hogy a kötetben aránylag sok olyan szöveg található, amely az életműnek ahhoz a korszakához kötődik, amikor még az elvontabb, személytelen beszédmód tekinthető az elsődleges formateremtő poétikai elvnek. Ennek a kezdeti periódusnak a verstermése Kovács Lea és Ladányi István válogatásában (a korai hippiverseket is ideértve) valamivel nagyobb terjedelmet kap, mint a *Dia-dalok* kötetből induló, lényegesen gazdagabb alkotói korszak. Emiatt némi aránytalanság keletkezik, hiszen több olyan vers is van a kötetben, amely nem tartozik a költő legismertebb darabjai közé. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy ne lennének legalább annyira érdekesek és újszerűek, mint az erősen rímes-ritmizált szövegek, csupán arról van szó, hogy a kritika csak az utóbbi időszakban kezdett felfigyelni Sziverinek erre a sokszor (maga által is) vitatott időszakára.

A két verstípus természetesen más-más jellegű nyelvi akadályok elé állítja a fordítót. A korai versek nyelvezete látszólag egyszerűbb, mint a rímes-ritmikus verseké. De már ezekben a szövegekben is gyakran megfigyelhető, hogy két-három sor képez egy egységet, ami után formai-gondolati szünet következik. Ezek a formai eszközök szinte hiánytalanul átkerülnek a fordításba is. A horvát szöveg fogalmilag pontosan adja vissza Sziveri fontosabb szintetikus közléseit (újraegyszerű/novojednostavnih), felület-pikkelyek (ljske površine), márványízű (ukus mramora), kiterjedt mozzanatos történetrészleteit, aforizmáit (pl. az *Új ismeretlenekben*). A fordítás nem fékezi a gondolatok szüntelen áramlását, biztosítja a gördülékenységet; ha arra kerül a sor, a sorok végén kelet-

kező kihagyások, szünetek is jól ellátják feszültségteremtő szerepüket. Sziveri biblikus, archaizáló versnyelve szintén megőrződik, sokszor még fel is erősödik a fordítás a horvát nyelvben megmaradt régmúlt grammatikai idő motívált változataival (preobrazilh/átváltoztam, postadoh/lettem – *Átváltozások*). A versek mértani jelképrendszere, mechanikus távlati is jól kirajzolódnak a narancs-ciklusban, amit teljesen egészében átvesz a kötet.

Sziveri nagy ívű ritmikus versei, a *Profécia*k, a *Bábel* vagy a *Foggal, körömmel* a fordított kötetben is megtalálhatók. Éppígy a szonettek, epitáfiumként, testamentumként olvasható szövegek is kellő számban megjelennek a válogatásban. A horvát olvasó így viszonylag átfogó képet kaphat a Sziveri kivételesen gazdag poétikai formavilágáról, azonban az életművet jól ismerő olvasóban felmerülhet, hogy miért nincs több olyan szöveg a kötetben, amelyre korabeli eszmei-egzisztenciális környezet miatt jobban közelítene a térség hetvenes-nyolcvanas évekbeli közös államának groteszk jelenség-leírásához. Egyik fontos vonulata ugyanis az életműnek az a markáns gesztusrendszer és provokatív beszédmód, amely sokrétűen jeleníti meg a balkanizáció megállíthatatlannak látszó folyamatait. Sziveri versei közül számos olyan említhető, így például *A Couleur lokálban* is, melynek markáns ideológiakritikai megoldásai emlékeztetnek például Zvonimir Mrkonjić *Yugotourska* című költeményének korabeli groteszk térségi képzeteire, ahol a jól működő jugoszláv utazási iroda a mindent behálózó titkos ügynökség képét ölti fel.

A legfőbb nyelvi problémát alighanem a formai eszközök rendkívül termékeny használata jelenti a fordítónak. Sziveri sokat idézett versei, a *Profécia*k vagy a *Bábel* olyan szintű ritmizáltságot, nyelvi indulatot, rímkényszert működtetnek, amit nehezen lehet végig követni. A magyar nyelv gazdag alakzatánál, hangzásvilágát kiaknázó nyelvi bravúrok visszaadása is szinte lehetetlen feladatnak tűnik, vagy csak kerülő úton lehetséges (l. a falat-falat szó kettős jelentését, a Bakony-takony rímpárok). Ennél is kritikusabbnak tűnnek azok a szöveghelyek, ahol a fordító nem tudja követni a költemény kimért szótagszámát, jambikus hullámzását, ami az eredetiben éppen a mondanivaló koncentrátságát hivatott támogatni. Így például a közismert *Bábel* című vers a horvát fordításban meglehetősen bőbeszédű, laza szerkesztésű lett. A dinamikus páros rímek jelentései így visszafogottá válnak, veszítenek nyelvi erejükből. Másrészt Sziveri másik gyakori poétikai megoldása, az erős szótagra kiélezett sorvég is gyakran hiányzik a fordításból. Ez több nehézséget okoz, hiszen a sorok a néhány szótagos, tiszta vagy mély rímek miatt gyakran ütemhangsúlyosan tagolódnak, értelmileg és ritmikailag is formálva a mondanivalót („ravasz hó helyett a tük a vatták/életem az ördögöknek adták”, ami például a fordításban így hangzik: „igle i vate mjesto snijega lukava/moj život su predali hordi vragova” – *Bábel*). A poétikai adottságok, a szótagszámok eltérése és a sorvégi rímek különbözősége a magyarázata annak, hogy

némileg másképp oszlanak meg a ritmikus nyelvi energiák a fordított szövegben. Ez az átalakított nyelvi dinamizmus az eltérő verbális adottságok miatt azonban többnyire indokolt lehet, hiszen a szavak hangzásbeli különbözősége miatt változtatni kellett az eredeti szórenden.

Kovács Lea műfordítása a meglévő poétikai-verstechnikai nehézségek ellenére minden dicséretet megérdemel, mivel a versek fogalmiságát és bonyolult költői képzeteit is nyelvilag felkészülten közvetíti. A fordító elvitathatatlan érdeme, hogy a huszadik század végének egyik legeredetibb és legprovokatívabb magyar költői életművét hiteles forrásból ismerheti meg a horvátországi olvasó.

Lábadi Zsombor

Képlapozgató

Séta a történelmi Veszprémben – Válogatás az Eötvös Károly Megyei Könyvtár képeslap-gyűjteményéből. Szerk. Faa Judit és Szabóné Vörös Györgyi. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2017.

Az értékes, tudományos ismeretterjesztő igényű – Veszprém városát több dimenzióban és több idősíkból bemutató – helytörténeti kiadvány régi veszprémi képeslapok segítségével belvárosi sétautakra hívja az olvasót. A városrészeket bemutató fejezeteket (*A püspökkert és környéke; az Óváros tér; a Várhegy; a Vár utca; a Kossuth utca és környéke*) a helytörténeti áttekintést követően – sétánként – Somogyi Győző Kossuth-díjas képzőművész „nagyító alá vetített” grafikái vezetik be. A képek egy-két mondatos kommentálása kitűnően irányítja az olvasó figyelmét a nevezetes épületek megismerésére. Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár képeslapgyűjteményéből eddig még nem látott felvételeken ismerhetjük meg Veszprém egykori arcát. A szerkesztők köszöntő gondolatait követően Csizsár Miklós helytörténeti kutató szakszerű ismertetést ad a város történetéről, a városrészek fejlődéséről, továbbá a 19. és a 20. század fordulójára kiépített belvárosról. A képek alapján jól visszaidézhető a múlt század első felének Veszprémje. A második világháborúban megsemmisült vagy a városrendezések következtében lebontott épületek, a profilváltásra kényszerített középületek, üzletek, továbbá az átfarmázott parkok, köztérek eredeti hangulatát is jól tükrözi a képeslap-album.

A Püspökkert (ma Színházker) egykori főbejárata a jószágkormányozóság (ma a megyei könyvtár) épületének déli kapuja volt. A Püspökkert egyaránt szolgált gyümölcsfák, továbbá virágházaiban egzotikus növények termesztésére és megismertetésére. A vadgesztenyefákkal szegélyezett

sétaútja, továbbá a labirintus formában kialakított parkrésze a 20. század közepéig érintetlen maradt. A belső Püspökkert északkeleti sarkában állt az Érseki Fogadó, a Korona szálló elődje. 1945 után a parkot átalakították. Már csak képeslap őrzi a kert északkeleti határán álló bástyájából az utcára néző trafikot, a Korona szálló eredeti épületkomplexumát, továbbá a Kálvária-domb tövében álló rangos lakópalotákat és a Tűzoltóság Szeglethy utca sarkán álló egykori épületét.

Az Óváros téren (az 1900-as évek elején Rákóczi tér) működött a városi piac. A térre vezető, a Rákóczi utcától induló vásári sokadalmat több hangulatos képeslap örökíti meg. A „Beszédkőről” elnevezett piacot 1925-ben betonmellvéd korláttal, „vásár-karámmal” vették körbe. A főtéren állt 1911-ig a Nemzeti Kaszinó épülete. 1908-tól az 1980-as évek elejéig a tér 23. számú épületében működött a városi gőzfürdő. A jelenlegi városháza 1898-ban épült az Egyházmegyei Alapítványi Hivatal részére. Ez előtt állt a Tumler-féle sugaras csurgóval ellátott, vörös márványból készült medence, ami a várbeli vízvezeték vizét hozta le a piacra.

A vár kapuját, az 1939-ben épített Hősök Kapuját az első világháborúban harcolt veszprémi honvédek tiszteletére emelték. A Vár utcában található az egykori vármegyeháza (ma törvényszék) épülete, amelynek földszintjén az első veszprémi patika működött. A piarista gimnáziumot, rendházat és templomot, továbbá a kanonoki házakat ábrázoló képek őrzik a várnegyed egykori hangulatát. Több képen megcsodálhatjuk a Padányi Bíró Márton püspök kezdeményezései által kialakított Szentháromság teret, a Szent István tiszteletére felszentelt ferencendi templomot a tűzvész előtti huszártornyával; továbbá az 1723-ban épített barokk stílusú, hagymakupolás, 1907-ben neoromán stílusban átépített székesegyházat. A kiadvány zárófejezete az 1960-as, 1970-es évek városrendezésének „áldozatait”, a Kossuth utcát és környékét, az egykori Vásárállás területét mutatja be. A bevezető képen Somogyi Győző grafikájának közepontjában a húszemeletes tömbház épülete áll. A képek sora bekíséri az olvasót az egykori evangélikus negyed világába: megtekinthetjük az 1798-ban épített barokk templomot és a templom szomszédságában elterülő, az 1960-as években lebontásra ítélt barokk házakat. A képeslapok segítségével betekintést nyerhet az olvasó a Kossuth utcai kereskedőházak és vendéglők világába is. Unikális kép örökíti meg az 1865-ben romantikus stílusban épített zsinagóga épületét, a gabonapiacot, az országos és heti vásárok színhelyét, valamint a mindössze 60 évig (1909–1969) működő belső vasútállomás épületét.

Faa Judit és Szabóné Vörös Györgyi kitűnően szerkesztett, a városnéző séták útvonalait is követő, háromnyelvű, várostörténeti értékteremtő kiadványa szép ajándék nemcsak a város története iránt érdeklődő veszprémiek, hanem a város idegenforgalma, a városba látogató turisták számára is.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

Lehetséges-e egyházreform?

Kamarás István OJD:
Ferencpálista egyházreform Csereháton (Beer Miklós ajánlásával). Egyházfórum, Budapest, 2017.

Kamarás István OJD szociológust mi, veszprémiek elsősorban mint a Pannon Egyetem Antropológia és Etika Tanszékének alapítóját ismerhetjük és tisztelhetjük. Legutóbbi könyvéről is először azt hittem, hogy szociográfia. Belelapozva azonban egyre inkább az a benyomásom támadt, hogy irodalmi műről van szó, melyben többségében utópisztikus gondolatokat olvashatunk. Figyelmesebben, immár olvasószemüveggel ismét megnéztem a 3. oldalt, ahol – alcímhez képest szokatlanul apró betűvel – felfedezhetjük, hogy valóban utópiát írt a szerző.

A kötet az aktuálpolitika egyik legfontosabb kérdésével indít, a menekültügygel. A szerző nem fél a konfliktusoktól, amikor megírja, hogy nyolc szíriai család befogadását a többségi társadalom – és regénybeli a püspöki kar – örütségnek tekinti, és az azt kezdeményező Mikó atyát bizonytalan ideig tartó betegszabadságra kárhoztatja. (Akár elmeegógyintézetbe is zárathatná, de akkor már a keserű szatíra műfajába tévedne.)

Kamarás István OJD (a rövidítés megfajtásához ld. www.kamarasistvan.eoldal.hu) már a bevezető fejezetben átfogó reformjavaslattal él: a nagyméretű magyar egyházmegyét 3–5 részre osztaná, hogy így a püspökök közelebb kerülhessenek papjaikhoz és híveikhez. Itt rögtön hiányérzetem támad. Szívesen látnék egy térképet a helyszínről, és mivel létező személyekről, illetve létező társadalmi konfliktusokról van szó, ehhez fotóanyagot is lehetne találni. Tudom, hogy igazságtalan vagyok, hiszen a kötetet feltehetően saját finanszírozásból adta ki a szerző, és valószínű, hogy egész egyszerűen nem tellett megfelelő formátumra, fotó- vagy akár rajzos illusztrációkra. A kötet külsőleg is vonzó, nagyon szép a borítója, ezért is hiányolom a főszövegen belüli illusztrációkat. Igaz, ezzel lehetőséget ad, hogy magunk képzeljük el, miként nézhet ki a könyvben jelzett egy-egy térség, vagy akár a világhálón is rákereshetünk arra, amit tudni akarunk.

A kötet azt a látszatot kelti, minthogyha valamiféle dokumentumokat tartalmazna; az eseményeket jegyzőkönyvek formájában lendíti tovább, melyekben a szereplők elmondják a saját szövegüket, és a leíró, magyarázó részek kissé háttérbe szorulnak. Mint minden jó irodalmi műben, keveredik a valóság és a fikció, s a szerző az utópia műfajával kicsit megemeli a témát.

Kedvem támad utána nézni, hogy valóban létezik-e olyan című kötet, hogy *Cigánynak lenni Magyarországon*. Melyik

lehet az a perencshelyi kistérség, merthogy szegregáció valóban van, és nem csak ezen a képzeletbeli helyen. A mű egyben vitairat is, és nem csak szociális, hanem oktatási kérdésekkel is foglalkozik. A szerző kiáll a cigányság felemelése mellett, és egyedüli kiútként az integrált oktatást jelöli meg: „De mára spontán kialakultak ezek az elgettósodott települések, melyek rendszerint egymást érik, így kisebb-nagyobb gettóregiók jöhetnek létre. Bizonyos vagyok benne, hogy az integrált oktatás lehetne a kivezető út. A kis iskolák támogatása a gettóiskolák fennmaradását jelenti, ezek pedig éppen az Imre atya által áhított középosztálynak kínálnak lehetőséget, hogy a mélyszegénységben élő családok gyerekeit elkülöníthessék az övéiktől.” Az idézet arra is példa, milyen finoman érvel a szerző az igaza mellett.

A kötet akár botránykönyv is lehetne, oly mértékben eltér a hivatalos kommunikációtól. Félő azonban, hogy az értékes gondolatokat tartalmazó komoly könyvek sorsára jut, lehet, hogy felteszik a polcra, de nem nagyon lapoznak bele. A polcon ezután csak egy színes folt lesz, hiszen a kötet gerincén nem olvasható a cím: *Ferencpálista egyházreform Csereháton*. Pedig ha szándékosan félreértik, akkor e cím mindhárom szavából lehetne „botrány”. Mert például mi az, hogy ferencpálista? Pálistának a protestánsok szokták csúfolni a katolikusokat. (Legalábbis az én ifjúkoromban evangélikus unokatestvéreim pálistának csúfoltak, holott református volnék. Ez egyébként csak azt mutatja, hogy milyen hiányosságok voltak az 1970-es évek elejének hitoktatásában egy Vas megyei nagyközségben.)

Másik oldalról nézvést, hogy is kerül Ferenc neve a pálista szó elé? Képes lesz-e megújítani a katolikus egyház eszmeiségét a mai pápa? Egy korábbi korban lehet, hogy őt is eretneknek bélyegezték volna? Egyáltalán: Mi az, hogy egyházreform? Nem lesz ebből forradalom? Képes lesz-e valóban megújulni a katolikus egyház?

A harmadik botrány maga a Cserehát. Az a nyomor és elmaradottság, amiről a szerző beszámol. S itt valóban érdemes ráguglizni a nevekre, hogy kiderüljön mi a valóság, és mi a (negatív) utópia.

A kötet végén óhatatlanul is keresem az irodalomjegyzéket, de egy valódi irodalmi műben természetesen nincs ilyen. Ha lenne erre elegendő pénz, akarat és szellemi erő, akkor akár valódi szociológiai kutatásokkal is ki lehetne egészíteni az egyes fejezeteket. Izgalmassá tehetnének egy leendő nagyalakú formátumban megjelenő, kibővített második kiadást sok-sok térképpel (valódi és elképzelt helyekkel). Szívesen látnék egy fotókkal kiegészített kötetet, esetleg a témához kapcsolódó riportokkal, publicisztikákkal is kibővítve. (Tudom ez is csak utópia, épp ezért passzol e „ferencpálista” vitaregényhez.)

Amit a leginkább hiányolok még az említett (kihajtó!) térkép mellett, az a karikatúra. Nemcsak kereskedelmi szempontból lendítene nagyot a könyvön, hanem talán elősegítené a „botránykönyv” státusz elérését is. Ma ugyanis, ha valamiről nem beszélnek, akkor az eltűnik a

süllyesztőben. Ha nem lehet képileg ábrázolni, akkor nem lehet bekerülni a televízióba. Ma már videóblogokban népszerűsítik a szerzők a nézeteiket, a hagyományos irodalom, a nyomtatott könyv nem elég, összművészetre van szükség. (A gyönyörű borító, Kamarás Bálint, Milán és Zorka munkája, ehhez jó első lépés.)

Kellene valamiféle gerillakampány, hogy figyeljen a sajtó a kötetre, mert a mondanivalója igen korszerű, és a provokatív kérdésfeltevés is lehet, hogy elvinne minket egy jobb irányba. S talán akkor elgondolkodnánk azon, hogy a leegyszerűsítő propagandával szemben mennyire is sokszínű a valódi élet.

A könyv nemcsak bölcseszeknek, szociológusoknak, drámapedagógusoknak, nemcsak oktatóknak és diákoknak, hanem minden, közélet iránt érdeklődő magyar embernek ajánlható, mert érdekes, szórakoztató, ráadásul gondolatébresztő olvasmány.

Agg Zoltán

A magyar art deco kézikönyve

Bolla Zoltán: *A magyar art deco építészet, I–II*, Ariton Kiadó, Budapest 2016–2017.

Mivel a díszítést a funkcionalizmus leszakajtott az építészet hajtásairól, sokáig mindennemű ornamentika kiiktatódott a modernitás „egyetemes” történetéből (hiszen az „csak” ornamentika). Szó szerint láthatatlanná, legfeljebb is csak másodrendűvé vált. Az ornamentális térszervezéssel élő szecessziós építészetől például sokak egyáltalán a művészeti mivoltát is megtagadták. (A változatos szitkokat a slingelt bugyivégtől a bibircsós sárgadinnyéig lehetne sorolni.) Az építészeti forma és a díszítés (illetve díszítési igény) újra találkozott az utóbbi néhány évtizedben, és izgalmas módon terelte a figyelmet az addig észrevehetetlen és megnevezhetetlen történeti jelenségekre is. Kimondhatóvá s ezzel a hétköznapi valóság részévé vált, hogy létezik magyar szecesszió és – újabban – magyar art deco.

Noha a Corvina Kiadó *Stílusok – korszakok* sorozatában 2005-ben megjelent Vadas József-könyv (*A magyar art deco*) s több más – elsősorban iparművészeti és grafikai – kutatás már bizonyos értelemben kanonizálta a magyar művészet részeként az art decót is, „felemelve” azt a nagy korstílusok és irányzatok (a romantika, gótika, reneszánsz, barokk, klasszicizmus, biedermeier, historizmus, szecesszió, szimbolizmus) közé, amit art deco építészetnek nevezhetünk, Magyarországon még mindig legalább annyira Loch Ness-i szörny,

mint a magyar impresszionista festészet. Most végre itt van, hitelesen lefényképezve és megnevezve, ráadásul elementáris erővel: két vastkos, az építészetre fókuszáló, de a társművészetekre is kitekintő kötet formájában.

Bolla Zoltán kétkötetes munkája *A magyar art deco építészet* címet viseli, és a teljességre törekvő, összegző igényével abszolút első a témájában. Előbb elektronikus könyv formájában jelent meg, majd két részre vált, és jelentős újabb adatokkal bővült, mire sajtó alá került. Az első kötetet 2016-ban alapvetően pozitívan fogadták, azonban a mű valódi jelentőségét csak a 2017-ben megjelent második kötettel együtt lehet értékelni. A monumentális munka (a kötet szerzője egyben a fotók többségének készítője, tipográfusa és tördelője is) ismereti azokat az építészeket, akik a stílushoz köthetők, magyarországi és külföldi munkáikat, továbbá egy páratlanul gazdag gyűjtést, amit részben területi alapon (a fővárosban kerületenként, illetve a mai országhatáron belül megyénként), részben épülettípusonként csoportosít. Sőt, ki is egészíti mindezt a társművészetekkel (köztük a tipográfiával, mert az épületek betűket is viselnek) és egy formai-stiláris tipológiával, amely a jellemző formai képleteket segít felismerni. A hiánypótló, rövid élet- és pályarajzok, a teljes feledés homályából előbukkant épületek és életművek között rengeteg csemegénivalóra találhat az olvasó. Ott van például a szombathelyi református templom intim hangvétellű festett belső díszítése. Sőt, egy egész város, Baja.

Egyes témák népszerűtlenségének nagyon sok oka lehet, kétségkívül ezek közé tartozik azonban az, hogy ez a stílus nem termelt ki 1.) olyan alakot – talán Sajó Istvánon kívül –, akinek az életművét könnyűszerrel és jelentősebb maradék nélkül be lehetne sorolni a stíluskategóriák dobozaiba, 2.) legalább egy ikonikusan meghatározó, ebbe a stíluskategóriába sorolható és vitán felül álló kvalitással bíró magyar épületet. (Hacsak Bollához hasonlóan art decónak nem tartjuk a szegedi Dóm tér egyetemi épületgyüttesét, melyet korábban nem soroltak ebben a stílusba.) Azonban a magyar art deco építészet a rá irányuló közönségigény nyomán lassan elfoglalja a helyét a magyar köztudatban, és ezt azért is kell hangsúlyozni, mert az art decóra az utóbbi években – jó értelemben vett – amatőrök irányítottak igazán széles körű figyelmet. Az említett Sajó Istvánnak, az Egyesült Államokat megjárt építésznek például Térey János költő rendezett kiállítást, s több útikönyv is megjelent a témában. Az építészettörténetet nem hivatásszerűen, hanem önkéntes lelkesedésből művelő, széles forrás- és szakirodalmi ismeretekről tanúságot tevő Bolla munkája azért emelkedik ki mindezek közül, mert egyszerre addig nem képzelte, hihetetlen gazdagságot (és mennyiséget) tár az olvasó elé a középületektől a bérházakon át a családi házakig.

Jó látni, hogy egy-egy életműben (például a Sajóéban) a megvalósult épületek listájában mindenféle kisebbségi nélkül kerül egymás mellé Debrecen és New

York vagy akár Szolnok és Párizs, mutatva, hogy a magyar építészek egy része valóban világpolgár volt. Mégis, az olvasónak az az érzése támad, hogy a magyar art deco építészet egészét mégsem tudjuk egészen a kisebbségi érzete nélkül kezelni. Egyrészt a kortársakhoz, másrészt a történeti előzményekhez, különösen a szecesszióhoz viszonyítva. A kötetek képanyagát elnézve a szecesszióhoz képest valóban – bizonyos értelemben – gyengébbnek tetszik a „felhozatal”, s a szerző maga is ezen az állásponton van. Az ízlésen alapuló előítéleteket azonban érdemes elengedni, és a jelenléte önmagában, saját összefüggéseiben szemlélteni, mert egy ilyen megközelítés szükségképpen továbbélteti a magyar építészettörténetben máig hallatlanul érvényesülő ún. lesüllyedt kultúrjavak (gesunkenes Kulturgut) elméletét, pedig ezzel a mechanisztikus gondolkodási modellel a néprajz nem volt rest az 1970-es években leszámolni. (Ferkai András recenziója éppen ilyen összefüggésben méltatja Bolla könyvének első kötetét a *Magyar Iparművészet* 2017/2. számában.)

A cikkcakk vonalairól, hosszan elnyúló párkányairól és geometrikus formáiról felismerhető, de a népművészeti motívumokat és a historizálást ugyanúgy magába építő art decónak a szecesszióhoz fűződő viszonya egyébként többjelentésű Bolla könyvében. Jól felismerhető ugyanis e kétkötetes munka előképe. Gerle János, Kovács Attila és Makovecz Imre 1990-ben kiadott *A magyar századforduló építésze* című műve úttörő volt a magyar szecessziós építészet kutatásában: elsőként adott közre a történelmi Magyarország szecessziós építészetéről alapinformációkat, és közölte elfelejtett építészek életrajzait. (Sok építész – meglepően sok – egyébként mindkét műben szerepel, de külön-külön a szecessziós és az art deco műveikkel, ami egyfajta képzeletbeli demarkációs vonalra mutat.) Bolla könyve ehhez a korábbi vállalkozáshoz hasonlóan sokáig fog a kutatás hasznára válni. S e munka épp azért kiemelten fontos, jóllehet ez alapvetően nem volt a könyv célja, mert képanyaga segítségével nagyon sok kérdést enged föltenni. Vajon meddig szecessziós, mikortól art decós egy épület? Meddig historizáló az ornamentika, ha a neobarokk kagylókba art deco cikkcakk vonal bújlik? Hogyan viszonyul az art deco az arts&crafts-hoz? (Bolla ugyanis formai alapon ilyen épületeket is besorolt.) Bír-e az analógiánál több jelentőséggel az expresszionista festészet felemlítése? Ha az art deco magyar emlékeit a két világháború közötti Magyarországon keressük, vajon az ideiglenesen visszacsatolt területek (kötetből hiányzó) emlékének milyen megítélés alá esik?

Az egyik legfontosabb kérdés lehet ezek közül az art decónak a kortársakhoz való viszonya. Bolla elhelyezi a stílust a térben és az időben is, ám a bevezető tanulmányt követő képanyag az olvasó számára egyértelműen exponál néhány kérdést, mint az első világháború után továbbélő szecesszió problematikája. Ez a könyv egyik achilleszi pontja: miközben joggal nevez meg a népművészetből kiinduló, de

leginkább csak folklorizmusként értelmezhető, ornamentikával ellátott épületeket art decóként, véleményem szerint elfogadhatatlan olyan építészek szerepeltetése, mint Thoroczkai Vigand Ede, Kós Károly, Borsos József és Medgyaszay István, akik a kommunikatív (szecessziós) ornamentika felfogás jegyében alkottak, ami a legtöbb art deco építészről nem mondható el.

A képanyag figyelmeztet arra is, hogy a historizmushoz való viszony is árnyalásra szorul. Valkay Zoltán illetve „építészeti inercia” kifejezéssel a két világháború közötti historizmust, de az inercia, az „elerőtlenedés” valójában már megkezdődött az első világháború előtt. Veszprém-ben ennek volt emléke az 1907-ben épült, majdnem mindenfajta díszítést tökéletesen nélkülöző emeletes Szemerey-ház, amely a mai Szabadság tér és Horgos utca északi sarkán állt. (Az épület terveit a Veszprém Megyei Levéltár őrzi.) Ezt az épületet nem lehet nyugodt lelkiismerettel historizáló-nak mondani, és egyetlen szecessziós jegye sem volt, azonban annál többet megelőlegezett a háború utáni, mérsékelten díszített építészetből. Ennek a „stílus alatti” jelenségnek a vizsgálatára éppen az art decóval való feltűnő rokonsága miatt lesz érdemes a jövőben figyelmet szentelni.

A jövőbeni kutatásoknak tehát lesz mire támaszkodniuk, amit azonban megnehezít, hogy nagyon hiányzik a kötetekből egy hely- és névmutató, ami megkönnyítené a célirányos kereshetőséget. Nem szerepel a műben számos város – megannyi felderítésre váró fehér folt. Sajnos Veszprém sem szerepel benne, viszont több épület is bekerült a közeli Balatonalmádiból, illetve méltó helyére került a Münnich Aladár – Wellisch Andor – Quittner Ervin trió tervei szerint megépült pétfürdői gyár és tisztviselőtelep. Veszprém hiánya a kötetben jelenthetné azt is, hogy itt nem épült art deco (annál izgalmasabb lenne a kérdés, hogy miért nem), inkább azonban arra mutat, hogy a város 20. századi épített örökségét még komolyan fel kell tárnai. Bolla egyéni, elsősorban formai jegyekre összpontosító logikájával a Laczkó Dezső Múzeum mai épülete például beilleszthető lett volna a kötetbe, vagy az altisztképző (ma Veszprém Megyei Levéltár) és – némi túlzással – a Várba vezető Hősi kapu is. Kérdőjelek nélkül kaphatná meg viszont az art decós jelzőt az a Medgyaszay múzeumépületének igen erőteljes hatásáról tanúskodó, vöröskövel burkolt lábazatú és lizénájú emeletes épület, amely a Rózsa utca 4. sz. alatt áll; vagy a korábban általam is késő szecesszióként jellemzett Veszprémi Faipari Rt. igazgatósági épülete, amely 1921-ben épült.

Az egyes épületek be- vagy elsorolása azonban voltaképp csomókeresés a cikkcakk vonalas kákán. A magyar szecessziós és art deco építészetről való ismereteink a kétkötetes művel exponenciálisan gyarapodtak. És remélhetőleg még fognak is.

Brunner Attila

Élet, út és írás

E diribdarab élet ösvényein: az életírás mestertrópusai Laurence Sterne műveiben. Gondolat, Budapest, 2016. [Vniversitas Pannonica]

Bús Éva könyve a veszprémi Universitas Pannonica sorozatban jelent meg. A könyv mérete akaratlanul is emlékeztünkbe idézi a hazai Sterne-fordításirodalomban oly fontos szerepet játszó 18. század végi bécsi könyvkiadó, Rudolph Sammer zsebkönyvsorozatát, a *The Select Works of Laurence Sterne*-t. Sammer – akinek a kiadásait Kazinczy Ferenc és Verseghy Ferenc is használták a Martinovics-perben rájuk kirótt spielbergi börtönökben – „pocket book library”-kötetei könnyen befértek a zsebbe, a sorozat jól festett a könyvespolcokon, és relatíve alacsony ára miatt nagy közönségre számíthatott. Bús könyve – mérete ellenére –, a mai Sterne-szakirodalom impozáns tárházára támaszkodva, magas színvonalon mutatja be az angol regényíró műveit.

A szerző Sterne életművében a vallási és a fikcionális művek kapcsolódó jegyeit vizsgálja olyan „mestertrópusokon” belül, mint az élet, út és írás. A szerző azt ígéri, a „sterne-i fikció új rendezőelvére” (12. o.) fog javaslatot tenni. A könyv három fejezetben tárgyalja Sterne szentbeszédeit, első regényét, a *Tristram Shandy úr élete és gondolatait*, valamint az *Érzelmes utazást*. Az utóbbi két művet Határ Győző fordította, az *Érzelmes utazáshoz* (1957) felhasználva a korábbi, Kazinczy Ferenc által készített fordítást. Sterne prédikációinak nem született magyar fordítása.

Sterne az angol regény 18. századi úttörője, olyan modern és posztmodern szerzők kedvence, mint Virginia Woolf, James Joyce és Milan Kundera. A regény-történet nagyon sokat köszönhet narratív újításainak, a konvencionális történet- és időkezelés elleni lázadásának, amiért sokan a posztmodern regény előfutárát látják benne, és csak kevesen tudják, hogy *Tristram Shandy* sokkal inkább egy 17. századi írásmód, a „wit-writing” és a szatirikus írásmód hagyományát követi, mint a modern regény formabontó írástechnikáit. Mint ahogy az sem köztudott, hogy a lelkész Sterne számára a prédikációi sokkal fontosabbak voltak, regényei sikerével szentbeszédei kiadásának szeretett volna piacot teremteni.

Bús Éva témaválasztása ezért nagyon szerencsés: a prédikációk legalább akkora hangsúlyt kapnak elemzésében, mint a két regény. A két műfaj egymásra hatása egyértelmű: „Függetlenül attól, hogy Sterne korábban írta a prédikációkat, mint a regényt, utóbbi került nyomtatásba először, míg előbbi a *Tristram Shandy* első részének megjelenése után néhány hónappal, és annak fogadtatását kihasználva került az olvasóhoz. Ha azonban a nevezett írásokat „összeolvassuk”, feltűnhet, hogy Sterne

írásmódja alapvetően ugyanazokat az elemeket használja, alkosson bár világi vagy vallásos műfajban” (18. o.). Sterne szentbeszédei életében négy, halála után további három kötetben jelentek meg, összesen hétkötetnyi prédikációja maradt fenn. A *Tristram Shandy* kilenc könyve négy folytatásban jelent meg 1759 és 1767 között, míg az *Érzelmes utazás* tervezett négy könyvből kettőt adtak ki a szerző halála előtt néhány héttel, 1768-ban. Az utazás tervezett folytatására, Yorick olaszországi útjára az évek óta súlyos tuberkulózissal küzdő írónak már nem maradt elég ideje, így a regény befejezetlen maradt.

Sterne műveinek a szerző által is jelzett paradoxonára több kutató felhívta a figyelmet. A prédikációk első két kötete két címlappal jelent meg: az első Hamlet udvari bolondja neve alatt, *The Sermons of Mr. Yorick* címmel, a második azonban Sterne nevével és egyházi címeinek felsorolásával. A mű bevezetőjében ez a magyarázat áll: „az első [címlap] a kiadót szolgálja, [...] a második azoknak a lelkén könnyít, akik tréfát látnak ott, ahol [...] nem tréfa volt a szándék” (vi. o.). Sterne-t sok kritika érte a *Sermons* első két kötetének kiadásakor amiatt, hogy gúnyt űz az egyházi műfajból, amikor egy udvari bolond neve alatt publikálja szentbeszédeit: 1760 júniusában, a prédikációk megjelenésekor – öt hónappal a *Tristram Shandy* első két kötetének megjelenése után – vannak olvasók, például Lady Bradshaigh, akik botrányosnak tartják, hogy „a *Tristram Shandy* törjön utat Yorick Prédikációi nagy kiadásához” (Howes, 1971. 90. o.). A Yorick–Sterne auktori párhuzam alátámasztja Bús állítását: a műveket együtt kell olvasnunk, az írói szándék – a lelkészé és a regényíróé – bizonyos szempontból nem válik szét. Ezt a képet tovább árnyalják Sterne levelei és élete utolsó hónapjaiban fiatal szerelméhez, Elizához írott naplója.

Bús az „úton levés” metaforája köré szervezi a könyv nagyobb részeit, ezt a fejezetcímek is jól jelzik: „Új utakon az életírásban”, „Járdalván ösvényein életnek, szövegnek”, „E diribdarab élet szövegeképei”. Elemzésének elméleti megalapozása Hayden White metahistorikus figuratív kódolása és Kenneth Burke „mestertrópusainak” az alkalmazása a Sterne-i életműben: „Sterne legjelentősebbnek számító írásműveiben, a *Tristram Shandy úr élete és gondolataiban*, a *The Sermons of Mr. Yorick*-ban és az *Érzékeny utazásban*, szembetűnő jelenléttel bír két mestertrópus [...], az egyik az ösvény mint egyfajta út, a másik a diribdarab avagy töredék” (9. o.). Ennél is fontosabb tételt a 7. lábjegyzetben fogalmaz meg a szerző: „Egyrészt Sterne műveinek retorikai elemzését tervezem, melyben a hangsúly a szövegszervező trópusok jelenlétére és értelemképző szerepére kerül, másrészt arra is tekintettel, hogy a vizsgálat részét képezik Sterne prédikációi is, amelyek tipográfiája nyomtatott kiadásban megkísérli aprólékosan rögzíteni a szóbeli előadásmód lényegi elemeit” (10. old).

Az első fejezet a prédikációkban vizsgálja az „életút” trópusát, melynek bibliai jelentésére Sterne is sokszor utal több

szentbeszédben. Az auktor jelentése egyszerűen bibliai és irodalmi: „Ha az isteni teremtő tevékenységeinek értelmezésébe beemljük a ‘szerző’ irodalmi alkotó jelentését, a világ és az ember története az isteni szerző írásművévé válik” (32. o.). A „diribdarab, töredék” trópus köré szerveződik a tizedik, *Jób* könyvének részletét mottóul használó prédikáció: Sterne beszédében az emberi élet diribdarab rövidségét, változékonyságát veti össze az örökkévalósággal (34. o.). Egy újabb példa a töredék, morzsa vagy fragmentum jelentőségét példázza Illés próféta történetében az ötödik prédikációban, de ide sorolható Sterne korai töredéke, a *Rabelaisian Fragment* (Rabelais-i töredék) is, ami éppen a „különféle forrásokból, diribdarab szövegekből összetákol, plagizáló prédikációírás gyakorlatát teszi nevetségessé – bár ez alól maga sem kivétel” – írja Bús (35–36. o.).

A második fejezet, a „Járdalván ösvényein életnek, szövegnek” – szintén nagy elméleti apparátust mozgatva – az utazás mint haladó mozgás és az ahhoz kapcsolódó események történeté alakulását vizsgálja a *Tristram Shandy*-ben, vagyis azt, hogy a narratív szöveg hogyan manifestálódik térben. Tristram sokat idézett mondata életírásáról: „[...] két ellenlábás mozgást vezettem belé és hangoltam össze, melyeket eddig egybeférhetetlennek vélték. Röviden: művem kitérő – ámde rátérő is egyszersmind” (*Tristram Shandy*, 71. o., ford. Határ Győző, 1956). Tristram esetében az írás maga az élet, a kettő összefonódik, és sebes mozgásban halad mindkettő előre, egymás feltételeként: „az életírás szó szerint valósul meg: míg csak ír, él” (48. o.). Azonban Tristram írása nem tud lépést tartani életének rohanásával: egy egész év alatt csupán élete egy napjának leírásával haladt előre, és ez az életírás-paradoxon teszi művét kitérővé, különccé, a modernista regényhagyomány előfutárává. Bús kitér a második regény, az *Érzelmes utazásban* (a szerző az Édesvíz Kiadó 1997-es kiadását használja, holott ez a Határ-féle fordítás újrakiadása, a címet a kiadó mégis megváltoztatta; az eredeti, 1957-es kiadás címe: *Érzelmes utazás*), e szintén szokatlan útirajzban megfigyelhető „sajátos közlekedési és kommunikációs mozgás”-okra is (61. o.), majd ezeket „összeolvassa” Sterne nyolcadik prédikációjával. Yorick érzelmes utazásának jellemző mozgásformáját – érvel a szerző – nem „távolságokban”, ellenkezőleg, inkább „közelségekben” kell vizsgálnunk, azt, hogy kikkel kommunikál, és milyen közelségbe kerül velük (69. o.).

Könyvének harmadik fejezetében Bús „E diribdarab élet szövegeképeinek” vizsgálatát ígéri, a szöveg „külalakját”, „grafikus” tulajdonságait, leginkább töredékes, fragmentált jellegét. Sajnálatos, hogy a könyv utolsó része megreked a tipográfiai kérdések inkább absztrakt elméleti, mint történeti, eredeti forrásokon alapuló megközelítésénél. Itt lett volna igazán fontos a Florida Sterne kritikai kiadást használni, ami faksimile formában és jelentős jegyzetanyaggal megtámogatva reprodu-

kálta a korai kiadásokat. A szerző forrása, a Günther Jürgensmeier által szerkesztett müncheni kiadás is az első kiadásokat vette alapul, de nem faksimile formában és minden kommentár nélkül.

Az „Életmorzsák a papíron: töredékesség és tördelés az *Érzékeny utazásban*” című alfejezetben a szerző rész-egész szinkdochikus viszonyát vizsgálja Sterne szentimentális regényében. A szereplők gesztusai, arckifejezése vagy a szövegtöredékbe csomagolt vaj mind valamilyen „összsképre” (100. o.) utalnak, „az általuk képviselt részekből összetevődik egy addigi élet” (101. o.). Sterne mindkét regénye az adott kötet befejezésének jelzésével ér véget: „a kilencedik kötet vége” a *Tristram Shandy*-ben és „a II. kötet vége” az *Érzemes utazásban* azt jelzik, hogy részben lezárul a szöveg, az olvasó mégis remélheti, hogy lesz folytatás, egyszerre jelezve ezzel a „szöveg lezáratlanságának és töredékességének” (107. o.) jellemző tulajdonságát.

Bús Éva könyve informatív, az angol író írásmódjára kíváncsi olvasónak értő betekintést nyújt Sterne fantasztikus életművébe. A szóképek, „mestertrópusok” retorikai elemzése meggyőző, és valóban egy lehetséges új összefüggésre hívja fel a figyelmet. Sterne életművének legalaposabb ismerője, a szerző által is gyakran hivatkozott Melvyn New a szatirikus udvari bolond és a vasárnaponként a pulpitusról gyülekezetének prédikáló lelkész paradoxonát a saját halálával szembenező, halandó ember belátásának tulajdonítja: „a szatíra és a szentbeszéd egyaránt meggyőznek arról, hogy kegyelemért csakis ahhoz az ítélőszékhez járulhatunk, amely kétségkívül mindannyiunkat kevésnek fog találni” (76. o.).

Hartvig Gabriella

Rockvarázs

Hollywoodoo: *Végre*.
CD-album. GrundRecords,
Budapest, 2017. november

Trócsányi Gergőtől kaptam meg személyesen a Hollywoodoo együttes 2017 novemberében megjelent, *Végre* című CD-albumát. Először útban Pest felé hallgattam meg, és bizony nehéz volt a vezetésre koncentrálni, mert zenei és szövegtartalmában, a hangszeres játékban, a stúdiómunkában is egyedi, színvonalas munka ez a lemez. Megjegyzem, a grafikai munkákban is (Debreczeny Miklós), de erre végképp nem vezetés közben figyel az ember. Az összegzés tehát megvan, kutakodjunk egy kicsit a részletekben.

Aki szereti az igényes, más stílusirányzatok felé is kacsingató rockzenét, arra az 1992-ben alakult New Blood és 1996-ban Hollywoodoora átkeresztelkedett formáció muzsikája minden bizonnyal hatott eddig is. Azokhoz szólok inkább, akik nem ismerik munkájukat. Bártran

mondom: érdemes meghallgatni! Rádásul nagyon odafigyelve, mert sok felkavaró mondanivalót, a rockműfajon túlmutató, gazdag zenei, hangszerelési értékeket kapunk. Olyan műhelymunka eredménye ez az album, amely elmélyedést kívánó momentumaival az átlagos rockzene fölé emelkedik. Az első hallásra ránk zúduló kemény rock mögött igazi zenei teljesítmények bontakoznak ki. Nemcsak azért, mert igényesek – néha egyenesen meghökkenítőek – a zenei megoldások, jók a hangszeresek, az énekesek, a vokalisták, igazi mondanivalót hordoznak a szövegek, hanem mert nagyon jó a Zsiráf Szand stúdió (hangmérnök: Bodnár Péter) munkája is. Egységes, korrekt a hangzás. Különösen megfogott, hogy mekkora alázattal állnak a muzsikusok a hangképben. Senki sem akarja túljátszani a másikat, együtt érznek, és csak ott emelkednek ki, ahol ez a szerepük, ott pedig úgy, ahogy erre csak jó zenészek képesek. Profi szemlélettel játszik Nirnsee Krisztián – gitárok, szóló gitár, vokál, Trócsányi Gergely – ének, Hohl Árpád – dob, effektek, vokál, Kiss Gergő – basszusgitár, Urbán Szabolcs – gitár, Szakács Tibor – trombita, Silye Júlia és Révész Klári – vokál.

Tizenegy szám szólal meg a lemezen. A *Csillagos* című dalban telitalálatnak érzem a fúvósszólót és a mély fekvésben induló szólóéneket után felépülő, magasabb lágéjú, vokálokkal megerősített refrént. Már itt nyilvánvaló, hogy a rockzene eszenciáját adó dob-basszus összjátékra épülő torzított vagy éppen lágyabb tónusú effektelt gitárhangzás stabil alapot biztosít majd mindvégig. Rockosan átgondolt, nem túltekert a gitárszóló sem. A basszusgitár felhangban kevésbé gazdagon, mélyebb tónusban lüktet. Nagyobb tempóban pulzál az *Egy perc*. A gitár kicsit funkysabb a moll-szeptim harmóniák ritmizálásával, érdekes a kromatika a refrénben, a bridge (áthidalás) előtti ász-bé-cesz-desz-g futammal egyetemben. Sejtelmesen effektelt a gitárszóló, amely alatt az eredeti kompresszált hang is hallható. A *Nem mozdul* rejtett rapelése vagy inkább nagyon ritmikus éneke alatt kőkeményen gazdag a dob, és a fajsúlyos mondanivalót egy meghökkenítő zárás tartja fenn egy ideig az emberben. Az *Ezen a nyáron* a következő szerzemény, Szekeres András vendégszereplésével. Igazi rocknóta, amely dūr-moll váltásokon, az ismét feltűnő kromatikus lemenetelen és a bridge trombitájának pregnáns, egyszerű szólama mellett hirdeti: „egyszer élünk, egyszer meghalunk”. A *Legyen ott* nagyon rockos indítása után rap szólal meg, amelynek jellegzetes hatását elsősorban az ének és a második gitár hordozza, hogy a refrénben aztán minden rockká egyesüljön, a hatásos lezárásig. Lüktető rock and roll az egyéniség felszabadítására buzdító *Az én világa* című dal. Az *Ébren* kompozícióban, *Süle Zsolt* vendégjátéka mellett kissé eltér a csapat az eddigi megszólástól, és a szellősebb, kevésbé tömör hangszerelés mellett a versszakok párhangos dallamával a mondanivaló kiemelésére törekszik. A refrén dallamosabb, így talán könnyebb

megjegyezni az üzenetet: „Ébren álmodozz”. Jók a gitár lágy négyes hangzatai az átvezetésben, hogy aztán a visszatérő refrén után egy elgondolkoztató Aszma7 (asz-c-esz-g zenei hangokból felépülő) akkord zárja. A *Magába zárva* dallamvilága távolról nekem a U2-t idézi, a refrén viszont már „hollywoodosan” rockos, a gitárszóló modális dallama után visszatérő refrént a dal elejéhez hasonló effektű zárja. Szinte balladisztikus látomás a moll hangnem (szűkített hármashangzat is) indítása, kilencedikként felhangzó *Láttam*. A pacifizmus vágyát a háború látomása veszi át. A refrén dūrakkordjainak rockosan tömör hangzása után az egy szóló gitárral magára maradt ének számára már csak a halál víziója marad. A *Szerencse* középtempójú rock-dal a címben jelzett fogalom forgandóságáról – átvitt, személyre vetített és valós értelemben is. Érdekes a melankolikus felvezetés a rockos szóló és a refrén előtt. A versszakok alatti harmóniamenet (moll-dūr-dūr-dūr struktúra) feszített érzetet kelt. Az utolsó, tempósabb dal az *Utazás a szív körül*. A versszakokat állandó ritmusú, nóna-hangokat is tartalmazó gitárákkordok vezetik fel. A szinte szürrealisztikus mondanivaló már-már alternatív rockos hangzásokat hordozó zenei környezetben szólal meg, hogy aztán egy váratlan, hirtelen lezárás hagyjon szándékolt hiányérzetet.

A rock a mai zene egyik meghatározó műfaja, nem ignorálható, hatása óriási. Trócsányi Gergely és Nirnsee Krisztián nívós dalszövegeire hasonló értékű zene épült. A Hollywoodoo együttes albuma – nem kétséges – azt a magas belső igénynyel és szellemiséggel felépített zenei és szöveganyagot véste a barázdákba, amely nemcsak rajongótáborának, de a rockzenét talán kevésbé kedvelők számára is fontos tartalmat hordoz.

Kovács Attila

Üzlet és háború

Bertolt Brecht *Kurázsi mama és gyermekei* című előadásának zenéje. Veszprémi Petőfi Színház, rendezte: Funtek Frigyes. 2018. február 11.

A darab a háború elleni tiltakozás és az emberi kapzsiság alapdokumentuma. A szinte mániákus, a háborús viszonyok közepette zajló nyereszkeskedés megjósolható tragédiában végződik. A markotányosnő elveszít mindent, amire valójában csak a végén döbben rá, ha egyáltalán rádöbben: mindhárom gyermeke a háború áldozata lesz, ő pedig magára maradván csak húzza a kocsiját az újra meg újra feléledő háborúban. Figyelmeztetés ez, amelynek aktualitása örök! Az előadásról született színházi

szempontú kritika, én inkább a darabbeli kompozíciókról, megszólaltatásokról, hatásokról mesélek.

A színmű zenéjéről és annak szerzőjéről keveset hallani. Pedig igencsak fajsúlyos, zenészt, énekest próbáló a 20. század első felében, 1939-ben született kompozíció. Alkotója, a Hamburgban, 1894-ben született Paul Dessau klasszikus komponista, aki nemegyszer talál közös hangra Brechtrel. Zenei indíttatású családja (apja a hamburgi zsinagóga kántora) nyomdokán maga is zenei pályára lép. Hegedűsként végez Berlinben 1912-ben, majd rögtön színházhoz kerül, ahol emellett karmesteri és zeneszerzési stúdiumokat folytat. Kölnben dolgozik Otto Klemperer alatt koncertmesterként, majd 1929-től a Bruno Walter vezette Berliini Állami Opera zenekaránál első hegedűsként. 1933-ban Franciaországban át 1939-ben az USA-ba emigrál, New Yorkban és Hollywoodban él, ahonnan 1948-ban Kelet-Berlinbe tér vissza, és itt tanít professzorként a Berliini Állami Színiiskolában. 1959-től az NDK Művészeti Akadémiájának tagja, majd alelnöke egészen 1979-ben bekövetkezett haláláig.

Számos műfajban alkotott: operák, színpadi darabok, háttérzenék, balett, szimfóniák őrzik munkásságát. Hollywoodban Walt Disney korai filmjeihez komponál, de némafilmekhez és korai német filmekhez is szerez muzsikát. Párizsi tartózkodása alatt Max Brod *Hagadah shel Pessach* librettójához ír oratóriumot. Bertolt Brechtrel 1950-től áll alkotói kapcsolatban, és innentől elsősorban a zenés színházi kompozíciókra koncentrálnak. Számos avantgárd musical és mozgalmi dal szerzője.

Mit adott Paul Dessau epikus zenéje ehhez a megrázó, a háború könyörtelenségét, a kapzsiság a kicsinyesség és az emberi érzések vívódását felvázoló nagyszerű műhöz? Sokat!

Előbb azonban hadd emeljem ki a Tassonyi Zsolt zenei vezetésével megszólaló ütős, dob, basszus, gitár, fúvósok (rezesek, fuvola, piccolo, szaxofon), zongora hangszerek megszólaltatójából verbuválódott együttest. Mert ott, a zenekari árok mélyén kiváló teljesítményt nyújtanak. Hűen adják vissza a komponista szándékát, az itt-ott több metrumú témákban, a mindent átható, indulószerű alapülketést időnként emberibb érzélemmel felváltó lágyabb, de nehéz dallamokban. Hallani a háborút, az emberi kétségbeesést és a dacos kufárszellemet! Kifejezetten jók az ütősök, még ha kicsit néha hangosabbak is. A gitár terces építkezésű négyes-ötös hangzatai is szépen szólnak, a fuvola lágy, a piccolo trillái áthatók, a zongora hol a ritmusszekciót erősíti, hol önálló támpontot ad egy-egy dalban. A rezesek tökéletesen érzékeltetik karcosságukkal a háború borzalmaival. A karmester pedig markánsan fogja össze a csapatot, akik így igazán biztos alapot adnak az egyébként nehéz énekek és az egyes színpadi jelenetek érzelmeinek alátámasztásához.

Adott tehát egy jó orkeszter. Milyen teljesítményt nyújtanak a színészek a dalokban? Jókat!

Pedig nehezek a szólók, a színházi műfajokban megszokottakhoz képest mindenképpen. Nagy hangközök, sokszor kvart-, kvint- szeptimugrások, tritonuszok egészen meghökkentő fordulatokkal. Csak egy rövid kis részlet a könnyebbik dallamok közül szolmizálni tudóknak: mi-do-re-do-fa-ti. Olyan műbeli momentum is van, amikor egy harmóniára több hangnem érzetű az énekelt frázis. És azt kell, hogy mondjam (örömmel teszem!), minden szólót éneklő kivétel nélkül jól ugorja át ezeket a zenei akadályokat.

A Kurázi mamát alakító Börcsök Enikő altja jó orgánummal, tiszta intonációval, meghökkentően erőteljes hanggal szolgálja ezt a szokatlan dallamvezetést és persze a figura ellentmondásos alakját. Néha németül, többnyire persze magyarul. Megrendítő a darab végén a sírásba torkolló *a capella* ének. Szeles József zsoldosvezére a dalban is elementáris erővel érzékelteti azt, ami ennek a katonának egyedül fontos: az emberi értékeket figyelmen kívül hagyó, kegyetlenül maszkulin katonai erőszak dicsőségét. Szombathy Gyula a kujon és számító szakácsot alakítja, és az ő éneklése is nagyon a helyén van a dalában, pedig ez is igencsak nehéz, szokatlan dallamvariációkkal operál. Telt, erőteljes férfihang, bariton beütéssel. Az Yvettet alakító Halas Adelaida már-már koloratúr szopránját néha igencsak próbára teszik a magasságok, ezekben a magasabb fekvésekben már veszít hangja a teltségéből, de még így is a többiekével adekvát teljesítményt nyújt. És mindenki, aki talán kevesebb éneklési lehetőséget kap, helyén oldja meg a feladatot a komoly kihívásokat hordozó dallamfutamokban.

Módri Györgyi harmonikása egyfajta kuriózum, a darab Tinódi Lantos Sebestyénje, vagy éppen az események fátylát előre fellebbentve dalol és játszik (igazán játszik!) harmonikáján. Dallamai néha népi motívumot idéznek, néha előrevetítik a zenekaron és a dalokban megszólaló témákat. A súlyos mondanivalót hihetetlen erővel hangsúlyozza a harmonika és az ének együttese. Szinte misztikus a megjelenése, előadásmódja és a kántálása. Néha ellenpontoz, néha éppenséggel ráerősít énekével és játékával. Nagyon kellett ez a szerepe és ez a minőségű megvalósítás!

Különleges helyzetben van Katrin, Kurázi mama lánya. Alakítója, Bajor Lili csak egy betét erejéig kap verbális lehetőséget. Színészileg minden bizonnyal megpróbáló ez a kizárólag gesztusokkal és hanghatásokkal operáló alak. A szerepéhez tartozó egy szál gitárral, négyes-hangzatú harmóniákkal kísért, németül megszólaló, gregorián hatású dallam viszont nagyon átható és meghatározó önmagában is. Az egyébként egyetemi hallgató hölgy kristálytisza szopránja szinte átüti a döbbszent csendet, jelezve a dal és az ének közönségre tett hatását.

Soltis Eleonóra ugyan nem kap önálló szólót, de engedtessek meg, hogy rendhagyó módon mégis megemlítsen. Színről lépése számomra felért egy elementáris erejű dallal, amikor a katonák faluba törő betörésénél a fia és a falu, az ökreik

elpusztítása miatti aggodalma mindannyiukat megalázó helyzetbe kényszeríti. Engem lenyűgözött őszinte játéka.

Bertolt Brecht és Paul Dessau örök emberi figyelmeztetése megérintette a közönséget. A zene minden nehézsége ellenére utat talált hallgatósága szívéhez.

Kovács Attila

Közös muzsikálás

Muzsikás-koncert, Veszprém, Hangvilla, 2018. március 15.

A régi ünnepek ünneplési formája a közös ének, zene, tánc volt. Az ünnepi szerep mellett a zene gyógyító hatása volt talán a legfontosabb, ráadásul a zenének nyelveken felüli, embereket összekötő ereje is van – ahol a magyar szövegeket nem értik, a zene ott is megérinti a hallgatókat, és a világ minden részén képes gyógyítani.

Március 15. alkalmából a Muzsikás együttes adott ünnepi koncertet a Hangvillában. A Muzsikás fellépése önmagában is ünnep, a hazai táncmozgalom egyik legrégebbi zenekara, meghatározó szereplője, minden koncertjével a népi kultúra huszadik század végén legsikeresebbé, legismertebbé vált megnyilvánulási formáit, a népzene és a néptáncot népszerűsíti.

A zenekar tagjai többségükben egyszerű pesti fiúkként az erdélyi, különösen a széki és a mérai zene hangzásvilágától elbűvölten, hol régi hangfelvételeket, a Pátria lemezeket hallgatva, hol maguktól az erdélyi falvakban élő és működő zenészeketől tanulták meg a népzene pontos játékmódját. Pesten szerencsés időben indult a táncmozgalom, a népzene és a néptánc fiatalokat is lelkesítő, közösséggé formáló újjáélesztése, akkor, amikor a körülmények és az igények ezt lehetővé tették, kikényszerítették. A Muzsikás a Sebő együttes mellett az egyik első, néptáncot élő zenével kísérő zenekarként született 1973-ban Sipos Mihály, Hamar Dániel és ifj. Csoóri Sándor részvételével. Nem sokkal megalakulásuk után csatlakozott hozzájuk Éri Péter, majd Sebestyén Márta. Ahogy Hamar Dániel egyik összekötő szövegében említette, egy zenekarnak szerencsére is szüksége van ahhoz, hogy ismertté váljon. Számukra ez több ízben is adódott – a találkozás Sebő Ferencékkal, a Bartók táncgyüttessel, a korai hanglemez-megjelenési lehetőség, külföldi fellépések, az akkor még zártabb országból való kijutás lehetősége, Joe Boyd, a Pink Floyd menedzserének rajongása – kiváló előadói képességeik mellett – mind-mind a Muzsikás karrierjét segítették.

Világhírűek lettek. A koncerten láthattuk, hallhattuk, hogy ennek ellenére szerények maradtak, koncertjeiken a zene átéltsége megszólaltatása a legfontosabb. Megőrizték azt a jó szokásukat is, hogy

minden koncertet ismeretterjesztésként fognak fel: a mai napig számtalan esetben vállalnak fellépéseket iskolákban is, illetve állandó, gyerekeknek szóló táncházukat máig nem adták fel a Fővárosi Művelődési Házban, a gyakori külföldi koncertkörutak ellenére sem; Éri Péter népzenei műsort vezet a rádióban, ahol a világ minden részéről származó gazdag népzenei gyűjteménye felvételeit is megosztja a rádióhallgatókkal. Hamar Dániel szellemes és tartalmas kommentárjai a kevésbé hozzáférők számára is érthetőbbé teszik a koncerteken elhangzó dallamokat.

A világhír, a magyar zene nagyköveti státusza (bátran nevezhetjük a Muzsikást a magyar népzene legismertebb nagykövetének) együtt jár a magyar népzene tájegységi változatosságának szélesebb körű bemutatásával. Így a koncerteken a Muzsikás számára talán még mindig legkedveltebb mezősegi zene mellett a szatmári, moldvai, gyimesi és a dunántúli dialektusokat is érdemes megidézni néhány dallam erejéig – a különbözőségek ráadásul változatossá teszik egy-egy est programját (a leginkább azok számára fontos ez, akik ritkábban hallgatnak népzenei dialektusok dallamait, hangszerhasználatát egyformának találják). A sok külföldi szereplés hátulütője az állandó úton lét. Most éppen hosszabb indiai turnéről és hollandiai vendégszereplésről tértek haza – talán ebből a fáradtságból adódtak a koncert kezdetén érezhető apró bizonytalanságok az intonációban.

A koncert programját a március 15-ei alkalom szabta meg. A bevezető szatmári tánczenék után Kossuth-nótákat hallgattunk szatmári dialektusban, hangszeres formában. 1848-at az itthon nem túl gyakran hallható bukovinai népdalok idézték fel (Sebestyén Márta távozása után a zenekar egyik állandó előadó társává váló) Petrás Mária moldvai énekes előadásában. Más szemszögből, a vágyakozás felől szolt a dalok szövege, onnan, ahol a hazának nem jelszó értéke van, hanem az otthonától kényszerűen távol levő száműzött mindennapjait a hazatérés iránti vágy tölti ki. Az Éri Péter által buzukival kísért betyárballada a rossz törvények miatt törvényen kívülre került emberek világáról szolt. A Rákóczi-indulót gyimesi, archaikus zenevilágot idéző hangszerelésben hallottuk. A műsor talán legünnepebb pillanata, a közös éneklés, amikor a közönség a zenekarral együtt énekelte a Kossuth-nótákat (*Kossuth Lajos táborában, Kossuth Lajos azt üzenté*) jól érzékelhetővé tette a zene közösségformáló erejét. Hamar Dániel bevezetőjében is erre hívta fel a figyelmet – a régi ünnepek ünneplési formája a közös ének, zene, tánc volt. Ezzel kapcsolatban arról is beszélt, hogy a kezdeti lelkes zene-tanulás után előadókként az is érdekelni kezdte őket, miért volt fontos a falusi közösségek számára a zene, miért tartották el a zenészeket. Az ünnepi szerep mellett a zene gyógyító hatása volt talán a legfontosabb, ráadásul a zenének nyelveken felüli, embereket összekötő ereje is van – ahol a magyar szövegeket nem értik, a zene ott is megéri a hallgatókat, és a világ minden

részén egyaránt képes gyógyítani. A dallamok mellett Hamar Dániel anekdotákkal is felelevenített régi március 15-i emlékeket. Az ifjabb generációk (sajnos a közönségben ők elenyésző kisebbségben voltak) számára már nehezen elképzelhető, amikor Hamar Dániel a barátnőjével még meg tudta számolni, hányan hordtak kokárdát a jeles napon – a fővárosban hármat láttak. A következő évben már többen viselték, azután amikor még többen lettek, megjelentek a rendőrök, akik a végén ütöttek is.

A műsorban a bevezető, két hegedűn, brácsán, nagybőgőn előadott szatmári zene után békási dallamok szóltak. Ezeket a ritkábban hallható hangszer-összeállításban, ütőgardonnal kísért két hegedűn adták elő – Sipos Mihály és Porteleki László a közös játék után virtuóz módon válaszoltak egymásnak hangszereiken. A dunántúli zenei világot először Éri Péter somogyi hosszú furulyán játszott pásztordallamai idézték, aztán megjelentek a hegedűk és a nagybőgő is, illetve Tóth Ildikó „Fecske” és Farkas Zoltán „Batyú”, akik hosszú évek óta energikus, elegáns táncaikkal színesítik a Muzsikás koncertjeit. Ezután következett Petrás Mária moldvai viseletben, a már említett bukovinai és moldvai dalokkal. Az énekeket követő gyimesi dallamoknál érezhető volt a zene régi közösségi szerepe mellett megjelenő új szerep – a hegedűvel, két gardonnal előadott archaikus zenei világba repítő dallamok között, kimondottan színpadi előadásra szánt, két ütőgardonnal játszott szóló a jazz és rock zenei előadómód befolyása. Talán a népzenei kevésbé ismerő, más zenehallgatói szokásokkal érkező hallgatóság „megszólítása” szempontjából legfontosabb a ritmushangszerek szólója. Ugyanúgy, ahogy a *Betyárballada* éneket kísérő buzukis, nagybőgős hangszerelés is – a nyolcvanas években a Muzsikás igazi népszerűségéhez erőteljesen hozzájárult az a hangzás, amelynek létrehozásánál a magyar népdalok feldolgozásokor a rockzenekek által felkapott blues zenei, illetve a rock születésénél fontos ír, angol népzenei hatásokat is felhasználta a zenekar. Ez a fiatalok számára „ismerősen” hangzó zenei világ Éri Péter és Csoóri Sándor zenei kísérletezéseiből született. A koncerten csak a *Betyárballada* idézte fel a Muzsikásnak ezt a legendás alkotói korszakát. Ezután Petrás Mária a *Nagy hegyi tolvaj* ballada szép moldvai változatát adta elő, ízes moldvai tájszóval. A következő összeállítás is a legkeletebbre szorult, Moldvában élő magyar népcsoport zenéjét mutatta be, két táncdallam, a Gergely-tánc és egy öves segítségével. Petrás Mária nemcsak énekkel, hanem táncsal is részt vett az ötlükű moldvai hosszúfurulyán (kavalon), dobon, kobozsal és hegedűn játszott dallamok előadásában. A fentebb már említett közös éneklést követően, zárásként kalotaszegi lassú csárdást és szaporát hallgattunk, majd láthattuk a hozzájuk tartozó táncokat is, hiszen a „fináléban” ismét megjelentek a táncosok.

A közönség lelkes vastapsa után Petrás Mária szép énekelte imájával búcsúztak el az előadók.

Kovács Gáborján

A változások évszázada

A változás évszázada – a hitélet változásai a 16. századi veszprémi egyházmegye területén. Tudományos konferencia, Veszprém, 2017. augusztus 30–31.

A Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottsága a reformáció 500. évfordulójának évében, negyedik tudományos konferenciáját rendezte meg *A változás évszázada – a hitélet változásai a 16. századi veszprémi egyházmegye területén* címmel. A rendezvényre a szervezők elsősorban olyan új kutatási eredményeket bemutató előadásokat vártak (ennek az előadók nagyobb részt eleget is tettek), amelyek az egyházmegye területén lévő intézmények és hívek életét mutatják be a megadott korszakban. A rendezvény célja annak elemzése volt, hogy a veszprémi püspökség területén is megjelenő és terjedő reformáció hatására hogyan változott meg a helyi katolikus egyházszervezet, a társadalom, a kultúra és a hitélet, s hogyan ment végbe itt a reformáció térhódítása a 16. században és a 17. század első harmadában.

Az első nap előadói a püspökség területén működő szerzetesi közösségek és püspökségek működését és történetét járták körül, külön kitérve a Luther fellépése körüli időszakra.

Aradi László (plébános, Bakony-szombathely) *Az 1515. évi veszprémi zsinat liturgikus jellegű rendelkezései* címmel tartotta meg a konferencia első előadását. A zsinat tulajdonképpen egy korszak lezárását jelentette, azt tükrözi vissza, hogy addig (1515) melyek és milyenek is voltak a liturgikus szokások. A 32 rendelkezés közül 10 foglalkozik konkrétan a liturgiával, melyekben az ősi hagyományok iránti tisztelet figyelhető meg. Az egyik, a protestantizmus szemszögéből nézve legérdekesebb rendelkezés szerint a hívő, a bűnbánó anyanyelven is el kell hogy ismétlje a liturgia előírásai szerinti szövegeket. Ez tehát egy protestáns reformáció előtti rendelet, s arra is utal, hogy bár a protestantizmus egyik alapprogramja az anyanyelvűség volt, annak használata már sokkal korábban is adatolható. (Az 1517-ben nyomtatásban is megjelent kiadványt, benne a veszprémi zsinat végzéseivel, Borsa Gedeon találta meg Brünneben, s Solymosi László adta ki 1997-ben.)

Bartók Zsófia Ágnes (tudományos munkatárs, ELTE BTK, Sermones Compilati kutatócsoport) a középkori, magyar nyelvű kolostori kódexekre vonatkozóan egy új módszertani javaslatlal indította előadását (*Anyanyelvi kolostori kódexek*). Mennyi és milyen jellegű kolostori szöveg (s nem csak magyar nyelvű) veszett el az évszázadok folyamán? Kiindulásnak Mezey László adatát vette, mely szerint

ez 99%. Kérdés ugyanakkor, hogy ebből mennyi volt magyar nyelvű. Az előadó szerint ez az adat az anyanyelvi anyagra semmiképp sem vonatkozatható. Az új modell felállításával sokkal pontosabban tudjuk fölmérni a veszteséget.

1511 és 1549 között négy püspök (Beriszló Péter, Várday Pál, Szalaházy Tamás, Kecsethy Márton) szolgált a veszprémi egyházmegyében, életrajzukat és tevékenységüket ismertette Laczlavik György (főlevéltáros, MNL MOL); majd familiárisaikat és segítőiket (Choron András, Zepsy Tamás, Köves András) mutatta be.

Fazekas István (egyetemi tanár, ELTE BTK) tulajdonképpen az előző előadást folytatta, amikor is a 16. század második felének veszprémi püspökeit (1549–1608) jellemezte a bécsi levéltári források alapján. Olyan nagy nevek hangzottak el, mint Bornemisza Pál, Köves András, Liszthy János, ifj. Forgách Ferenc, Monoslóy András, Fejérvölgy István, Lépes Bálint, Náprágy Demeter, Újlaky Lajos, s bemutatásuk kapcsán izgalmas dolgokra hívta föl a figyelmet. A püspökség helyzete az előző korszakhoz képest jelentősen megváltozott. A felsorolt személyek a pályájuk kezdetén kerültek a veszprémi püspöki székbe, ami viszonylag kevés jövedelmet és befolyást jelentett. Közülük többen nagyobb karriert csináltak: igen magas világi tisztséget töltött be, kancellár három személy lett (Liszthy, Forgách, Lépes), ketten esztergomi érsek (Náprágy, Lépes), szintén hárman helytartók (Bornemisza, Fejérvölgy, Forgách). Végül Köves András különleges, nem szokványos karrierjéről szólt, aki részese volt Oláh Miklós esztergomi érsek hazai egyházi reformkísérletének, valamint 1544 és 1553 között I. Ferdinánd udvari káplánja volt.

A veszprémi egyházmegye területe sok szempontból is kiemelkedő jelentőségű a hazai egyháztörténetben, hiszen többek között az összes szerzetesi közösség megtelepedett itt, igen sok a korai alapítás (pl. a tihanyi apátság), a terület a pálosok egyik bölcsője volt, s ez egyben a legsűrűbben lakott egyházmegye. A 15. század végétől itt is megfigyelhető egy nagy átalakulás majd minden rendi közösségben, s gazdasági helyzetüket a stabilitás jellemezte. A 16. első felének történéseit meghatározta Buda eleste, hiszen ezáltal rendi központok szűntek meg. F. Romhányi Beatrix (egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem) hangsúlyozta, hogy a rendházak pusztulásában a protestantizmusnak volt a legkisebb szerepe.

N. Vida Beáta (történész-muzeológus, Reguly Antal Múzeum) a zirci apátság és uradalom 16–18. századi történéseit vizsgálta föl a legújabb kutatások tükrében. Az 1182-ben III. Béla alapította monostorral „jelentős francia vonal érkezett Magyarországra”. Meglátása szerint a középkor végi állapotokat inkább a változás s nem a válság jellemezte, vagyis nem volt annyira siralmas a helyzetet, mint azt a szakirodalom sugallja. Nem tudjuk, hogy a török elűzte-e az itt élő szerzeteseket, hiszen erre vonatkozóan nincs adatunk, de valószínűleg a rendház lakói a helyükön maradtak.

Fontos tény, hogy miután Thury György meghalt (1572), az uralkodó zálogba adta a birtokot Thury testvéreinek, azaz az apát birtokait lakták, nem néptelenedett el – emelte ki az előadó. Az apátság jogait 1659-ben az ausztriai Lilienfeld, 1700-ban a sziléziai Heinrichau apátja szerezte meg.

A nap második részében a protestáns reformáció intézményeit és kiemelkedő személyeit mutatták be, köztük azt a Kanizsai Pálfi Jánost, aki Magyarországon elsőként szervezett presbitériumot, mégpedig a Dunántúl egyik legjelentősebb városában, Pápán. A neves lelkész-prédikátor pfalzi (heidelbergi) minta alapján szervezte meg a presbitériumot, amelynek működését a rendelkezésre álló forrásokból pontosan ismerjük. Hudi József (főlevéltáros, levéltárvezető, Pápai Református Gyűjtemények) hangsúlyozta a Dunántúli Református Egyházkerület területén működő presbitériumok jelentőségét, típusait, valamint azok létrejöttének szükségességét.

Kanizsai Pálfi János dunántúli református püspök életét és tevékenységét Szabó Előd (intézetvezető docens, Pápai Református Teológiai Akadémia) foglalta össze. Külön kiemelte egyházszerzői tevékenységének legfontosabb elemét, a heidelbergi minta alapján létrejövő presbitériumot, amit Pápán kívül Veszprémben, Kiskomáromban és Németújváron is megszerveztek. Előadása második részében a németújvári főúr, Batthyány Ádám és az ott lelkészként szolgáló Kanizsai Pálfi közötti elmérgesedő viszonyt és levélváltásukat ismertette. (Batthyány katolizálása után a református Pálfi még egy ideig helyén maradhatott, de mivel a katolikusokat hamis prófétáknak tartotta, hamarosan neki is mennie kellett.)

A második napon főként művelődés-, illetve művészettörténeti témájú előadásokat hallhattunk. Csepregi Zoltán (egyetemi tanár, Evangélikus Hittudományi Egyetem) egyik fő munkájának tekinthető az *Evangélikus lelkészek Magyarországon* (ELEM) című adattár, amely a hazai evangélikus lelkészek-prédikátorok egyik legfontosabb névtára. Első kötete (1522–1610) három részben, már elektronikusan is elérhető. Ismertette a Nyugat-Dunántúlra vonatkozó adatokat, így többek között bemutatta az egyetemi tanulmányokat végzőket, az ún. „három F” csoportot (tábori prédikátorok: Feldprediger, flaciánusok, stájer menekültek: Flütlingen), az etnikai megoszlást és annak kritériumait (külön kiemelte az egyik legfontosabb adatot, mely szerint a Nyugat-Dunántúlon volt horvát reformáció, hiszen Sopronlővön végig horvát prédikátor szolgált). Előadása végén egy szociológiai „folyományt” emelt ki, nevezetesen a papi hivatás öröklődését egyes családok esetében (lásd a Zvonarics, Beythe, Szegedi, Tétényi familiát).

A katolikus Esterházy Pál (1635–1713) nádor-herceg könyvtárában igen nagy számban található protestáns könyvek. Az egyes szerzők neveit végigtekintve feltűnően sok a lutheránus (legyen az annak bármelyik irányzata) és a filippista auctor. Kiemelkedő Luther műveinek je-

lenléte, de a Melanchthon-kiadványok is szép számban megtalálhatóak. A korábbi, protestáns tulajdonosok között pedig ott találjuk többek között a Beythe család tagjait, Kanizsai Pálfi Jánost, Ceglédi Szabó Pált. Zvara Edina (egyetemi docens, SZTE BTK) elemzése szerint ez az anyag részben család örökségként (apjától, Esterházy Miklóstól, nagybátyjától, Esterházy Tamástól s talán a Thurzóktól), részben pedig a pápai birtokról került a kismartoni bibliotékába.

Monok István (főigazgató, MTA Könyvtár és Információs Központ) a németújvári protestáns iskola diákjai és tanárai rendelkezésére álló könyvtár teológiai arculatát mutatta be. Előadásában kiemelte, hogy mindehhez tudnunk kell azt, hogy az ilyen arculat kiszolgáltató volt az adományozók ízlésének, műveltségének, kulturális horizontjának. Azaz nem a vezető tanár vagy az udvar lelkésze alakította ki ezt, hanem úgy „keletkezett”, ahogy az egyes adományok megérkeztek. Később ez az egész potenciális olvasmányanyagként szolgált. A könyvek használatáról azonban külön kell tájékozódni, hiszen önmagában az, hogy potenciálisan rendelkezésre állt az olvasmány, nem biztos, hogy hatott is. A gyűjteményben hangsúlyosan jelen vannak a lutheránus teológián belüli irányzatok képviselői, így a jelentős helyét szerzőkkel vitatkozó, a gnesiolutheránusok és filippisták közti viták résztvevői, valamint a főleg tübingeni, ortodox lutheránus teológiai művek szerzői.

A kettős királyválasztás és az ország három részre szakadása után mind a zalavári, mind a kapornaki konventnél zavartalanul folyt tovább a hiteleshelyi tevékenység. Tekintélyük töretlen maradt, szerepüket más intézmény nem vette át, megőrizték az aktuális politikai helyzettől való függetlenségüket is, s összetartó erőként szerepeltek a három részre szakadt ország életében. A diplomatikai és hivatal-történeti szempontokon túl a 16. századi Zala társadalomtörténetének kutatásában páratlan a forrásértékük. Természetesen itt is megjelennek a reformációval kapcsolatos adatok, Bilkei Irén (főlevéltáros, MNL Zala Megyei Levéltár) a Bánffyak lendvai udvarában tanító Zuhodoly Andrást említette meg, aki 1556-ban Miklóst kísérte el Grazba tanulni; s Habsburg Miksa levelét (1574) Bánffy Lászlóhoz az Alsólendván tevékenykedő „eretnek” nyomdász (Hofhalter Rudolf) ügyében és Bánffy László választát a királynak.

Varga Szabolcs (főiskolai tanár, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet) előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a 16. század nem csupán a „változás évszázada”, hiszen a késő középkorral való kontinuitás legalább ennyire jellemezte e kor egyházi viszonyait. Emiatt is érdemes felülvizsgálni a korábbi sommás megállapításokat, és kritikai módon kell kezelni a protestáns történetírás „aranykor” jelzőjét, valamint Hermann Egyed borúlátó értékelését az „elesettség évszázadáról”. Az előadó a pécsi egyházmegye példáján arra is felhívta a figyelmet, hogy a protestáns prédikátorok korabeli beszámolóí gyakran túlzók, és a

16. század középső harmadában valójában nagyon komoly krízisen mentek keresztül az evangéliumi közösségek. Élő református egyházszervezetre csak a 17. század első harmadából vannak konkrét források, a nagyobb egyházközségek lelkesítő adatsorai csak ekkortól folyamatosak. Ugyanakkor kitapintható egy erős katolikus továbbélés, amelyet szilárd egyházszervezet nélkül missziók és licenciatások tartanak életben. E században tehát veszélyes túldimenzionálni a reformáció elterjedésének hatását, illetve pontosan meg kellene fogalmazni annak mibenlétét.

Miután a kanizsai vár és a város egykori lakossága elpusztult vagy elmenekült, csak minimális civil népesség maradt a század végére a településen, így a helyi protestantizmus letéteményese a német és magyar származású katonaság lett. A protestantizmus helyi eltűnése a szakirodalmi megállapításokkal szemben nem az „erőszakos rudolfi ellenreformáció” számlájára írható – véli Kanász Viktor (segédlevéltáros, MNL MOL), hanem a vár 1600-ban történt elcsúszásával függ össze. Ekkor katonasága felszámolódott, s vele együtt a kanizsai protestáns vallásgyakorlat is megszűnt. A délszláv beáramlás következményeként a 17. század közepére már katolikus lakossága volt a településnek, és a vár 1690. évi visszavétele után sem találkozunk (egészen a 19. századig) evangélikus vagy kálvinista vallásgyakorlással. Csak a katolicizmus neoorganizáci-

ója történt meg a ferencesek és a jezsuiták kanizsai megtelepedésével.

Pátkai Ádám Sándor (egyetemi hallgató, PPKE BTK) a reformáció megjelenésével kialakuló átmeneti időszakot, valamint a kontinuitást és a változásokat vizsgálta a dunántúli, főleg a Balaton-felvidéki református templomok tükrében. Előadásában sorra vette, hogy a reformáció után az átvett templomokat a gyülekezetek milyen jelleggel építették át, s milyen átalakulások figyelhetők meg a templomokon. Mi az, amit a katolikus középkor hozott létre és ma is használ a református egyház és mi az, amit kifejezetten a reformációnak köszönhetünk.

A reformáció egyházaiban leginkább az egyházi rendtartásokban és az ágen- dákban lehet nyomon követni a mentalitásváltozásokat, hiszen ezek igen sokat foglalkoznak az ún. „átmeneti rítusokkal” (pl. keresztelés, esküvő, temetés): az új felváltja a régit, s ezen rítusok „vigasztalást nyújtanak az átmenet küszöbe átlépésének nehézségeiben”. Németh Balázs (nyugalmozott református lelkész, Bécs) Beythe István Németújváron, 1582-ben megjelent ágendáját több szempontból is jó példának vélte a mentalitásváltozás bemutatására, hiszen művében több helyen is kitűnik korának átmeneti jellege. A németújvári lelkész liturgikus könyve abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy a református teológiai tartalmat a lutheri hagyománnyal és formákkal próbálja harmonizálni.

Az agenda a 17. századi protestáns (református) liturgia igen jellegzetes terméke, amely a reformáció korának szokásaira és kiadványaira támaszkodik, s a reformációt megelőző szálak is meghúzódnak a háttérben – indokolta téma-választását Fekete Csaba (osztályvezető, Református Kollégium Nagykönyvtára, Debrecen). A heidelbergi egyetemen tanuló Samarjai Máté Jánosnak (1585–1652?) a szintén heidelbergianus Pathai István (1555–1632) ifjabb, Kanizsai Pálfi János (k. 1590–1641) pedig idősebb kortársa volt. Samarjait 1622-ben választották superintendensnek, egy évtized múlva készítette el liturgikus munkáját. Az eddigi erősen hiányos adalékokból jól látszik, hogy Samarjai munkáját valószínűleg szélesebb körben ismerték és használták, még a 18. században is, mintsem azt korábban feltételezte a teológiatörténet és egyháztörténet – és nem csak a Csallóközben és a Dunántúl protestáns egyházvidékein.

A konferenciát végül Gárdonyi Máté főiskolai tanár, siófok-balatonkiliti plébános, a Veszprémi Érsekség Egyháztörténeti Bizottságának tagja zárta. A másfél nap elteltével mind a konferencia résztvevői, mind a szervezők igazán elégedettek lehettek, hiszen sok új, fontos ismerettel, megfontolandó és továbbgondolandó előadásokkal lettünk gazdagabbak.

Zvara Edina

Öregisten, Nagyisten

Az *Angelica Leánykar koncertje*. Veszprém, Szent Mihály-bazilika, 2018. március 10.

Előre kijelentem: kifejezetten provokatív leszek, így mondataimat sokan félreérthetik vagy éppen megsértődhetnek rajta. Sem megbántani, se kifigurázni nem szeretném azokat, akikről beszélek. Egyszerűen egy jelenségre kívánok rámutatni, és felhívni a figyelmet, hogy (Szabó Dénes Kossuth-díjas karnagyot idézve) „mindig van egy jobb megoldás!” A komolyzenei koncertek közönségének a viselkedéséről van szó.

Elégé elszomorodtam az Angelica Leánykar koncertje közben. Közlemben egy idős pár szinte végigbeszélte a közel kétórás eseményt, ráadásul mindenfajta önmérséklet nélkül, szinte normál beszédhangerőn tették. Azok közé tartozhatnak, akik nem a kultúráért, a koncertélményért, a katarzisért mennek el koncertre, hanem mert presztiziskérdés nekik. Nem igazán érdekli őket se Bach, se Bartók, csak az érdekli, hogy ott legyenek testben. De lélekben egyáltalán nem. A koncert közben meg lehet beszélni a holnapi üzleti ebéd részleteit, vagy megvitatni a kedvenc recept összetételét (hiszen úgyis van rá egy csomó idő...).

A kultúra – a mostanság tapasztalt tendenciákat figyelve – egyre szélesebb embertömegeket tud elérni. Ez kifejezetten pozitív fejlemény. Másrésztől viszont ennek következtében egyre több, a fent leírt „koncertlátogató” jut el ezekre az eseményekre. Hiszek benne, hogy a zene jellem- és lélekformáló ereje valamilyen szinten mindenkinen el tud indítani egy kulturális csírákezdeményt. Remélem, hogy náluk is lesz ennek fogantatja.

Azért fejtegetem ezt ily hosszasan, mert az Angelica Leánykar koncertjén mindez nagyban rontotta az amúgy kifejezetten lélekmelengető koncert élvezhetőségét. Gráf Zsuzsanna Liszt Ferenc- és Bartók-Pásztor-díjas karnagy 1989-ben alapította és azóta is vezeti a leánykart. Számos hazai és nemzetközi sikert érték már el, kiemelendő a debreceni kórusversenyen és a 10. athéni kórusolimpián elért első helyezésük. A kórus az első pillanattól a

koncert legvégéig kiegyensúlyozottan, elképesztő profizmussal és odaadással, valamint kristálytisztán és rendkívül stílusosan szólaltatta meg a zeneműveket. Gráf Zsuzsanna kimagasló szakmai tudását dicséri, hogy bármilyen stílusban is énekeltek a kóristák, azt mindig az adott kor sajátos jegyeihez mérten tették. Így egyaránt hitelesen szólalt meg Palestrina *Pleni sunt coeli* című kórusműve vagy éppen Kodály Zoltán nagy ívű, *Semmit ne bánkódjál* kezdetű megzenésítése.

A koncerten Oberfrank Pál Jászai-díjas színművész, Tóka Ágoston Junior Prima-díjas orgonaművész, illetve Deák Andrea, Fodor Bonita és Bánkóvi Bence működtek közre. Tóka Ágoston Bach-interpretációjával kezdődött az este, majd később Liszt Ferenc *Nun danket alle Gott* című korálfeldolgozását hallhattuk az előadásában. Mindkét mű megszólalása méltó volt az Angelica Leánykar színvonalához stílusban és zenei megfogalmazásban egyaránt. Számomra nagyon imponáló volt, hogy a kórus vonulása közben a legutóbb énekelt John Rutter *Pie Jesu* című művének (ami nem melleleg a szenzációs *Requiemjének* a 3. tétéle) dallamára improvizált egy párperces művet, ami felvonultatta a 20. századi zeneszerzők zenei megfogalmazásainak szinte teljes eszköztárát. Jól felépített, élvezetes rögtönzést hallhattunk, amire – mint utólag megtudtam – ott, az adott szituációban kérte meg Gráf Zsuzsanna karnagy a művészt. Úgy gondolom, hogy előre készüléssel nélkül ilyen magas szinten orgonán improvizálni csak a legnagyobbak tudnak,

legutoljára ilyen meggyőző élményben Olivier Latry, a párizsi Notre Dame orgonistájának koncertjén volt részem.

A koncerten a már említett Palestrina-, Kodály-, Bach-, Liszt- és Rutter-műveken kívül Woodward, Hammarström, Biebl, Verdi, Tegnér, Fauré, Caccini, Bánkóvi és Kocsár egy-egy szerzeményét hallhattuk. Bánkóvi Gyula zeneszerző *Ave Maria* című kompozíciója ősbemutatóként szólalt meg. Sokat és sokféleképpen szeretett volna közölni a szerző, amitől a darab véleményem szerint nem tudott nagy egységgé összeállni, kissé inkoheregensnek tűnt.

A koncert legvégén Kocsár Miklós *Öregisten, Nagyisten* című, Jókai Anna verssoraira készült megzenésítése szólalt meg. *Az Ima Magyarorszáért* című költemény a társadalom kortárs problémáira hívja fel a figyelmet, Istentől kér segítséget, iránymutatást Magyarország és benne a magyarok életének megjobbítása érdekében. Jellegzetesen „kocsáros” művet ismerhettünk meg: a szöveghű prozódia, a tercparhuzamok, a hármashangzat-mixtúrák, a mi-fá-mi-szó dallam és a záró „Kocsár-akkord” mind a zeneszerző kézjegyeinek számítanak. Ettől függetlenül úgy gondolom, hogy az *Öregisten, Nagyisten* kiemelkedik a szerző életművéből pusztán a szöveg aktualitása miatt. Nem kívánok politikai fejtegetésbe belemenni, csak annyiban kívánom leírni a véleményemet, hogy a mai vészterhes időkben igenis szükségünk van Jókai Anna verséhez vagy éppen Kocsár Miklós kórusművéhez hasonló művészeti megnyilvánulásokra, hogy valamilyen útmutatást tudjunk kapni a mindennapok nehézségeinek leküzdéséhez.

A kórus ráadásként Kocsár Miklós kórusművének utolsó, a nagyszabású Ament tartalmazó szakaszát énekelte el. Köszönjük az Angelica Leánykarnak, Gráf Zsuzsannának és a koncert összes közreműködőjének ezt a tartalmas koncertet. Úgy gondolom, hogy a közönség nagy része igenis feltöltődve, gondolatokkal telve tudta elhagyni a Szent Mihály-bazilikát.

Lukács Elek

Lengyel muzsika a templomban

A magyar–lengyel barátság hetének szakrális koncertjei a Szt. Margit-templomban.

Veszprém, 2018. március 19–23.

Kétségtől a Margit-templomban található a legtöbb utalás a testvéri nemzettel való sorsközösségünkre. Árpád-házi Szent Margit édestestvére volt ugyanis Szent Kinga, aki, miután apjuk, IV. Béla Szemeremes Boleszló krakkói fejedelemhez adta feleségül, a lengyel nép patrónája, a lengyel művészi írásbeliség kezdeményezője, majd megözvegyülve az ószandeci klarissza kolostor alapítója lett, s egész alakos szobra a főoltár jobb oldalán található.

A templom téli kápolnájában kereszt alakban elhelyezve Árpád- és Piast-házi szent nők arcképcsarnoka látható, valamint a jobb oldali mellékkápolnában Szt. II. János Pál szobránál imádkozhatunk. Természetes hát, hogy a Margit-templom adott otthont a hét szakrális zenei eseményeinek, amely ugyan, a külső időjárási körülmények miatt kifüthetetlenül hideg maradt, és az előadók hősiiesen dacoltak az alacsony hőmérséklettel, de a hallgatóság a fűtött padokban egészen kényelmesen érezhette magát.

Az első este (19-én, hétfőn) a budapesti Anima Polonica régizene-együttes lépett fel, melynek tagjai Karolina Socha (énekes),

Danuta Misiąg (blockflöte) és Edyta Deák (orgona). Mindhárman Lengyelországban végezték tanulmányaikat (kis kiegészítéssel: Karolina Socha Svájcban szerezte diplomáját), s mindhármost magyar fiúban találta meg párját. A mindössze egy éve alakult együttes a lengyel Mikołaj Gomółka (1535 k.–1591) és a francia Claude Goudimel (1514–1572) zsolttáira alapozva készítette elő programját. Itt tudatosodhatott bennünk, hogy a nemzeti nyelvű, rímes zoltárparafrázisok nem a vallási reformáció termékei, hanem a nemzeti nyelvűség előretörésének természetes igényét kielégítő szellemi produktumok, melyeket a protestáns felekezetek hivatalos énekeik sorába rendelték. Elhangzott még a flamand Jacob van Eyck és az olasz Claudio Monteverdi egy-egy latin nyelvű zoltára, valamint – az est lezárásaként – a 17. századi Jan Podbielski egy orgonaprelúdiuma.

Ez esetben, azt hiszem, a kritikusnak nem az az elsődleges feladata, hogy azt fürkésze, a cisz elég magas volt-e, vagy hogy az intonációban volt-e gikszer (vagy nem). A – zenei szempontból amúgy minden részében hibátlan – produkcióból nemcsak a trió öröme volt érezhető, amellyel megtiszteltetésnek vették, hogy bemutatkozhatnak Veszprémben, hanem a kettős hazájuk iránt érzett szeretet és a vallásos érzületre jellemző alázatos Isten-dicsőítés is magával ragadta a – sajnos – nem nagy létszámú közönséget. A műsor teljesen megfelelt a Nagyhétre való lelki készülődés szellemiségének, így nem pusztán a két nemzet barátságának, hanem a húsvéti felkészülés utolsó szakaszának is méltó nyitánya lett.

20-án, szerdán este sem volt nagyobb a hallgatóság Marek Stefański, a Krakói Zeneakadémia orgonatanárának orgonastóján, de akik ott voltak, rácsodálkozhattak arra, hogy mennyi-mennyi gyönyörű hangszínt elő lehet varázsolni ebből a nagynak éppen nem nevezhető hangszerből. A műsor első felében a 16. századi Mikołaj z Krakowa egyházi, majd világi darabjaiból hangzott el válogatás. Különösen a *Crux fidelis* és az *Accede nuntia* motetták hangszeres átírataiban tűnt ki a minden szólam más és más hangon való haladása, mely hangszínek a szólamokon belül is mintegy dialógusszerűen váltakoztak. Lenyűgöző volt a görbekürt-regiszter és a magas fuvolaregiszterek felelgetése. Mieczysław Surzyński és Felix Nowowiejski darabjai a 20. sz. elejének világát idézték, a lengyel szabadságvágy hangját, mely 1918 őszen végül diadalt aratott.

Csütörtökön, 22-én a krakkói akadémiai városrész Lourdes-i Szűzanya-plébániatemplomának Chór Maryjański nevű vegyeskara énekelt hazafias és vallásos kórusműveket. Az együttes élén 48 éve Jan Rybarski áll, aki annak ellenére, hogy 58 éve töretlenül orgonistája a templomnak, fiatalokat meghazudtoló hévvel, szípkázó ötletekkel, örökösen kísérletező lelkesedéssel vezeti együttesét, melynek sok-sok ifjú tagja reményt ad arra, hogy ez a kórus még igen messze van az előregedéstől. Tiszta intonációjú szláv hangzásukat immár nagyszámú hallgatóság élvezhette, noha éppen ezen az estén futott a legtöbb rendezvény párhuzamosan. Műsorukban kizárólag 20. századi kórusművek művei szerepeltek: Nowowiejski, Świder, Kilar, hogy csak a nevesebbeket említsük.

Maga a hangverseny ünnepi aktussal kezdődött. A lengyelországi Ószandec (Stary Sącz) klarissza kolostor főnöknője, Erzsébet nővér nagyméretű képet ajándékozott a Margit-templomnak, melyet az ottani Szt. Kinga Egyesület vezetője, Mieczysław Witowski adott át Tornavölgyi Krisztián plébános úrnak.

Még egy kedves epizód részesei lehettünk, amikor Rybarski karnagy úr a közönség elé állt, és elmondta, hogy a másnap Veszprémben érkező Andrzej Duda államfő az ő egyházközségükben született, járult a szentségekhez, államfői beiktatásakor Varsóban ők énekeltek, amikor pedig államfőként hivatalosan Krakóba látogatott, akkor a Chór Maryjańskiért kérték fel, hogy a filharmóniai ünnepi hangversenyen énekeljen, míg éppen Veszprémben nem lesz alkalmuk találkozni vele.

Nem is, mert mialatt az államfők ünnepsége a meghívottak zárt körében zajlott a Hangvillában 23-án, pénteken este, a Margit-templomban kórusok gálahangversenyére került sor veszprémi világi énekkarok és a vendégkórus részvételével.

Ezen először a Liszt Ferenc Kórustársaság mutatkozott be, mely Kővári Péter vezetésével a kora barokk Shein és Byrd, valamint a kortárs Kocsár Miklós egy-egy motettáját énekelte. Kővári a négy év alatt, amióta irányítja az együttest, nagyon nagy munkát végzett. Az előtte is kiemelkedő képességű énekkar hangzása még egységesebbé vált, a hivatásos kontratenor énekes, régizenesz és

organista hatékonysága hajlékonya, ugyanakkor végtelen precízzé tette az együttes minden tagjának hangját, teljesítményük eléri a hivatásos énekkarok hangzásminőségét.

A Gizella Női Kar magyar műsort mutatott be. Kodály *Olasz madrigáljaiból* énekelt, majd Bartók *Isten veled, rózsám* című művét adta elő Borbásné Gazdag Gabriella vezetésével. A szép hangú kórus Bartók-interpretációja kissé enerváltra sikerült, talán a templom hűvös levegőjéhez nem szokott együttes zavartsága miatt.

Veszprém Város Vegyeskara először a hazánkban ismert lengyel népdalokból énekelt csokrot, majd karnagyuk, Erdélyi Ágnes vezetésével egy Gorczycki-, egy Deák-Bárdos-művet, valamint Kodály *Fölszállott a páváját* adta elő. Igazi, gyönyörű nagykórusi hangzást hallhattunk, mély átéléssel, fűtöttséggel párosulva. A Kodály-mű végének mély basszustémája megrázó élmény volt. A VVK és a vendégek közösen énekelték Moniuszko és Deák-Bárdos egy-egy kórusművét, zenei téren is megkoronázva a hét mondanivalóját. Az összkart Erdélyi Ágnes vezényelte. Ezután a vendégek előző esti műsoruk legnagyobb sikert aratott darabjait énekelték el ismét, ha lehet, még magával ragadóbban. Az egész heti programsorozat utolsójaként valamennyi résztvevő együtt énekelt országaink közös patrónájához, Szűz Máriához a *Gaude, Mater Polonia* kezdetű himnuszt.

Különös, ad hoc jellegű, mégis alapos keresztmetszetét kaptuk a hét folyamán a lengyel egyházzenei művészetnek, melynek veszprémi bemutatkozása ismételtén ráébreszt arra, hogy a zene ott kezdődik, ahol a szavak már nem elegek. De ezt a nyelvet (ti. a zenéét) megérti mindenki, aki ugyanolyan lelkülettel viszonyul iránta. S ha egyházi zenéről van szó, gyökereink is közősek, gondolkodásunk is közős, értékrendünk is közős, tehát mind elmondhatjuk, hogy nemcsak barátok vagyunk, hanem testvérek is, egyek vagyunk Jézus Krisztusban.

Rostetter Szilveszter

Jazzre hangolódva

Zbigniew Namysłowski és a Dresch-kvartett jazzkoncertje az Expresszóban. Veszprém, 2018. március 22.

Az Expresszó erre az estére igazi jazzklubbá alakult a Dresch-kvartett és a közönség kedvéért. A mintegy 100-120 fős közönség kiváltságosként az európai jazz legendás alakja, a 79 éves Zbigniew Namysłowski tenor- és szopránszaxofonjának is tapsolhatott. Sajnálhatja, aki nem volt ott!

A Dresch-kvartett, a magyar jazzélet szokatlan formációja a jazzrajongók előtt jól ismert. Hangzásviláguk a „neo-beboptól” a kortárs hangzásokig mindent magába foglal. Mindig ott lüktet a háttérben a magyar és más népek zenéjének dallam- és ritmusvilága ebben az igencsak sajátos értelmezésű jazzben. Lenyűgöző cimbalomjátékot (Lukács Miklós), magas szintű dobolást (Baló István), fiatalosan lüktető bőgőjátékot (Gyányi Marcell) hallhatunk Dresch Mihály erőskezü irányítása és persze intuícióval megtöltött szaxofon- és fuhunszólói mellett. Nemcsak jellegzetes vagy inkább különleges ez a zene, de kifinomultak, erősek és átgondoltak a kompozíciók. Érezni a nagy munkát még a könnyed, biztos hangszeres tudás mellett is. Süt a profizmus! Mennyire alázatosan visszavonul mindenki, és kíséri az éppen szólót, improvizációt játszó csapattársat. Élvezet hallgatni! Az improvizációk is! Tele ötlettel a szaxofonon, dobon, átgondolt harmóniákkal, harmóniaváltásokkal a cimbalmon. Vannak persze kisebb ritmikai elcsúszások, érezni pár magasabbra intonált hangot, a cimbalom felső regiszterének koncertvégi elhangolódását, de kit érdekel, pont ez az élő zene varázsa. A megragadott zenei pillanat kibontása mindennél fontosabb, és ez mindig sikerül is nekik.

A műsor első bő félórájában a Dresch-kvartett játszik. A nyitókompozíció vonós bőgőjátékkal indít. Átütő pentaton dallam szólal meg, némi orientális érzettel, majd a *tutti* felvezetése után igencsak feszes kortárs-fúziós hatásba torkollva jönnek az improvizációk. Először szaxofonon a zenekarvezető a jazzskálák és orientális skálák mély ismerete mellett. Nincs kérdés, tiszta, átélt zenei gondolatok. Ezután jön a cimbalom. Kénytelen vagyok ismételni magam, lenyűgöző ez a játék. Magas fokú intuíció, invenció és átérés. Annyira lüktet ebben a muzikusban a jazz, hogy megborzongat. Ezután nagyon szaggatottá válik a kompozíció, ismét előbukkannak a keleties hatások, hogy a frappáns lezárás tapsra készítse a közönséget. A második szerzemény egész hangú skálából vett témára épül, az improvizációk alatt nagyon swinges érzettel, igazi jazz (blue-note) hangokkal, merész hangközökkel. Az improvizációk kortárs jazz hatásúak, kifinomultak. A bőgős, fiatal kora miatt talán még nem igazán invenciózus, de tehetsége majd ezeket a kapukat is kitarja előtte. Nagyon kidolgozott a felépítés, gyors és lassú részek váltakoznak, a vissza-visszatérő ostinato ritmusképlet (♩♩♩♩♩♩) tagolása mellett jól érezhető a kompozíció szerkezete. Végül újra felbukkan az egészhangú téma, hogy egy kis szünet után színpadra léphessen a legendás szaxofonos Zbigniew Namysłowski.

Lengyel-magyar hét zajlott Veszprémben, de Nagy Károly, aki a műsort szervezte, jelzi, hogy Namysłowski nem csak ennek az apropóján jött el. Szereti ezt a várost. Rövid történeteket hallunk a városbeli koncertjeiről, az egyetemi aulabeli '78-as, 550 fős közönség előtti fellépéséről (jelen sorok írója is ott volt), a koncert utáni hősésről, hogy a bohókás zenész milyen jól csúszkált a jeges hóval borított Egyetem utcán. Mesélt más magyar zenészekhez, többek közt Dresch Mihályhoz való viszonyáról is. Egyszerűen a lelkes, de kissé hosszú felvezetés után végre bejött a méltán várt Mester is. Nem volt könnyű helyzetben, hiszen a kvartett reper-

Történeti

toárján már meglévő számokba kellett beilleszkenie játékával, még akkor sem, ha egy-egy sztenderd vagy blues harmóniamenet nyújtott kapaszkodót. Dresch direkcói azonban markánsan összefogták a kvintetté kiegészült csapatot, és teljes értékű produkciót kaptunk. A jazzben persze az improvizációé a főszerep, és volt is bőven, szaxofonokon, fuhunon, cimbalmon, bőgőn és dobon is ebben az egyórányi második részben. Leginkább blues skálára épült az első téma, de a rögtönzések aztán más hangrendszerekbe is elrepítettek. Hallottam léd, egész-fél, fél-egész, blues-skála alapokat, és főleg Dresch és Lukács Miklós játékában ismét előjönnek ama népzenei, keleties hangzások, a cimbalom tört szűkített hangzásai pedig távolról a roma játékmódot tükrözik. Namysłowski szaxofonja lágyabb, hangjai jelzik a megélt jazzkorszakok nyomait, de egyértelműen kortárs hatású. A szaxofonosok kollektív improvizációja vagy ellenpontozott játéka után egy meditatív, felelgetős részben a fuhun simogató hangja adja a záradékot. Namysłowski szólója indítja a következő jazzsztenderdet, majd a 6/8-os metrumú szakaszban a jellegzetes walking bass (a jazz jellegzetes sétáló basszusa) mellett a két szaxofonos azonos stílusú és a cimbalom nagyon virtuóz improvizációja után Namysłowski ábrázoló dallamai mellett átmenet nélkül belecspanak a következő dalba. Szvinges már a téma is és az érdekes elosztású, 6/8 lüktetésű improvizációs alap is. Érezni a kiállásokon a megkomponált struktúrát. Itt jön ki talán legjobban a jazz egyik lényege. A dobos halálpontos – és Baló István a jazzdobolás legrafináltabb elemei mellett is az –, a bőgő kicsit előre húz, míg a zongorát helyettesítő cimbalom kicsit hátra feszít. Nagyon érzik, én meg velük lüktetek belül! A hallgató számára ez hozza a jazz érzetét a szólók off beates játékmódora mellett. Ebben a számban is megvan az a bizonyos ritmikai hullámzás, a gyors – lassú – gyors tempóváltás, ami a dallamok és az improvizációk eltérő hangulatát is támogatja. A következő dal nagyon „sűrű” indítását ismét egy meditatívabb rész oldja. Baló István is megcsillogtatja rögtönző képességét. A következő opus már ismét egy sztenderd, ahol a „slow” jelleg dominál. Ehhez illeszkedik Namysłowski blueshangokkal operáló, kicsit késői bebop modora és Dresch modernebb hangokkal dolgozó rögtönzése. A cimbalom improvizációja hihetetlenül átgondolt a varázslatos tört harmóniáival, a 1/64-es trioláival, a merész hangjaival. Ismét a szaxofonok kollektív szólója zár. A koncert utolsó kompozíciója egy gyorsabb, szinte avantgárd hatású szvinges szerzemény. Namysłowski szólója és improvizációja alatt Dresch alázattal szólaltatja meg a megkomponált (vagy rögtönzött) ellenszólalmot. A cimbalom persze ismét hihetetlenül technikás, nagyon jó a basszus-cimbalom összjáték, a bőgős ismét kap kisebb szólólehetőséget cimbalomtámogatással. Zá-

rás előtt még megilleti a közönséget a meditatívabb rész, hogy a kadencia kvint, szűkített kvint, nőna hangzására kitörhessen a taps. Nagy Károly pár keresetlen szava is csak kissé odázza a ráadást. A Dresch-kvartett Duke Ellington *In A Sentimental Mood* című örökzöldjével tér vissza. A slow-ból átmennek igazi szvingbe, hogy Dresch Mihály és Lukács Miklós bravúros fuhun-, illetve cimbalomimprovizációi fűtsék fel az Expresszó termét. Végül a fuhun magára maradván egy simogatóan borzongató nagy szeptim hangközzel zárja a koncertet. Sok ilyen est kellene!

Kovács Attila

A Múzeumi Szabadegyetem januári előadása az őskort a történelem részének tekintve, a neolitikumból a rézkorba való átmenet bemutatásával ilusztrálta a régészeti forrásokon alapuló történeti rekonstrukció lehetőségét.

Neolit diéta

Építkezni az őskorban Múzeumi Szabadegyetem 2016/2017. Vagyis a Székely Múzeumban, 2016. szeptember 14. A múzeumi szabadegyetem célja az őskortól a középkorig terjedő történelmi korszakok megismerésének elősegítése. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak. A múzeumi szabadegyetem 2016/2017. évi programjait a Székely Múzeumban, 2016. szeptember 14. napján tartották meg. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak.

Séd, 2017. tavasz, 52. old.

Séd, 2017. tavasz, 53. old.

a csajkában

Katonai életem a két világháború között, Múzeumi Szabadegyetem, Luciaká Dorina Múzeumban, 2017. február 14. A múzeumi szabadegyetem célja az őskortól a középkorig terjedő történelmi korszakok megismerésének elősegítése. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak. A múzeumi szabadegyetem 2017. február 14. napján tartották meg. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak.

Séd, 2017. tavasz, 54. old.

Kopácsy

A horvátországi életem és kora (1778-1847) A Múzeumi Szabadegyetem, Luciaká Dorina Múzeumban, 2017. február 14. A múzeumi szabadegyetem célja az őskortól a középkorig terjedő történelmi korszakok megismerésének elősegítése. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak. A múzeumi szabadegyetem 2017. február 14. napján tartották meg. A programok a múzeumi kiállításokhoz kapcsolódnak, és a látogatók számára egyedi élményt nyújtanak.

Séd, 2017. tél, 41. old.

A történelem fogalma őskori keretek között használva idegenül cseng. Hagyományosan az írásbeliség kezdeténél húzzuk meg a választóvonalat história és prehistória között, bár ez az elméleti határvonal számos ellentmondást vet fel. Nem tagadva az írásbeliség megjelenésének kognitív, társadalmi és gazdasági jelentőségét, meg kell jegyezni, hogy az írásbeliséget kialakító kultúrák bronzkoriak – tehát őskoriak – voltak. Az írásbeliség egyetlen vonatkozásban jelent éles határvonalat: más kutatási módszereket kell használni, nevezetesen az írásbeliséggel nem rendelkező kultúrákat tárgyi emlékeik alapján, régészeti módszerekkel kutatjuk. Nem a kutatás módszere, hanem a célja határozza meg, hogy történeti kutatásról beszélhetünk-e. Amennyiben a régészeti feldolgozás célja a történeti rekonstrukció, történeti kutatásról beszélünk. A múlt pusztán kategorizálása természetesen nem tartozik ebbe a kategóriába. A régészeti leletek, az anyagi kultúra elsődleges forrásként szolgál a történeti rekonstrukcióhoz. Mondhatjuk úgy is, hogy a régészeti leletek kapcsolatot teremtenek a múlt történéseihez, információforrások bizonyos eseményekről vagy általánosságban a régmúlt történeti korokról. Az anyagi kultúrán alapuló történeti rekonstrukciónak megvannak persze a korlátai. Sokkal statikusabbnak mutatja a múltat, mint az a valóságban lehetett.

Az anyagi kultúrának történeti rekonstrukcióhoz való használata azon a régészeti alapelvetésként elfogadott és ezért gyakran alkalmazott feltevéseken alapul, hogy az anyagi kultúrában felismerhető rendezettség a társadalomban meglévő szerkezetek lenyomata, tehát ha felismerjük ezeket az egyezéseket/különbségeket, akkor következtetéseket vonhatunk le belőlük az emberi közösségekre vonatkozóan. Az anyagi kultúrában megfigyelt struktúrák, változások alapján lehet a történeti, társadalmi változásokat kikövetkeztetni. A régész tehát a technológia és az anyagi kultúra felől vizsgálja a múltat.

A régészeti leletek keletkezésének előfeltétele valamilyen emberi cselekedet, ebből a nézőpontból nézve a régészeti lelet nem más, mint fosszilizálódott emberi viselkedés. A leletből vissza kell tudni következtetni magára az emberi cselekedetre. A visszakövetkeztetés természetesen nem egyenes úton halad, a megfelelés korántsem közvetlen, alternatív viselkedési módok feltételezése, majd szelekciója után marad a múlt ideájának szerencsés esetben leginkább megfelelő változata. A múlt ideáját keressük, még ha ez sokszor nem is tudatosul, mert a múlt valósága megközelíthetetlen. A múlt ideáját pedig – ha nem is tudatosan – a régész-történész jelenbeli ismeretei, nézetei határozzák meg. Ezért lehetséges, hogy a régészeti korszakok értelmezése időről időre módosul, új történetek kerülnek előtérbe. Ilyen fordulóhoz érkezett mostanában a rézkor kezdetének kutatása. Pillanatnyi ismereteink szerint semmi se úgy volt, ahogy korábban hittük, hogy volt.

Veszprém megye területén különösen érdekes lelőhelyeket találunk ebből a korszakból, a segítségükkel megismerhetjük egy őskori korszakváltás történetét.

A történeti korszakváltások mindig felvetnek kérdéseket, a neolitikumból a rézkorba való átmenet különösen sokat, az anya-

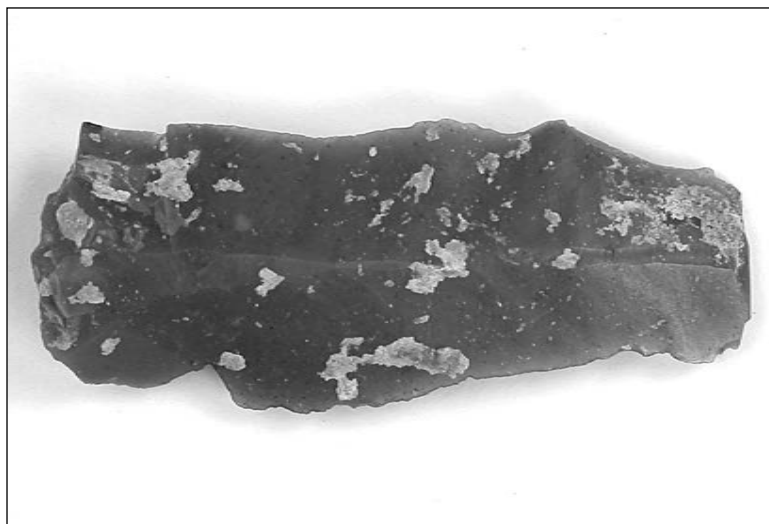
változás az őskorban

Történeti változás az őskorban. Honnan tudjuk, amit tudunk az őskori történelemről?
A Múzeumi Szabadegyetem előadása. Laczkó Dezső Múzeum. 2018. január 9.

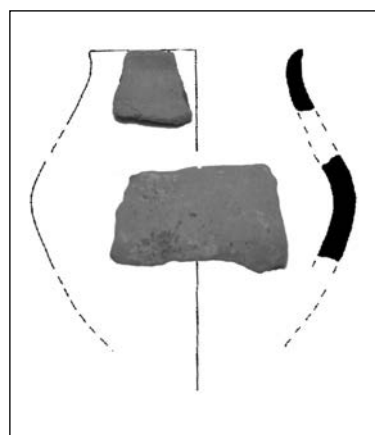
gi kultúrában igen nagy területen, mind a Kárpát-medencében, mind Délkelet-Európában jól érzékelhető változások miatt. E korszakváltás történeti interpretációja sokat változott az elmúlt évtizedekben, és az utóbbi években a kronológiai keretek is módosultak, köszönhetően a radiometrikus (szénizotópos) kor-meghatározásnak és az ezzel kapcsolatos statisztikai módszerek alkalmazásának. Először nézzük a korszak időbeli, térbeli kereteit. A neolitikum (ha úgy tetszik, újkőkorszak) végén a Dunántúl régészeti leletanyagát lengyeli kultúra néven ismerjük. Ennek végső fázisa már a rézkorra esik. A neolitikum és rézkor közötti váltás nagyjából a Kr. e. 45. században következett be, majd a legújabb adatok szerint Kr. e. 4300 körül egy új kerámiastílus jelent meg, melyet Balaton-Lasinja kultúrának nevezünk. A lengyeli kultúra végső szakasza és a Balaton-Lasinja rézkori kultúra kezdete között mintegy kétszáz év telt el, számunkra ennek a kétszáz évnek a történései érdekesek itt a Bakonyban és a Balaton-felvidéken. Vidékünkön markáns késő lengyeli megtelepedést találunk elsősorban a Bakonyban, de ebbe a korszakba sorolható a Veszprém, a Jutasi úton feltárt település is. Az, hogy a Bakonyban találunk lelőhelyeket, nem magától értetődő dolog. A vidék egyik kulturális sajátossága, hogy néhány közösség beköltözött a Bakonyba, korábban lakatlan hegyvidékre, a pattintott kőeszközök nyersanyagát adó jura korú radiolarit kibukkanások közelébe, és élénk kőkitermelő tevékenységbe kezdett. A beköltözést az 5. évezred közepére tesszük, a lelőhelycsoport tipológiailag legkorábbiak tartott lelőhelyéről, Szentgál Teleki-dűlőről származó ¹⁴C adat alapján (4430–4340). Amint láttuk, éppen ekkoriban történt a neolitikum és a rézkor korszakváltása. Az ilyesmi sosem véletlen, a lengyeli kultúra szempontjából szokatlan környezeti választás mindenképpen összefüggésben áll ezzel a történeti változással. Látható oka nincs a jelenségnek, a kőanyaghoz közeli településnek nincs a neolitikumban előzménye, sem a lengyeli elterjedési területen másutt párhuzama, a kitermelés feletti kontroll igénye hozhatta létre. A régió régészeti története mindenesetre a kőkitermelés és -feldolgozás köré épül. Ahhoz, hogy megértsük ennek a súlyát, tudnunk kell, hogy a Bakonyban, Szentgál közelében található a Tűzköves-hegy, az onnan kitermelt kő volt az őskor egész ideje alatt a Dunántúlon előkerült pattintott kőeszközök leggyakoribb nyersanyaga. Kilenc települést ismerünk a kitermelőhely körzetében, ezek a hegyre vezető lehetséges utakat szállták meg, kontrollálva így a hozzáférést. A kilencből négy helyen végeztünk feltárást, és az előkerült leletanyag alapján bizonyítható, hogy a falvak fő tevékenysége a kő kitermelése és feldolgozása volt. Mindez olyan szervezettség nyomait mutatja, ami kellőképpen indokolja, hogy a rézkor beköszöntét jelző nagy változások itt nem éreztették hatásukat, a neolitikus életmód fennmaradt a rézkor elején is. Ugyanakkor, tehát a Kr. e. 45. század körül mind az Alföldön, mind Délkelet-Európában átstrukturálódott a településhálózat, megváltozott az életmód, a temetkezési szokások, és megjelent a réz, teljesen átalakítva a nyersanyagok kereskedelmének rendszerét. A Dunántúlon ez a folyamat több generációval későbbre csúszott a lengyeli kultúrának a közösségeket egyben tartó szervezettsége miatt.

Az elkövetkező két évszázadban a lassú változás jeleit látjuk a látszólag változatlan lengyeli kultúrában. A neolitikum–rézkor átmenete regionális méretekben nézve egymástól nagyon különböző folyamatokat mutat a Dunántúl különböző részein. A kerámiastílusok különbözőségeinek összehasonlítása az a vizsgálati eszköz, amivel követni tudjuk a változásokat. A Bakonyban feltárt lelőhelyek kerámiája azért érdekes, mert végső szakaszában is csak igen kis százalékban mutatja a korszakra jellemző stilisztikai változásokat, szemben a nyugat-dunántúli lelőhelyek anyagával. Stilisztikai különbségeket látunk a leletanyag szintjén, de mögötte természetesen jól ismert, mélyebb okok rejtőznek. A különbség

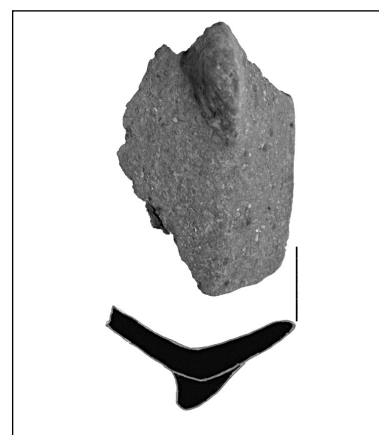
abból adódik, hogy az 5. évezred közepi váltás eltérően érintette a két területet. Korábbi kutatások alapján a régészeti szakirodalomban jól ismert a nyugat-dunántúli terület intenzív délkeleti kapcsolatai által indukált átalakulási folyamat. Az északkelet-dunántúli régió a lengyeli tradíciót tovább folytató, elsősorban a Duna szlovákiai oldalán elterjedt stílusváltozatot képviseli. A Közép-Dunántúl egy harmadik utat képvisel, a kerámia erősen őrzi a korábbi hagyományt, alig változik, de szórványosan megjelennek a Bakony egyes lelőhelyein a rézkort jelző új kerámiastílus elemei. A Dunántúl egyes területei között a kerámiastílusban megfigyelhető különbség az őskorban a kultúrák életének végén bekövetkező regionalizációként értékelhető. Ez magyarul azt jelenti, hogy az összekötő láncok gyengülésével helyi változatok alakulnak ki. A stilisztikai eltéréseken kívül vidékünknek még egy sajátossága van. A kőkitermelésből fakadó társadalmi szervezethez támogatta itt a lengyeli tradíció továbbélését. Ez mutatkozott meg a

Szentgáli radiolaritból pattintott penge. Sírlelet, lelőhelye Veszprém, Jutasi út

Rekonstruálható formájú kis edény töredékei Szentgál, Füzi-kút lelőhelyről (Kr. e. 5. évezred második fele).
A finom vörös bevonat az új kerámiastílussal jelent meg

Edénytöredék Szentgál, Füzi-kút lelőhelyről (Kr. e. 5. évezred második fele), a rézkort jelző új kerámiastílus jellegzetes képviselője

kerámiának a hagyományhoz való erős ragaszkodásában. Ennek felbomlása a terület szinte teljes elnéptelenedéséhez vezetett. A Bakonyban néhány lelőhely továbbélését feltételezhetjük és talán még párát a hegyvidéktől délre, a korábban sűrű településhálózat helyén. Ahogy ennek a régióknak a neolitikus története a kőkitermelés köré épült, úgy ezzel kapcsolatos a rézkorban bekövetkezett drasztikus változás is. A kőkitermelés csökkenése, a szervezetség felbomlása lehetett a lelőhelyszám látványos csökkenésének és nyilván a demográfiai csökkenésnek az okozója.

Regénye Judit

Beszéd? Nem örvédelem 1990-es évek

Cím nélkül

Cím nélkül 1990-es évek

Tegnapok és manapok

Györgydeák György kiállítása. Veszprém, Művészetek Háza, Csikász Galéria.
Megnyitó: 2018. március 2.

„Györgydeák tíz éve elment, saját hajóval elvitorlázott a Balaton vizén, az igazi Vizén... Amit itt hagyott, Élet-játékának, mutatványosságának, tárgyai, szeretett bübüi és mindezeknek a gyökeirei”, írta róla szófukar levélben volt kollégája, a szintén „helyi festő” Ujházi Péter.

Nem véletlen ez a „saját Balaton”, „saját hajó”, „saját víz”, nemcsak azért, mert valahány ismerőssel felidézzük Györgydeákot, a saját kertbe bekanyarodó Balaton emléke és az, ahogy a maga legtermészetesebb módján evez a partjáról a vízre – feledhetetlen. Anynyira természetes, és annyira egyedi. Nem feltétlenül szomorú és nosztalgikus, eszembe jutnak például a muminok, Tove Jansson svéd- finn író regénysorozata, amely csak részben szól gyerekeknek, sokat foglalkozik a tengerrel, ahol titokzatos hajóikon a néma, senkivel sem beszélő, hol feltűnő, hol elevező hajósok élnek mindenkitől független életüket. Nemcsak Györgydeák finn kötődései miatt kapcsolom ezt hozzá, sokkal inkább amiatt a kollektív nagyvízélmény miatt, amelyhez már semmi köze a nosztalgiának.

Christian Morgenstern jut még eszembe, a nonszensz verseiről ismert költő, amelyek némelyike nem egyéb magasrendű esztelenségnél, az életnek mutatott csúfondáros fityisznél. Ugyanakkor mély bölcséleti hajlam is megmutatkozik ezekben a csöppnyi, groteszk játékokban, hiszen a bukfencező múza olyan különös látószögből pillantja meg a létezését, mint amilyenre fennkölt pózban soha nincs alkalma. Györgydeák György hasonlóképpen a „bukfencező” szemszögéből szemlélte a világot.

Morgenstern szöke parafadugóról szóló verse épp a nézőpont incselkedő megválasztásáról szól. A 2007-es Velencei Biennálén láttam a ghánai születésű, nigériai El Anatsuinak egy emlékezetes alkotását: elképzelhetetlenül szép faliszőnyegeket üdítőitalos palackok kupakjaiból. Györgydeák pedig uszadékfából, madzagból, kócból, szögekből, homokból, gipszből, agyagból, avított használati tárgyak darabjaiból, foszlásnak indult textilneműkből, felmenőinek és barátainak bútortöredékeiből, gyerekeinek eltört játékaiból – meg persze parafadugókból is – és még

sorolhatnám, mi mindenből állította össze bübüjeit és táblaképek nagy részét, egyszóval minden az ő demiurgoszi fantáziájának szolgálatába állt, amit mi elhasználtunk és elhajítottunk.

A használati tárgyakkól összeállított ready-made-eket régóta ismerjük. De Györgydeák, a József Attilát is megidéző Tandori Dezső szavaival: megtisztította ezeket a talált tárgyakat. Vagyis az életet magát tekintette afféle *talált tárgynak, melyet az ember a halálra ráadásul kap*, tehát bármikor visszaadja – ezért őrzi meg. No és ő, aki olyan hamar visszaadta ezt a talált tárgyat, tudta jól, hogy – megtisztítván – a többi talált tárgy házi szellemként vagy legalább házimanóként beépül a művész életébe, otthonába, műtermébe, és alkotásai révén mások életébe is. Ahogy ezt a *Honfoglalás* című munkáján láthatjuk.

Egy másik ösvény is itt ér kereszteződéséhez: ez a kép hangsúlyozottan ikonszerű. És innen látszik, hogy az összes többi is az. Györgydeák táblaképei ablakok az örökkévalóságra. Ikonok. Egyfajta vallásosság megnyilvánulásai. Együtt látva őket, kiváló installálásban, meglepő a szekvenciavonulatuk. Gondolkodásának egyik legjellemzőbbje: egymással összefüggő, de eltérő, egy-egy gondolatot továbbvivő szekvenciák.

Magánvallásának/magánmitológiájának (amelynek magán-jellegét most, a kollektív emlékezet szimbólumainak szóba hozásával épp megkérdőjelezek) részei a bübük csakúgy, mint a festmények, grafikák és táblaképek furcsa, állat-, avagy emberszerű fél-lényei. Nekik nevük van, méghozzá felettébb ötletes, Morgensternnel, a Dömdödömöt kitaláló Lázár Ervinével vetekedő nevük. És történetük! Mintha Pegazusné, a Fájó torkú operaénekes, Fekete Toll, Piros Csőr, Lauz, Szimacs és a többiek ismernék egymást és egymás történeteit!

Kezdetben talán ösztönösen alakult úgy, hogy a gyerekrajzokhoz, illetve a gyerekrajzokhoz hasonlító Réber Lászlóhoz hasonlított, amit Györgydeák lerajzolt, megfestett. Aztán a balácai

mozaik-lapocskák egyenkénti megörökítése vagy később a szaharai élmények ezt is tudatosabbá tették: az afrikai sziklarajzok létrehozta a kenesei „fejlett korszakát” (ahogy egy táblaképe címe is mondja).

Kenese persze a világ közepe. De aki így látja a világot, az szükségképpen rezervátumba szorul. A „rezervátumlét” Györgydeák számára – úgy tűnik – természetessé vált. Így hát az is, hogy indián lett belőle (sok alkotásán kívül albumának címe is erről beszél) – elannyira, hogy a Cseh Tamás-féle bakonyi indián törzsek jó szívvel tiszteletbeli tagjuknak, akár törzsfőnöküknek is avathatnák – legalább utólag. Ebből a rezervátumból nézve, no meg a bukfencező pózból következőleg az úgynevezett valóság is másként látszik. Ennek is köszönhető a „posztzsecsessziós”, ironikusan dülöngélő épületekkel teli veszprémi látképek sokasága, melyekből szintén láthatunk itt. A remekműnek számító, remek kivitelezésű tekercs hiányzik ugyan, és a Géczi-kötet, a *Fegyverengedély* iniciá-

léi, valamint a szerethető veszprémi és Veszprém megyei naptárak is, de mintegy 26 „háziportré” és sok állatkarajz vetíthető.

Ezek kapcsán muszáj megint visszatérni a bűbük meg a táblaképek *álnaivitásához*. A groteszk-játékos báj, a látszólagos ügyetlenség és bumfordiság valójában erős rajztudást, szakmai biztonságot rejteget, azaz hogy incselkedik vele. Ez éppen a városrajzokból nyilvánvaló. Amint a bűbükből az is, hogy Györgydeák igenis tudott repülni – jóllehet a bűbük közül sok valamiféle ormóttan, röpképtelen madárra emlékeztet. A művész szerelmes volt a madarakba: hiszen *lélek- és szabadságszimbólumok* ők.

Városrajzai, táblaképei, bűbői mind-mind a szabadságról beszélnek. A humorérzékről, ami nélkül félelmetes az ember. A humor és játékoság nélküli embertől bármi kitelik. Az olyanoktól, akik „elválogat” látják a világot, és derékszögekben gondolkodnak. A hatalom, az üzlet, minden olyan tébolyult szféra, amely túlságosan komolyan veszi önmagát, grimaszt és fityiszt kap ezen a kiállításon. *Deo Gratias!* Már csak ezért is mondható – de persze nem csak ezért –, hogy Györgydeák munkái szakrálisak.

Christian Morgenstern versét idéztem korábban. Róla azt írta egy méltatója, hogy vagy el kellett pusztulnia a maga sajátos világlátása okán, vagy egy külön világot alkotnia. Györgydeák György alkotott magának egy külön világot. De bele is pusztult a létező világba. Túlságosan korán. Most lenne – mindössze – hatvanéves. És immáron tíz éve, hogy „megnézheti magát onnanról”

– ahogy egyik képe címében fogalmazott. Míg élt, én alig ismertem – alig néhányszor láttam. Vannak dolgok, melyek kapcsán, amikor beszélgettünk, sikerült egy hullámhosszra kerülnünk. De talán tényleg nézi magát most „onnanról”, ahogy mi most itt nézzük, mondjuk egy nyúlra emlékeztető figuráját. Egy másvalaki pedig őt. És ezzel visszakanyarodtunk a kezdetben érintett látószög-problematikához.

Christian Morgenstern: **Vice versa**

Egy nyúl ül, abban a hiszemben,
hogy nem látják, a fűbe, csendben.

Szemlélik szemből kandi szemmel:
a dombtetőről, türelemmel

egy ember nézi vaksi Zeiss-en,
hogy mit csinál a tapsi. Dejszen

őt fentről épp így kémlelik:
egy isten, szótlan és szelíd.

Gopcsa Katalin

Közös és saját

Vár Ucca Műhely, XIX. évfolyam, 59. szám, 2018/1. tematikus, lengyel szám

Németh Orsolya szerkesztő bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy az aktuális szám a kortárs lengyel irodalom sokszínűségét igyekszik reprezentálni, mind a próza, mind a líra területén. Előljáróban elmondhatjuk, sikerül is neki.

A líra-összeállítás erénye, hogy mindegyik költő felismerhető, költészetük jól körülírható lesz a megismert anyag alapján, a líra az egyéni hang, a megmutatkozás, a feldolgozás *helyévé* válik. Közös, hogy a beszédmód egyesíti az egyéni nézőpontot az egyetemessé, az egyes ember egzisztenciális tapasztalatát a történelmi tapasztalattal – ezek közös horizontjában bontakoznak ki a költemények. A költészet a történelem útvesztőjében bolyongó egyén sorsának megjelenítője, ugyanakkor a lázadás terepe is, folyamatos változásban.

„Soknyelvűség” jellemzi ezt a lengyel költészetet. Egyszerre lehet a szabadság képviselője, Bohdan Zadura versében, lehet közel a hétköznapi, beszélt nyelvhez a költészeti barbarizmust képviselő Marcin Świetlicki költészetében, illetve lehet szatirikus, provokatív például Krzysztof Jaworski kezén, a lengyel kultúra kérdőre vonásával, illetve a lengyel-orosz feszültség érzetetésével.

Közös fogódzók a tárgyak, ilyen a napilap, a Zenith 5 golyóstoll, de szinte tárgygyá válhat egy utca is – a trauma kiírásának és a másik általi megértésének lehetősége is a tárgyakon keresztül válik lehetségessé.

A lengyel próza sajátos és egyedülálló jellege, sokrétűsége összefügg Lengyelország drámai történetével – ez a befogadást is meghatározza, néha megnehezíti, máskor megkönnyíti a megértést, a közös ismeretek meglététől vagy hiányától függően. Ahogy Ryszard Legutko írja, „mindenkinek saját története van Lengyelországról”. Bronka Nowicka prózájában a tárgyak és emlékek szorosan összefüggenek, nehézzé, nehézkesé válik a próza világa, ahogy ő is elmondja, jelen van a ránehézkedés: „A gyerek tudja, valahonnan tudja, hogy az éjszaka nehéz, ránehézkedik mindenre.” Paweł Sołtysnál szintén egy nehéz anyag, a *panellem* lesz az élet metaforája.

A próza mindig viszonyok kijelölője, valami mindig más valamihez képest léte-

zik: „Csípőm ringása visszapattan a múltó évekről és a tekintetekről” Sołtys prózájában. Olga Tokarczuknál pedig fontossá válik az eredet, a születés, a szó, nála a név néha egyszerűen, néha pedig könnyen születik meg (*A névárusok*). Aleksandra Zielińskánál, a fiatalabb írónemzedék tagjánál már nem ennyire kötötnen jelennek meg a *dolgok*, itt minden megtörténhet (*Alicja esete* című regényében), például egy teherbeesés vagy belekeveredés a fennegető táncos világba, a mámor és a valóság közé.

Mi teszi szimpatikussá a lengyel irodalmat, lírát, prózát, publicisztikát egyaránt? Mivel a nyelv a kimondás eszköze, nem rettennek meg kimondani az *igazságot*. Ahogy Legutko írja, Lengyelország keresi a maga eredetiségét, helyét, de nem találja, s mindig fájdalmasan visszazuhan ebbe a pozícióba – de a nyelv soha nem hagyja cserben.

Tokos Bianka

Bruszniai órája

Egy 1930-as években gyártott TELLUS zsebóra. Svájci gyártmányú 16 colos acéltokos, fehér porcelán számlapú, alsó másodperc-mutatós, arab számlapos. Az alsó zárófedele karcos, kopott. A zsebórához tartozik egy dísz zsebóralánc, ami sérült. Másfél-két cm lehetett, nem volt még egy akasztó rajta. Anyaga ezüst, ez egy tömör ezüst zsebóralánc, annak idején kékezüstnek nevezett anyagból készült.

1905 körül kezdtek zsebórát használni, ehhez képest ezek a szerkezetek kő nélküli cylinder zsebórák voltak, a koraiak. Ez egy már modernnek számító köves óra, 24 köves. A kő azért van benne, hogy ne kopjon. Ezt a zsebórát akkor kaphatta a tulajdonosa, amikor végzett a tanulmányaival, mert akkoriban drága, értékes órának számított.

Bakonyi órás

„Elsős gimnazista voltam akkor, s ő lett az osztályfőnököm. Óráit mindig úgy kezdte, hogy elővette régimódi zsebóráját, komótosan kirakta a tanári asztalra, időnként rá-rápillantott, mindig pontosan tudta, hányadán állunk az idővel, s kicsöngetésre befejezte mondanivalóját.”

...

„...azt a bizonyos régi zsebórát kivégzése után többi holmijával együtt a börtönből visszajuttatták feleségének, aki emlékül nekem ajándékozta. Ez az óra azóta is állandóan ott fekszik íróasztalomon, s a múltó idót én azon mérem.”

Balogh Elemér